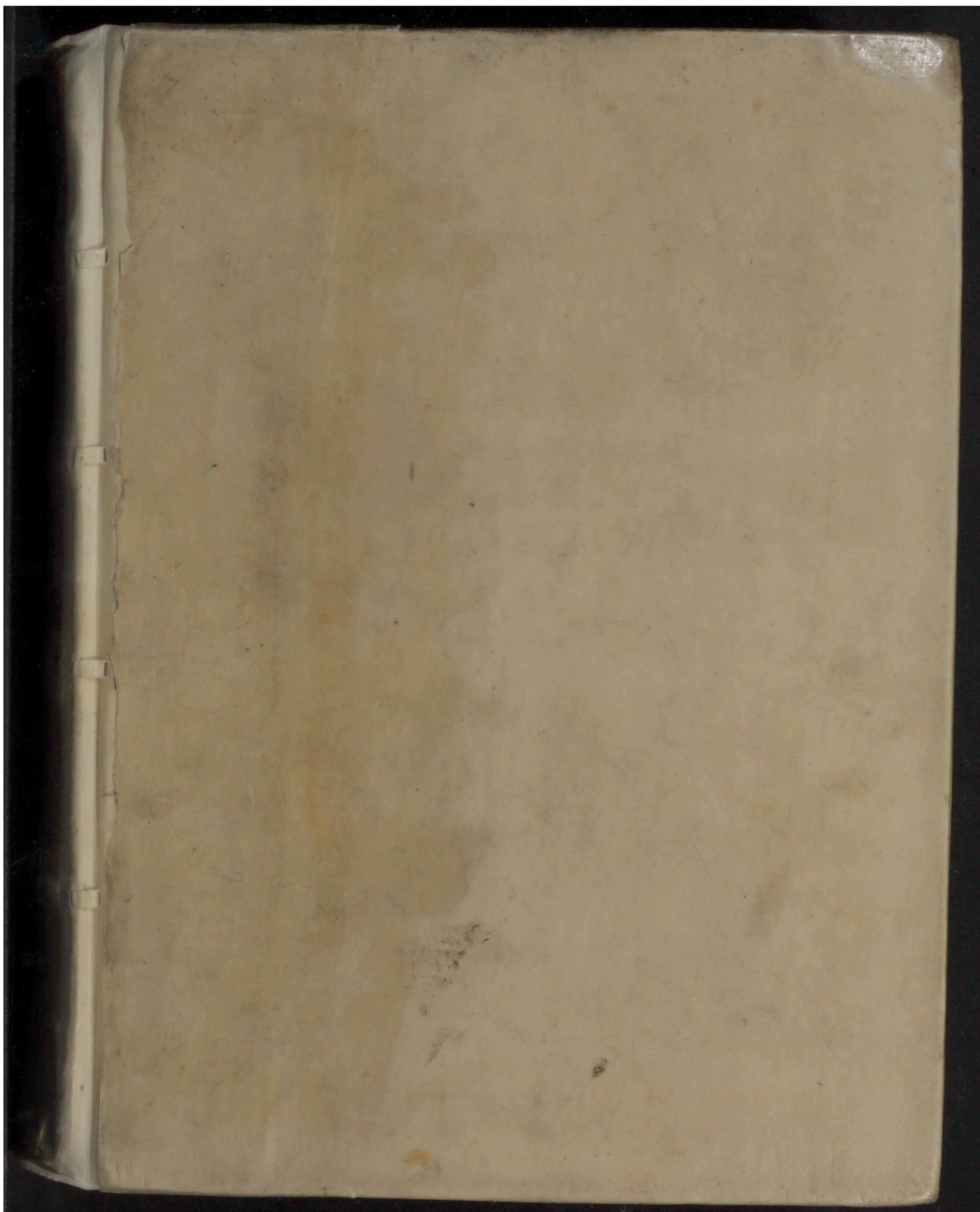
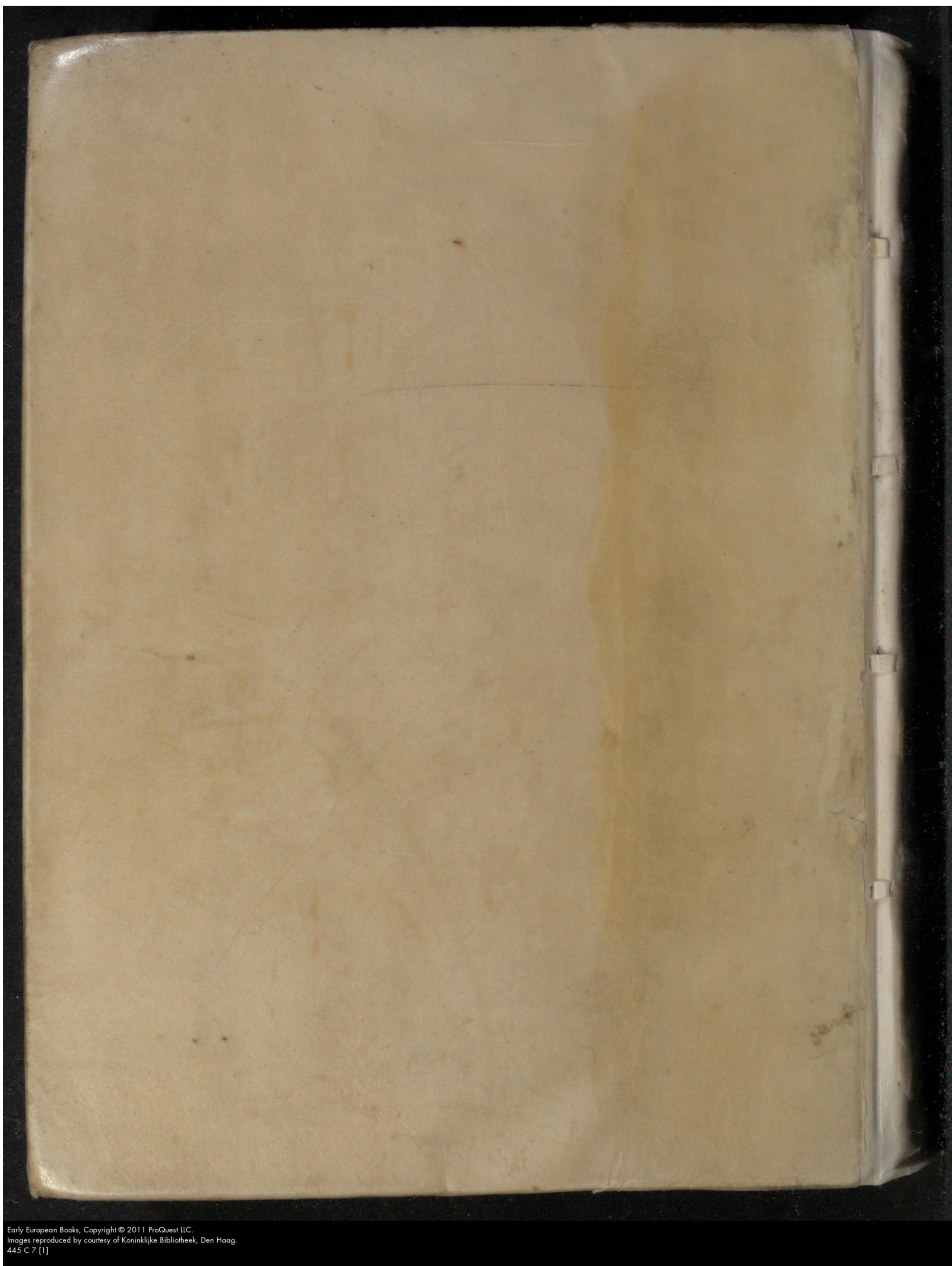

445
HEIDANI.
Confideratien
over eenige faken
der
Univerfiteit
van
LEYDEN.
C
7

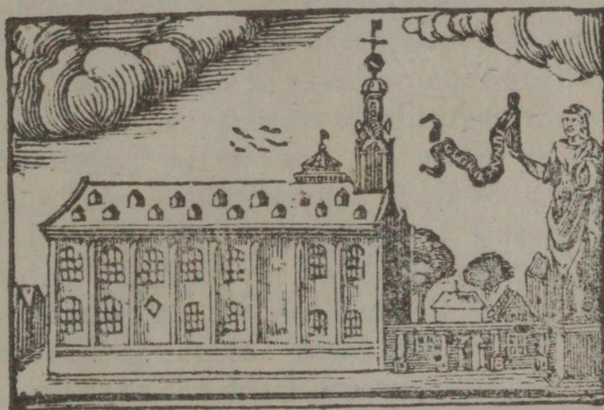

ABRAHAMI HEIDANI CONSIDERATIEN,

over

Eenige ſaecken onlanghs voorgevallen in de UNIVERSITEYT binnen L E Y D E N.

TOT LEYDEN,
By Arnoudt Doude, M DC LXXVI.

CONSIDERATIEN
over
De Resolutie vande Ed. Achtbaere Heeren Curateuren der Universiteyt binnen Leyden, en Borgermeesteren der selver Stede, &c.

't eeft de Ed. Achtb. Heeren Curateuren over de Universiteyt, en Borgermeesteren der Stadt Leyden, den 16. January deses loopenden Jaers, den Senaet vande Academie, daer sy in vollen getale, alleenlik een Borgermeester absent zijnde, verschenen zijn, gelieft bekent te maken, en soo mondeling door een serieuse aensprake vande eerste H. Curateur te insinueren, en daer nae door haere E. Secretaris doen oplesen sekere Resolutie, by hare Ed. Acht. genomen over *eenige stellingen, die soo inde Theologie als inde Philosophie, eenige jaeren herwaerts ende sulcx van tyt tot tyt in dese Academie souden geventileert zijn:* met expers verbot van die in't toekomende geensints te doceren. met byvoeginge van een scherpe straffe tegen die gene die daer tegen soude komen t' overtreden. Dit quam allen den Leden des Senaets seer vreemt, onverwacht, en als een donderslagh te vooren, dewyle niets en was voorgegaen, waer uyt men het minste vermoeden van sulcx yet konde scheppen. Dit wiert niet verder opgenomen als een notificatie, daer een yeder sijn bedencken over soude nemen. Maer alsmen 's anderen daeghs dese Resolutie sagh door den druck gemeyn gemaekt, en aen de deure vande Academie, en door de gantsche Stadt, selfs aende poorten der Stede, so ons bericht is, aengeplakt: konde een yeder wel oordeelen, datmen dese Resolutie voor een condemnatoire sententie wilde gehouden hebben. Hier by is't niet gebleven, maer is dit

Extract als een vyer overgevlogen tot de naburige Steden en Provincien, en in groote menichte naergedrukt, en over al gedisseminee rt, tot groot nadeel vande *Academie* en de *Professoren* inde selve.

Want hoewel niemant der Professoren met name inde voorsz. Resolutie wert uitgedruckt, soo was 't evenwel onmogelick eenige andere onder de selve te verdencken, als die vande Theologische en Philosophische ordre zijn: en wie onder die gemeint wierden, kon niemant onbewust zijn.

Wy dit mette hoochste verwonderinge gesien en gehoort hebbende, achteden het onse schuldige plicht te zijn de H. H. Curateuren daer over schriftelick aen te spreken, en onse onschult en onnooselheit in alle modestie voor te dragen: gevende een van hare Ed. Achtb. te dien einde in handen eenige van onse Bedenckingen, die wy over dit werck hadden, met versoeck dat het in Collegio DD. Curatorum mogte geproduceett, en in agtinge genomen werden. Maer buiten alle vermoeden en verwachtinge is ons oock dat geweigert, en door seker persoon ons Request weder ter handen gestelt, sonder eens gelesen en in achtinge genomen te zijn. Daer nochtans hare Ed. Achtb. ons genoechsaem te kennen hadden gegeven, haren wille te zijn, dat wy daer over onse Consideratien souden nemen.

Ondertusschen vernemen wy van alle kanten, hoe dat door het drucken van dit Extract, door het gantsche lant, oock buiten de Provinçie, onsen goeden naem wiert getraduceert, onse Orthodoxie in twyffel getrocken, en wy met namen aen alle dese enorme positien, als overwonne Ketters, schuldigh geoordeelt, en van alle reputatie berooft. Soo een Leeraer ergens over-sich moet gevoelich toonen, 't is dan, wanneer hem sijne rechtsinnicheit en gesontheit inde leere wert bedisputeert. *In crimine hæreseos neminem oportet esse patientem*, segt *Hieronymus*. En voorwaer beneemt een Leeraer sijn rechtsinnigheit, ghy beneemt hem sijn eere en faem, welcke hem liever moet sijn als rijckdom, jae sijn leven.

Dus van alle kanten benepen zijnde, was by ons goeden raet dier, want op een nieu ons te addresseren aen hare Ed. Achtb. sagen wy dat wy wederom varen souden, als die hare klachten doen by een Rechter nae gewesen Vonnis. De sake hooger te

bren-

brengen, was een werck van groote bedenckinge en moeyte. Evenwel t'eenemael te swygen, streed tegen onse genereusheyt, en 't scheen ons toe, dat dit niet anders soude noch konde opgenomen worden, als een confessie van schult, ofte een onverantwoordelicke bloodigheyt en ontijdelicke vreese. Daerom wy dan oock te rade sijn geworden, door een publicque verantwoordinge, onse Orthodoxie en onschult in desen aen alle de werelt te vertoonen; op dat niemant, dan die moetwillich en met opset wil qualick van ons oordeelen, ons verdencke die te zijn, die wy niet en zijn, nochte wesen willen. En als wy alsoo onse Conscientien sullen voldaen hebben, sullen wy te geruster sijn tegen de Calumnie, die doch nimmermeer kan voldaen werden.

Wy vinden ons dan t'eenemael gerust, van eenige de minste oorsaacke of occasie gegeven te hebben tot die droefheyt en groot misnoegen, dat hare Ed. Achtb. seggen eenigen tyt herwaerts geschept te hebben over de ventilatie van die fameuse stellingen in dese Academie. Want die stellingen, soo alsse daer leggen, en in dien sin daer toe sy misduit worden, en zijn niet van ons gewas ofte plantinge, van ons noit gedoceert, noit geventileert dan om te wederleggen. Ja als wy sagen hoe, dit vyer der oneenigheit wiert ontsteken; en hoemen ons door veelvuldige tergingen sochte in 't spel te brengen, om te mogen seggen, dat onse Academie in vyer ende vlam stont, hebben wy ons nu over de 2. Jaren een stilswijgen opgeleyt, om niet van dese quæstieuse poincten te leeren ofte te disputeren, en alsoo allen aenstoot uit de wech te nemen: soo oock dat by velen is geoordeelt, dat wy te weinich deden voor de goede sake, en onse partyen daer mede stout maeckten, en 't spel ten deele gewonnen gaven. Daerom hadden wy wel gewenscht, dat hare Ed. Achtb. te voren, eer sy dit Decreet hebben laten emaneren, ons hadden belieft bekent te maken 't gene sy van anderen vernomen hadden aengaende dese positien: niet twijffelende, of wy souden hare Ed. Achtb. daer over volle contentement gegeven hebben.

Wel is waer, dat over anderhalf jaer de Heeren Curateuren en Borgermeesteren de Theologische en Philosophische Faculteiten hebben op 't Stadthuis ontboden, ende haer te verstaen gegeven hare bekommeringen over de swevende geschillen inde

 Kercke,

Kercke, als oock over eenige onlusten inde Academie door de ongebondentheyt eeniger Studenten verweckt: waerschouwende de Professoren, dat sy haer wel wilden wachten, omme geen oorsake van ongelegentheyt te geven: maar doe isser van geene particuliere sententien gewach gemaeckt, over de welcke hare Ed. Achtb. eenige onlust souden geschept hebben. En op sulcken generalen voorstel konden wy niet als een generale antwoord geven.

Het Decreet segt voort, *dat in de Vniversiteyt geventileert sijn stellingen en positien, ontrent de uytlegginge en verklaringe van Godts H. woort &c.* Dat yet geventileert wort is niet quaet, als het tot een goet eynde geschiet. Want sulken ventilatie geschiet en over 't quade alsowel als over het goede, om dat te verwerpen, dit te behouden. En is anders niet als yet examineren en beproeven en ondersoecken, om het sy het goede het sy het quade datter in is, uyt te halen. Eveneens gelijck het gout en silver door den vyere beproeft wert. En dit geschiet volgens den regel Pauli 1. Thess. 5. vers 21. beproeft alle dingen behout het goede. Soo en ist dan oock niet ongerymt, dat selfs dese gedoemde positien in de Academie souden geventileert geweest zijn, jae de Atheismus, en de Socinianismus selve, om die dies te beter te wederleggen. Daer is groot onderscheit tusschen yet te ventileren, ofte yet te doceren of dogmatizeren. Men mach oock de ketteryen inde scholen wel ventileren, maer niet doceren.

Maer hier wert met recht gevraegt, eermen voortgaet, of dese positien, die inde Academie sijn geventileert, de selve sijn die daer nae tot 20. in getale werden opgetelt, of datter boven dien noch andere sijn, onder dit getal niet begrepen. Syn 't eene en de selfde positien, so isser goede raet, om de vreese, die 't doceren van de selve veroorsaecken soude, wech te nemen. Want soo als sy daer leggen en in dien sin, daer men sich rechtveerdigh over mochte bedroeven, en sijn sy in dese Academie noit geleert; en versekeren wy de Heeren, dat noit van ons en sullen geleert worden. Sijn 't oock andere, als die hier geventileert zijn, waerom verswijghtmen de voorgaende, ende en teltmense niet onder dese, die soo scherp verbooden werden? sijnse dan of van beter of van erger alloy als de laetste: ofte sijn dit alleen eenige chimerijcke

positien, die niemant aengaan, of die alleen gebruickt worden als een valstrick om yemant in 't net te krijgen, of als een stock diemen onder de honden werpt: hy rake die hy raeckt.

Voorts bekennen wy niet wel te begrijpen de redenen, op de welcke de verwerpinge vande positien gefundeert is: namelick eerst, om *datse inde Formulieren van Eenigheyt, Confeßie, Catechismus, en Canones Synodi Dordracenæ, alsoo* (N. alsoo) *niet te vinden zijn.* Wat dan? sijn dan de Formulieren het eenige richtsnoer ende den Canon, inden welcken alles begrepen is, en inder daet is, wat in dese Academie en voorhenen, en nu tegenwoordich, en in 't toekomende mach geventileert en gedoceert werden, en nae 't welcke alles moet waer of valsch goet of quaet gekeurt en geoordeelt worden? Indien 't soo is, soo moetmen stellen, dat alle waerheyt van alle dingen, diemen inde Academien ventileert en ondersoeckt, volkomelick in de Formulieren begrepen is, dat alle dwalingen uyt de selve konnen wederleyt werden, alle verklaringen en uytleggingen van Gods woort, oock der prophetien, konnen en moeten getoetst werden: en soo soudemen moeten seggen, dat de Formulieren vande selfde breette en wytte waren met Gods woort, en dat haer de selfde lof toequam, die de Heylige en van God ingegevene schriften alleen toekomt, dat sy ons konnen wijs maken ter zaligheyt, &c. 2. Tim. 3. 15.

Maer inde Formulieren van Eenigheyt, synde gemeynlick korte en bondige schriften, en is niet alles begrepen wat, van tyt tot tyt inden scholen kan geventileert en ondersocht worden, en is niet mogelick dat, sulcx in sulcken korten schriften soude konnen geschieden. Want sy syn ingestelt nae de gelegentheyt vande tyden, inde welcke sy gemaeckt syn, en meest tegen de dwalingen die doe in swang gingen, en daer de Kercke in die tyt meest mede te stryden, en van te lyden had. De *Confessie* meest tegen 't Pausdom: de *Catechismus* tegen de Papisten, en tegen de Ubiquitaire Lutherschen, als oock teghen de Wederdoopers: de Dortsche *Canones* eenlick teghen de Remonstranten, en vrye-wil dryvers. Nu gelijck, als doe de Quæstien over de Prædestinatie ende vryen wille noch niet soo seer bekent waren, en de Kercke geen interest daer by leed, het by de *Confessie* en de *Catechismus* hadde

 kon-

konnen verblijven: alsoo wanneer de *Remonstranten* die hebben op de bane gebracht, en door de selve de ruste der Kercken getroubleert, is noodich en raetsaem gevonden over de selve decisie te doen in een Nationale Synode, en alsoo dit derde Formulier te voegen by de twee eerste. Onse Formulieren dan sijn formulieren vande Gereformeerde Kercken in 't Vereenichde Nederlant, alleen de leden der selver, voornamelick den Dienaeren des woorts, en Leeraers inde Hooge Scholen tot onderhoudinge der selver verbindende. Die oock niemant gehouden is te onderteyckenen, als diese bevonden hebbende den H. woorde Gods conform te zijn, en sich aengeport en bequaem vindende om die Kercken dienst te doen, sich daer mede verplicht om niet te leeren, dat tegen de leere van die Formulieren strijdich is. Maer daer is groot onderscheyt daer in, dat yet niet gevonden wert inde Formulieren, of dat het met de selve strijt. want om dat sy niet alles begrijpen, kan 't gebeuren, dat yet inde selve niet gevonden wort, en evenwel niet strijdich tegen de selve zy. Maer met de H. Scriftuere heeft 'et een ander gelegentheyt. Al wat inde Schrifture niet gevonden wort, moet niet als een Theologische waerheyt, veel min als een geloofs poinct aengenomen, maer verworpen worden, om dat sy in allen deelen volmaeckt is, die niet alleen den eenvoudigen maer oock de geleerste Theologanten kan tot Discipulen maken. Maer 't selve vanden Formulieren te seggen, ware de selve al te hooch stellen, ende den woorde Godes ten naesten by gelijck maecken, tegen 't gene onse Confessie, artic. 7. ons daer van bericht.

Hier mede wert den *Professoren*, jae oock den *Predikanten* eenen nieuwen arbeyt geboren en gevergt: die tot noch toe gemeint hebben te konnen volstaen, wanneer sy sullende haere Lessen en Predikatien doen haer versekeren konden, dat hare gedachten en productien des geests of inde Schriftuere gevonden wierden, of met de selve niet strijdigh waren, sonder dat sy menichmael aende Formulieren gedagt hadden. Nu schijnt men te willen, datmen oock reflexie sal nemen op de Formulieren, om nae de selve sijne gedachten in 't lesen en schrijven te richten.

'tWelck hoewel het geschieden mach, en oock in sekere voorvallen dienstigh is dat het geschiede, soo ist ten meerendeele niet

noo-

noodigh, maer selfs overtollich. Want selfs daar mede dat yet over-een-komt met Gods H. Woort, wert gepræsupponeert, dat het oock over-een-komt met de Formulieren. Want dewijle die van ons aangenomen syn als conform den woorde Gods, mogen wy vastelick besluyten, dat onse gedachten over een komende in een derde, 't welck is Gods Woort, oock over-een-komen met malkanderen, dat is, onse gedachten met de Formulieren; verstaat in 't gene wy inde selve vinden. Anderssints wat salmen maken met al de *systemata Theologiæ*, die van soo vele geleerde *Theologanten* geschreven zijn, inde welcke verscheydene saken geleert worden, die inde Formulieren van Eenigheyt alsoo niet te vinden zijn? waar over nochtans in allen *Academien* sonder eenigh tegen-spreken *Collegia* gehouden werden, en die de Studenten moeten weten, sullense vanden Classen bequaam geoordeelt worden, om Gods Woort voor de Gemeinte uyt te leggen, en tot den Kercken-dienst gevoordert te worden. Wat soude dit eenen korten en compendieusen wegh zijn, om sonder veel moeite en arbeit een jongh student tot een volmaackt Theologant in een korten stoot van tijt te bequamen, indien hy anders niet en behoeft te weten (immers daar mede volstaan kan) als 't gene inde Formulieren van Eenigheit te vinden is.

Maar daar schijnt wat te schuylen in 't woordeken (*alsoo*) dat daar by gedaan wort. Even eens als oft wel yet inde Formulieren konde gevonden worden, doch niet Alsoo, of op sulcken wijse, als sommige willen, dat daar in moet gevonden worden. Wat mach dit zijn? willen sy dat alle Theologische waarheit met soo veel woorden inde selve moet gevonden worden? maar dat is onmogelick, en impracticabel. Maer wat dan, als een sake niet soo seer nae de woorden, als nae den sin ergens in gevonden wort, en door een nootsakelick gevolgh daar uyt gehaalt wort, kanmen dan in dien gevalle niet seggen, dat de saacke daar in gevonden wert? of soude dit (Alsoo) wel die meyninge hebben, dat niet en moeste geleert worden, ofte 't moeste nae het oordeel en den sin, die Eenige voor hebben, en die sy geerne als een nieuwe *Traditive* inde Kerken souden invoeren, inde Formulieren gevonden werden? Doch wat dit voor een schepsel is, of wat gedaente en forme het selve metter tyt soude konnen krijgen, konnen wy noch

niet wel gissen, en daarom oock niet van oordeelen.

Wat de twede reden aengaet, nam: *dat de voorsz. inusitate stellingen en Expressien niet sijn van dat gewichte, dat door deselve meer als voorhenen de leere der saligheyt gevoordert soude worden:* daer op hebben wy, alleenlick dit in 't korte aen te mercken. Voor eerst; dat het gene hier gesegt wert van *inusitate stellingen en Expreßien*, niet wel en kan op de principaelste verschillen die tusschen de Broeders gecontroverteert werden, gepast werden. Want die meest met de eygen woorden vande Schrifture geconcipieert zijn. Als by exempel, die bekende woorden, die selfs inden mont vanden gemeynen man verstorven zijn, ἄφεσις en πάρεσις, en daer de eerste en voornaemste Quæstie mede gesignaleert is, zijn immers de eygene woorden vande Schrifture: of soude wel de Schrifture selfs ons inusitaet geworden zijn? En dewijle het voornamelick aenkomt op de uytlegginge van eenige Schriftuur-plaetsen, soo en konnen daer de *usitate Expreßien* niet wel plaatse hebben. Dat de stellingen met sulcke ongewoone expressien te voorschijn komen, is de schult van die gene die et belieft heeft die alsoo te vertoonen.

Daar wert gesegt, dat *sy niet meer als voorhenen de leere der saligheyt voorderen souden.* Soo dat niet geloochent wert, dat sy de leere der saligheyt souden eeniger maten voorderlick zijn, maer niet meer als voorhenen. Maer of sy zijn conform den woorde Gods, of niet. Soo niet, soo en zijn sy de leere der saligheyt niet voorderlick, maer hinderlick. Soo jae en konnen sy de leere der saligheyt niet als voorderlick zijn.

Want de leere der saligheyt wort bevoordert door al 't gene datmen uyt de Schrifture leert: want die tot dien eynde gegeven is, *datse ons wys make tot saligheyt.* 2. Tim. 3. 15. En soo is dan niet te twijffelen, of al het gene wat daer in geleert wert, is dienstigh tot de saligheyt der menschen. Jae daer is niet soo geringh, dat de H. Geest verweerdigt heeft ons inde H. Sehrift mede te deylen, of 't is de pijne weert, datmen met sijn gantsch verstant, daar op valle, om 't wel te vaten en begrijpen. Daar is dickwils een *emphasis* en kracht in een woort, daar wy te vooren niet op gelet en hadden, en daar is hier en daar een reden, staande als in een verborgen hoeckgen, daar een groot gewichte in steeckt,

de

de keerne daar uyt te halen, en den verborgen ſin des Geeſts daar uyt te voorſchijn doen komen, is voorwaer de leere der ſaligheyt met allen ſeer bevoorderen.

En wie weet, of niet God naa ſijne verborgene wijſheyt deſe diſſenſien tuſſchen de Broederen gehengt, en voor een tyt laat toenemen, om dat veler gedachten openbaar werden, en, die oprecht onder ons ſijn, bekent worden: en dat alſoo de kenniſſe toeneme en vermenichvuldicht werde Dan. 12: 4.

En of wel de verworpene poſitien, ſoo als ſy hier werden ter neder geſtelt, als voornamelick de 5. eerſte genomen in dien ſin, die de accuſateurs haer opdichten, niet dienſtigh en ſyn om de leere der ſaligheyt te voorderen; als ſijnde rechte *Sociniaenſche* gronden, t'eenemaal vande ſuyverheyt der Chriſtelicke religie afwyckende: ſoo ſal nochtans bevonden werden, dat 't gene geleert wert van een meerder en overvloediger genade en toedieninge van krachtiger middelen tot de ſelve door 't Euangelium, en van deſelve de gewenſchte effecten en vruchten afvloeyende, die den gelovigen onder het N. Teſtament, boven de Vaderen in 't O. Teſtament ſijn gegunt en geſchoncken, wel degelijck bevonden werden dienſtigh te ſijn tot de bevoorderinge vande leere der ſaligheyt en Godſaligheyt. Want wat kan een geloovige des N. Teſtaments, verſtaende wat een groote ſaligheit hem door J. Chriſtum is toegebracht, en dat hem boven den Vaderen des O. Teſtaments gegeven is te verſtaan de verborgentheden van 't rijcke der Hemelen, meer bewegen tot onderſoeck der Schriften der Propheten en Apoſtelen, meer aanporren tot ware Danckbaarheyt, blijtſchap in Godt, en tot eenen geeſtelicken roem aanmoedigen, en beter aanprickelen tot een nedrige gehoorſaamheyt, en meer helpen tot opweckinge van geloof, hope en liefde, en alle goede wercken, als even dit, dat hy ſijn voorrecht verſtaat, en dat hy meer ontfangen heeft, als voorhenen de Joden? Waarom oock de Apoſtolen hier van dickwils een argument nemen, om de Chriſtenen tot haren plicht te brengen, ſiet Rom. 6: 15, 16. en 13: 11. en 15: 4. en 16: 25, 26. 1. Cor. 1: 23, 24. en 5: 7, 8. 2. Cor. 7: 8. 18. en 4: 6: en 5: 17. en 6: 1. 2. Gal. 4: 4, 5, 6, 7. en 5: 1. 18. en 6: 16. Eph. 1: 18. 19, 20. en 2: 13. 19. en 3: 9. Col. 1: 27. en 2: 10, 11. 16.

2. Tim. 1: 10. Hebr. 2: 3. 1. Pet. 1: 13. en 4: 1, 2. Christus selve, Matth. 13: 16, 17. Luc. 10: 23. 't Selve soude men oock inde andere stucken konnen vertoonen, indien wy ons niet de kortheyt moesten bevlytigen. Alleen dit moeten wy noch daar by voegen, dat oock de kennisse, die wy halen uyt het licht der Natuure, van Godt, vande natuure der ziele ende des lichaems, seer dienstigh is tot bevoorderinge vande leere der saligheyt. Gelijck de Theologanten door dagelijcksche ondervindinge gewaer worden in verscheydene Quæstien tegens de Socinianen, Papisten, Lutheranen, en andere. 't Welck wy in 't breede souden aenwijsen indien 't hier plaetse gaf, en niet elders geschiet ware.

Nu volgt haere Ed. Achtb. sententie en uytsprake die 't haar gelieft heeft te doen over de volgende twintigh positien, als oock over de Metaphysicam van d'Heer des Cartes, verbiedende wel expressselick, dat de *selve inde Academie, 't sy publice 't sy privatim, ofte in eenige maniere, directelick of indirectelick geleert, gedisputeert, geschreven en verhandelt sullen worden. Op pene, dat die sich hier tegens sullen komen te vergrypen, 't sy in 't publyck ofte onder de hant, sullen als wederhoorige, en schadelike Leden en Leeraers vande Universiteyt, van haere ampten en bedieningen werden gedeporteert.*

Hier werden die 20. positien, als schadelicke nieuwigheden en leeringen, en die gene diese eenigermaten inde Academie souden voortbrengen en verhandelen als wederhoorige en schadelicke Leeraars verklaert, ende als soodanige met dreyginge van deportement gestraft.

Ongetwijffelt steunt dit oordeel op die twee gronden, die wy nu even hebben ter proeve gestelt. Of nu den H. H. Curateuren sulcken autoriteyt en macht toekomt, om sulcken decisie over Theologische positien, endie soo wel Kerckelicke Persoonen, als Leden vande Academie raken, en beydersyts geventileert en gedisputeert werden, en willen wy tegenwoordigh niet ondernemen te ondersoecken. Hare Ed. Achtb. sullen selfs best weten, wat character sy in desen hebben, en van wien ontfangen. Alleen, onses wetens, is sulcx voor desen vande voorgaande H. H. Curateuren in diergelicke voorvallen noyt ondernomen nochte gepractiseert.

Dit weten wy, dat inden Jaere 1614. vande Edele Groot-

Mogende Heeren Staten van Hollant en West-Frieslant een *Resolutie* tot den vrede der Kercken is uitgegeven, ter occasie *van die veele twisten en oneenigheden inde Kercken deser Landen veroorsaeckt over die verscheyden uytleggingen van eenige plaetsen der H. Schrifture, sprekende van Godts eeuwige prædestinatie. Inde welcke* sy, gelijck sy spreken, *gebruyckende die auctoriteyt, die haer als wettelicke Hooge Overigheyt nae Godes H. Woort, en het exempel vande Koningen, Prinçen en Republicquen, is competeerende, ordonneren, hoe en op wat wyse sy willen, dat die voorsz. uytleggingen beydersijds van allen Predikanten sullen gedaen worden.* Voorschryvende beyde partijen sekere expressien, nae de welcke sy haar souden moeten conformeren.

Soo hebben doe ter tijt de H. H. Staten, in de qualiteyt als zijnde de Hooge Overigheit des Lants, over dat gewichtige verschil, doe ter tydt tusschen den Remonstranten en Contra-Remonstranten met groote hevigheyt gedreven, te weten, of de genade of 's menschen vryen wille, in 't wercken der saligheyt, de voortocht moeste hebben, gene den wille, dese de genade den uytslach toeschrijvende) gelieven te oordeelen, ende meer in faveur van d'eene als d'ander sijde, de uitsprake te doen.

En seker, indien sulcken macht, ontrent Kerckelicke verschillen en Religions saken, uit de politie oorspronckelick herkomt, kan niet ontkent worden, of dit is een *Regael*, alleen de Hooge Overigheit competerende. Oock en hebben de Remonstranten die doe ter tyt, door den weereltlicken arm, die sy aen hare sijde hadden, hare sake meinden te boven te komen, dese macht en auctoriteit in niemant anders erkent, als inde Souveraine Hooge Overigheit. Hoe dit werck nu doe ter tyt vanden Kercken, ende Dienaeren der Kercken en Professoren der Hooge Scholen, is aangemerckt en opgenomen worden; en hoe dat alle Rechtsinnige sich met alle kracht en yver tegen dese Resolutie, en de macht die sich de Overigheit in de selve aanmatigde, om vanden sin en uytlegginge der H. Schrifture peremtoirlik te oordeelen, en haar goet vinden den Dienaren der Kercke voor te schryven, is werelt-kundigh, en konnen de Schriften beydersijts, *pro & contra* daar over verwisselt, overvloedigh getuigenisse geven. Dit was wederom eenen nieuwen en sorgelicken Twist-appel

 inde

in de Kercke gesmeten, en die als den Sesten Remonstrantschen artijckel, komende tot die fameuse Vijf Articulen, is opgenomen en gehouden geworden. En 't ware wel te wenschen, dat dese occasie niet en ware voorgevallen, om dese Quęstie, die soo ketelachtig is, en van sommige quaetwillige geesten soo gratigh wert opgenomen, om eenige Politiquen daar mede te troetelen, en de Kercken by den selven verdacht te maken, weder te vernieuwen, en te berde te brengen.

Soo vele ons daar van bekent is, is dat de Kercke, of kerckelicke persoonen noit bedisputeert geworden, dat haar niet en soude toekomen te oordeelen wat de Leere der Kercke is, en wat leere met de Formulieren der Kercken over-een-komt, of met de selve strijdich is: dewyle niemant dit beter weten kan, en geen andere daar toe bevoecht sijn, als diese met rypen rade ende Synodale resolutie hebben ingestelt en aangenomen. Gelijk dan het oock voornamelik de Hooge Overigheden toekomt te oordeelen, wat daar sy de Religie van staat, die sy aangenomen en geauctoriseert hebben, en willen dat publicquelik in hare Landen, Kerken en Scholen geleert, en gepredikt, (alle andere religien en secten en leeringen daar buiten gesloten) sal worden. Geresolveert die te hanthaven, en als voetsters der kercke op te queeken, en sorge te dragen, dat die in hare suiverheit mag werden bewaert, en dat tot publicque oeffeninge der selver bequame personen om die te leeren, werden aangetockt en onderhouden, en bequame plaatsen en tijden werden ingeruymt en beraemt, op dat alles met goede ordre en stichtinge toegae. Als dan Quæstie voorvalt over eenige stellingen en positien, of die met de Formulieren der Kercke over-een-komen, of tegen de selve strijdig sijn, schijnt 'et vry wat vreemts, dat, sonder datmen hier over met den Kercken-Dienaren en Professoren in eenich gespreck gekomen is, ofte haar oordeel gevraecht is, en eenige raatspleginge met de selve gehouden, de Heeren Politicquen, af-sonderlick vanden Ecclesiastiquen, haar dit oordeel aanmatigen, en gaan determineren, dat sulcke en sulcke stellingen, eermen sekerlick weet, of sy in natuure en wesen zijn, en getrouwelick of niet geallegeert, en uitleggingen der Schrifture, in de Formulieren niet gevonden, niet voorderlick tot de leere der saligheit zijn.

Dit

Dit vertrouwen wy dat alle vrome en vredelievende herten wel wenschten, dat soo geschiet ware en voorgegaan, op dat een yeder in sijn respect hadde mogen bewaart zijn, en niemants recht verkort: en Moses en Aaron in goede eenparigheit en vrede, elck behoudens 't sijne, gemainteneert.

Nu keeren wy ons tot het ondersoeck van die 20. positien, die hier soo scherp verboden werden. 't Welcke wy voor 't tegenwoordige alleen in *genere* doen sullen, dewyle wy de bysondere toetse van een yeder derselver, af-sonderlick van dese Consideratien te geven, raatsamer geacht hebben.

Voor eerst dan, achten wy 't voor een periculeuse en bedriegelicke maniere van doen, uyt anderen lieden schriften Extracten te maken, en 't gene men uyt de selve tot nadeel van yemant, diemen verdacht soeckt te maken, even oft syn eygen gevoelen was, eenlick te excerperen, en 't selve dien op te dichten. Want wy en meynen niet gehouden te syn, om al 't gene d'een of ander Orthodox Leeraars, hy sy dan wie hy wil, Lutherus, Calvinus, Beza, Coccejus &c. oyt en oyt geschreven hebben, 't onse te moeten maken, of verdedigen: wy syn vrye lieden, die waerheyt en vryheyt beminnen, vrienden van Calvinus en Coccejus, maar noch meer vande waarheyt, die wy waar wy-se oock vinden, geerne tot ons nemen, en herbergen; als die professie maken van in desen niet anders te kennen als het Woort Godts, aen 't welcke alleen wy ons in allen geerne onderwerpen.

Behalven dat in dese illiberale maniere van handelen, voornamelick als daar prejudicien en passien onder loopen, gelyck menichmael geschiet, men veeltyts niet den Auteur selve, maer de partye hoort spreken. Gelyck wanneer de woorden of niet trouwelick worden geciteert, in al haar verbant en kracht, maar verminckt en verkreupelt, of van 't gene voorgaat of volgt, afgesneden, oock meenichmaal de plaatse niet aengewesen waar yet te vinden is, en andere plaatsen, daar sy netter en met meer omstandigheden van de selve sake spreken, voorby gegaan. En soo ist met dese 20. positien gelegen, die of noit van yemant, onses wetens, inde Academie alhier geleert zijn, of niet in dien sin, in de welcke onse tegen-partijen, door welcke sy in handen van de Heeren Curateuren en Borgermeesteren gekomen zijn, de

ſelve nemen en uitleggen. Op ſulcken voet heeftmen onſe Zalichmaker Chriſtus ſelve voor den Geeſtelicken raet beſchuldigt, dat hy geſegt ſoude hebben : *Ick kan den tempel Gods af-breken, en in drie dagen weder op timmeren :* daar Chriſtus met dit ſeggen, niet en ſprack vanden Steenen Tempel te Jeruſalem, maar vanden Tempel ſijns Lichaems. Joh. 2.19.21. Soo ſouden oock de ſnootſte dwalingen uyt de H. Schrift konnen beveſtigt worden, gelijck eertyt van *Celſus*, *Porphyrius en Iulianus* geſchiet is, en noch hedensdaegs van Ketteren gepleeght wert, die om dat Chriſtus ſegt, *de Heylige Geeſt was noch niet, ter wyl Chriſtus noch niet was verheerlickt* Joh. 7. 39. beſluyten, dat voor de Hemelvaart Chriſti geen Heylige Geeſt geweeſt ware, of altoos de geloovige des O. Teſt. geen Geeſt altoos gehad hadden. Ofte om dat hy ſeght, *de Vader is meerder dan Ick* Joh. 14: 28. hy dan de ſelfde Godheit niet en hadde met den Vader.

Dit is het regte ambagt vande hedensdaegſche Jeſuiten, vande welcke men wondere dingen ſouden konnen verhalen, aangaande de ontrouwigheit van hare extracten. Een ſal genoegh ſijn voor honderden. Hebben niet *Suarez* en *Molina* de ſententie en eygen woorden van *Pelagius* derven uytgeven, als oft 'et de eigene woorden van *Auguſtinus* ſelfs geweeſt waren ? ſoo ſoudemen *Auguſtinum* alſoo Pelagiaens konnen vertoonen als *Pelagium* ſelve ! Wat abſurditeiten, dwalingen en ketteryen en ſijn dien grooten *Eraſmo*, dat heldere licht der Geleertheit, inde vorige eeuwe vande Sorbonne tot Parys, en de Univerſiteit tot Loven, en voorts van allerley gedrocht van Monicken niet aangeſtreden en te laſte geleit, en door ontrouwe Extracten uyt ſijne wercken aangevercht? Die hy met ſijne geleerde penne, als een roock voor de windt, en als een was voor 't vyer heeft doen verdwyen en verſmelten.

Dien grooten *Lutherus*, dat geſegent Inſtrument van Reformatie, heeft hy niet al 't ſelve moeten uitſtaan? en wie van onſe eerſte Helden is hier van vry geweeſt?

Doch wy moeten noch een eenigh Exempel hier by voegen, om dat het ſoo wel op 't tegenwoordige ſwijmt, dat een Ey het ander niet gelijcker weſen kan. Deſe is onſen *Ioh. Calvinus*, die Colom vande Reformatie, en die haar de uyterſte glans en luy-

ſter

ſter heeft gegeven; is hem niet al 't ſelve van 't Pauſdom wedervaren? Daar wy ons ſoo ſeer niet over verwonderen, als dat oock de Lutherſche, en onder de ſelve ſekeren *Hunnius*, het ſelve hebben beſtaan: uytgevende tegen hem een laſterlick Boeck, met den Titul *Calvinus Iudaïzans*: In 't welcke, niet tegenſtaande hy in ſijne Inſtitutien, en doorgaans in alle ſijne andere Schriften ſoo duydelick en krachtigh het Myſterie der H. Dryeenigheit, ende de eewige Godheit Jeſu Chriſti heeft verklaart, gedemonſtreert en ontwickelt, als oyt eenigh Leeraar gedaan heeft: Sy nochtans ſijn perſoon, van wegen alle die plaatſen, handelende nae haare meininge van dat myſterie, en de Godheit Chriſti, die Calvinus oordeelde, of niet ter ſake te dienen, of die niet ſoo bondigh te demonſtreren, dermaten hebben doorgeſtreken, gelaſtert en verguyſt, als of hy t'eenemaal Joods ware geworden, en tot den Antitrinitariſen Ketteren overgegaan, of ten minſten met haar colludeerde. Welck ongelijck, dien grooten Leeraar aengedaan, ſoo klaarlijck van *D. Parao* de Werelt is vertoont, en te ſchande gemaackt, dat ſy met die wijze van doen by allen oprechten niet anders als een eewige ſchande gewonnen hebben.

Hier moet oock gelet worden op een verkeert konsgen, 't welck deſe lieden in 't extraheren van deſe poſitien, gebruycken. 'T gene men met deſe poſitien voorheeft en is niet nieu, nu eerſt verſch geſmeet, maar een goeden tijt herwaarts tuſſchen den Predikanten *pro & contra geventileert* en bediſputeert. Daar en is niet door forme van *extracten geproduceert*, en geobjicieert of 't is dadelick beantwoort. Echter komen ſy t' elckens weder met de ſelve Extracten en Objectien, even of daar noit yet opgeſegt ware geweeſt, en ſy de eerſte waren, die de ſelve voor den dach brochten. Een recht middel, om ſijne partije geduurich het mes inden buyck te houden, de Quæſtien eeuwigh te maken, en den gemeinen man die opinie in te drucken, dat dit waarlick ons gevoelen is. En waarlick, 't is yet verwonderens weerdigh, dat daar op alle deſe en diergelijcke Excerpten ſoo menichmaal en ſoo bondigh is geantwoort, en de ſake genoeghſaam voldongen en uitgediſputeert, gelijck uit de Schriften wederſijts daar over uitgegeven, klaarlick kan blijcken: wy nochtans niet en kon-

konnen sien noch gelooven, dat hare Ed. Achtb. eens de moeyte genomen hebben, om die schriften nae te sien, gelijck wel hadde behooren te geschieden, om recht van alles te konnen oordeelen. Wy versekeren ons, dat by aldien dit sonder eensijdigheyt geschiet ware, wy of niet sulcken, ten minsten een favorabelder oordeel souden gesien hebben.

Maer met meerder recht hebben wy ons te beklagen, dat daar wy hier beschuldigt worden dese positien inde Universiteyt geventileert te hebben, wy niet eens de eere hebben mogen genieten, om by hare Ed. Achtb. over dese saken ghehoort te worden. Daar onse partye, van wie ongetwyffelt dese Extracten den EE. Heeren Curateuren sijn ter handen gestelt, naar alle apparentie is gehoort geweest. Ist dan genoech beschuldight te werden? en moeten wy gelooven, dat dit onse eygene positien zijn, van ons bedacht ende gedoceert, om dat ons die in dit Decreet werden te last geleyt en opgestreden? wie hoorde yet ongerijmtders? het gaat ons in desen even gelijck onlangs in Vranckerijck en Brabant den Janssenisten is gebeurt. Dese als haar gevoelen, 't welck sy sustineerden het eygene gevoelen vanden Outvader *Augustinus* te zijn, te Roomen was gebracht, om vanden Paus en Cardinalen geexamineert te worden, en daer op een Condemnatie was gevolght, begrepen in die vijf fameuse articulen, gesegt geextraheert te sijn uyt de boecken van Janssenius; Soo ist gebeurt, dat de Janssenisten dese sententie ontfangen hebbende, klaar uyt ontkenden, dat die 5. Articulen by Janssenium te vinden waren, haar beroepende *ad pœnam libri*, en geerne te willen de sententie pareren, by aldien haar dat konde getoont worden. t' Welck niet konnende geschieden, alsoo sy in Janssenio niet te vinden waren, en derhalven de Jesuiten, die de aenklagers en beschuldigers waren geweest, hier seer verlegen stonden, en evenwel des Paus auctoriteit moeste gemainteneert sijn: soo heeftmen beleeft, dat in't Collegie der Jesuiten in een publique Dispuyt, is gedefendeert dese *Theses*; Dat de Paus niet alleen infallibel was *in rebus quæ jus spectant*, maer oock in *rebus facti*. Soo dat de Paus niet alleen macht heeft, om een leere voor een ketterye te verklaren en te veroordeelen, maer oock om yemant op te stryden, dat hy een ketter is, en sulcke ketterye voet. 't Welck selfs in 't Pausdom vo[illegible] sulcken nieu-

nieuwigheit is gehouden, dat ſig de Sorbonne met alle kracht daer tegen gekant heeft. Dit alles niet tegenſtande, hebben de Janſſeniſten haer proces verloren, en hebben ſich moeten onderwerpen, den Koningh en Parlament ſich voegende by de uytſprake gekomen van Roomen, den tijt dienen, en ſich voor die tijt ſtil houden, tot dat eens de waerheyt uyt den grave ſal verryſen. Maer wy beloven ons van hare Ed. Achtb. betere dingen, en met æquitabelder gedachten gemengt, en die meer met een rechtveerdich oordeel accorderen; en dat ons niet en ſal te laſte geleyt worden, en als een ſchadelicke leeringe opgeleyt, daer wy geene gemeynſchap aen hebben, en wy niet overgehoort zijn, jae van herten verfoeyen. *Oordeelt ock onſe wet een menſche, ten ſy dat ſy hem eerſt gehoort hebbe, en wete wat hy doe*; *ſeyde* eertijts *Nicodemus*, alsmen Chriſtus onverhoort wilde veroordeelen. Joh. 7: 51. Soo ſeyde *Feſtus* tot den Joden, die Paulum op haer bloot ſeggen wilden veroordeelt hebben: *De Romeynen en hebben de gewoonte niet, eenigen menſche ten verderve over te geven, eer de beſchuldigde de beſchuldigers tegenwoordigh heeft, en plaetſe van verantwoordinge gekregen heeft tegen de beſchuldinge.* Act. 25: 16. Siet oock, Exod. 23: 1. Lev. 19: 15. Deut. 17: 4. 8. &c.

Staet ook wel te letten op die vermengelinge van Theologiſche en Philoſophiſche materien, die hier gemaeckt wort. Waer in ons een loos ſtrategema van onſe partye voorkomt. Die een tijt langh herwaerts de werelt heeft willen wijs maken, dat de Theologie van D. Coccejus, ende de Philoſophie van d'Heer des Cartes, ſulcken nauwen verbant en opſigt hadden met en tot malkanderen, als of te d'eene ſyne gantſche Theologie geſchoeit hadde op de leeſt van des anderens Philoſophie, ende deſe wederom alle haere ſchurftheyt en venyn des anderen Theologie aengewreven. Eveneens of niemant voor een goet Coccejaen konde paſſeren, als die 't met de Carteſianen hiel: en geene Philoſophie bequaem om die Theologie als Dienſtmaecht te dienen, als de Carteſiaenſche. 't Welke wondere en vreemde Inbeeldingen zijn, regelrecht ſtrydende tegen het oogmerck en meyninge van die Heeren, die altijt van oordeel ſijn geweeſt, datmen de Theologie en Philoſophie, niet d'een op d'anders, maar elck op haar eigen gront moeſte timmeren; de Theologie enckelick op 't fundament van Gods Woort, de Philoſophie

ſophie alleen op de geſonde natuurlicke reden, ſonder dat d'eene ſich de Jurisdictie over d'ander aennam. Achtende het ſeer ſorgelick voor de Theologie, de Philoſophie als Dienſtmaecht in haren dienſt aen te nemen en te huuren, alſoo deſe Dienſtmaeght, niet altijt ſteunende op rechte gronden, en de waarheyt der ſaken conform, menichmael ontrouwe dienſten aen hare Vrouwe doet, jae oock wel het meeſterſchap aanneemt. Gelijck in 't Pauſdom is gebleken, alwaar de Peripatetiſche Philoſophie ſich ſulcken meeſterſchap over de Theologie heeft aangenomen, dat ſy die t'eenemaal heeft vermant, en met een Baſtaart Zaat geſwangert, ſoo dat ſy den name meer van een *Theologia Scholaſtica* als *Scripturaria* of *Chriſtiana* dragen kan. 't Welck hier niet te vreeſen is, alsmen de voetſtappen van deſe twee Heeren wil naevolgen, en volgens haar Exempel geen mengelmoes maken van deſe twee op haar ſelfs beſtaende faculteiten. Niet dat wy hier mede ſeggen willen, als ofte de Theologie gantſch geen dienſt trecken konde uit de ware Philoſophie, die op rechte gronden geſticht is, en met de nature en geſonde reden over-een komt. *Veritatem Philoſophia quærit, Theologia invenit, Religio poſſidet.* Alhoewel dan de Religie de Philoſophie niet en behoeft, om dat ſy op haar ſelve beſtaen kan, en dat de Philoſophie ſoo doende in t' ſoecken vande waarheit, noch niet alles gevonden heeft, ſoo en heeft ſy tot noch toe haar ſoo nootſakelick niet konnen maken aen de Theologie: als alleen datter dan een goede unie en verbant tuſſchen beyde te verhoopen ſal zijn, en in 't werck ſal konnen geſtelt werden, wanneer de natuurlicke reden door de waarheit geheilight, de geopenbaarde waarheit te gemoete loopt, en ſy malkanderen omhelſen en kuſſen, als beyde Dochters van eenen God en Vader der lichten. Soo ſouder eene goede vrientſchap tuſſchen deſe beyde konnen getroffen worden, als de waarheit die d'eene geput hadde uit de nature, bevonden ſoude worden even de ſelfde te zijn, met die d'andere gehaalt hadde uit de Schriftuure, en *reciprocè* de Schriftuurlicke waarheit accordeerde met die vande natuure. Daar onſe partyen, die vereeniginge van deſe Theologie en Philoſophie, daarom alleene ſchijnen ſuſpect te hebben, om dat geene van beyden die Heeren, hare heerſchſucht hebben willen verdragen, om yets aen te nemen uit enckele auctori-

ctoriteit van menschen, of door een *Traditive*, sonder daar toe beweeght te zijn door goede reden, ofte uyt Gods Woort, of uyt de gesonde reden genomen.

't Voornaemste dat, onses erachtens, ontrent dese positien, valt te considereren, is 't gene wy nu seggen sullen. Dat hoewel wy ons gevoelen, daar in wy van onse Medebroeders discreperen, verstaan sijnde niet nae de verkeerde duydingen, met de welcke sy hier vertoont werden, maer nae onse eygen verklaringe, achten waerachtig en schriftmatig te sijn en niet strydig met de Formulieren van Eenigheyt: nochtans die niet en achten van dat gewigte en die nootsakelickheyt te sijn, als daar syn, by exempel, de Articulen onses Algemeinen Christelicken Geloofs. Maar wel van sulken geschapentheyt, dat wy ontrent de selve verschillende, ofte oock anders gevoelende evenwel malkanderen konnen en behooren te verdragen inde liefde. Niet twyffelende, indien wy alleen malkanderen aenmercken tot ontstekinge van liefde en goede wercken, en daar wy toe gekomen zijn, nae den selven regel wandelen en het selve gevoelen, voorts neerstigh sijnde te behouden de eenigheyt des geests door den bant des vredes, of indien wy oock yet anders gevoelen, ons God oock dat sal openbaren. Eph. 4: 2, 3. Phil. 3: 15, 16. Alsoo wy vastelick van gevoelen zijn, dat niet soo seer 't gewichte van 't gene, waar in wy verschillen, ons in dese verdeelinge van malkanderen hout, als gebreck van liefde, die ons in een oogenblick konde vereenigen, soo wijse beydersijts in ons opweckten en in 't werck stelden. Dit vereischt wat nader verklaringe.

Onse Theologanten hebben altijt voorsichtelick onderscheyt gemaeckt tusschen de Articulen des Algemeynen Geloofs, diemen noemt *Articulos Catholicos*, ende diemen noemt *Conclusiones* of *Articulos Theologicos*. Gene zijn die tot het Algemeyne Christelicke Geloove gehooren, en allen, die saligh sullen werden, geweten en gelooft, ter saligheyt nootsakelick zijn. Welck geloove eygentlick een Christen maeckt. Maar de Theologische Articulen zijn, die wel dienen tot vermeerderinge van een Theologische kennisse, en eygentlick een Leeraar of Theologant maken. Welcke kennisse hoewel sy in sommige geloovige oock gevonden wert, nochtans inden meesten deel of niet, of seer

matelick, soo is sy echter den genen die andere leeren sullen, ende Godts Woort uytleggen, en den tegenspreeckeren den mont stoppen, hoewel d'eene meer als d'andere, gantsch nootsakelick. De Articulen des Geloofs moeten van een yeder Christen, hy sy Leeraar of Idioot, metten herten gelooft, en den monde beleden worden ter saligheyt, en sonder die te weten en toe te stemmen, en met vertrouwen sich die toe te eygenen, kan niemant saligh worden. Doch soo en ist met den anderen niet gelegen, welckers onkunde, ofte over de selve te twyffelen, ofte oock anders gevoelen, niet allen vande saligheyt af-hout. Gene zijn 't fundament des Geloofs en der Zaligheyt, dese werden daar op getimmert: of als Gout, Silver, en Kostelicke Steenen, of als Hout, Hoy en Stoppelen. Dit onderscheyt niet waargenomen is t'allen tyt bevonden geweest een Baarmoeder en Voetster geweest te zijn van vele verwarringen, dwalingen, misverstanden en scheuringen inde Kercke Gods. Om welcke voor te komen en niet in geduurigen twist te leven, gantsch noodigh is, dat wy malkanderen in velen verdragen, in welcken wy of door swackheyt, of misverstant, en ignorantien, die ons altijt aankleven en in dit leven vergeselschappen, komen af te dwalen, en vanden Broederen verschillen. Wie isser doch onder ons, die niet en gevoelt 't gene de Wyse-man segt, Sap.9:15. dat het verdeffelick lichaam de ziele beswaart, ende de aertsche tabernakel verstroyt het veel besorgende gemoet?

Daarom vermaant ons Jacobus, dat wy niet vele Meesters en moeten wesen, om dat wy alle in velen struyckelen, achtende dat een volmaackt man te zijn, die in den woorde niet en struyckelt Jac. 3: 1, 2. En hoe kan 't anders wesen, dewijle wy soo lange wy in desen leven zijn, alleen door geloove wandelen, en niet door aanschouwen 2. Cor. 5. 7. Dat is, wy sien nu door eenen spiegel, in een duystere reden, kennende maar ten deele, en propheterende ten deele. 1. Cor. 13: 9. 12. Daarom is onse kennisse hier onvolmaeckt en maar stuckswijse, dewijle wy noch niet alles konnen begrijpen, noch begrepen hebben: Soo dat vele onder ons oock dickwils anders gevoelen, als die gene die tot volmaeckter kennisse zijn gekomen: die nochtans daarom den Apostel niet wil veracht hebben, niet willende dat wy yemants geest

sullen uytblusschen, de prophetie verachten, maar alles beproeven, om 't goede te behouden. Phil. 3: 15. 1. Thess. 5: 19, 20, 21. En om de practijcke daar van te toonen, vermaent hy Rom. 14:1. dat wy den swacken in 't geloove sullen aannemen, niet tot twistige t'samensprekingen: En 2. Tim. 2: 24, 25. vereyscht hy in een Dienstknecht des Heeren, dat hy niet en moet twisten, maar vriendelick sijn tegen alle, bequaam om te leeren, en die de quade kan verdragen, met sachtmoedigheyt onderwysende de gene die tegenstaan. En moet alsoo niet min in den Dienaren des Euangelii, als inden Hooge-Priesteren onder de Wet, dese character bevonden worden, dat hy behoorlick medelyden kan hebben met de onwetende en dwalende, overmits hy oock selve met swackheyt omvangen is. Hebr. 5: 2.

Hier van hebben wy een levendigh voorbeelt in onsen Salighmaker Jesu Christo, dien barmhertigen Overpriester sijns volcks. Want wat voor dwalingen, misverstanden, twyffelingen, en swackheden en heeft hy in sijne Apostelen selve niet oversien en verdragen? in Petro Matth. 16: 23. Luc. 22: 61. Joh. 21:15. in sijne Apostelen twijffelende aan sijne opstandinge, en soo grofslick dwalende ontrent de nature van sijn Geestelick Koninkrijck, en van gelijcken in alle andere die in hem geloofden en volgden, soo dat hy eens uytriep: *Hoe lange sal ick u verdragen?* Alsints heeft hy betoont, dat hy niet gekomen was, om 't gekroockte Riet te verbreken, en het roockende Lemmet uyt te blusschen. Jes. 42: 1. Matth. 12. 20.

Desen sachtmoedigen geest Christi, die hy wil datmen van hem leeren sal, is oock over-ge-erft aan den Apostelen en steeckt met namen uyt in Paulo. Wat voor dwalingen en gebreken heeft dese niet oversien inde Gemeynten van Corinthen, Galatien &c? die allen alles wiste te werden, op dat hy immers eenige soude behouden. 1. Cor. 9: 19. &c. wiens generale lesse is, Dat wy in alle sachtmoedigheit met langmoedigheit malkanderen verdragen moeten inder liefde: willende tot dien eynde, dat alle bitterheyt en toornigheyt en gramschap en geroep en lasteringe van ons geweert sy, met alle boosheyt. Eph. 4: 2. en 3.

En om ons hier over dit punct wat breeder uytte-breyden, verhaalt ons niet Paulus selve Gal. 2. hoe dat te Antiochien tus-

ſchen hem ende Petrum een ſware contentie gereſen was, hoemen ſich, wat den uytterliken ommegank met den Joden en die uyt den Heydenen geloofden aengaat, voorſichtelik nae tyts gelegentheit, en om alle ſcandael te myden dragen moet. Petrus ſich ontreckende het geſelſchap der Heydenen, om der valſche Broederen opſprake te ontgaan, ſijne voeten niet recht dragende, Paulus heel anders.

Wat een hevige diſpuyt, is lange daar nae, over dit ſelfde werck, opgenomen geweeſt tuſſchen de twee Outvaders Hieronymus en Auguſtinus? Deſe ſuſtinerende, dat de tegenſtant van Paulus tegens Petrum, heel ernſtich en ſerieus geſchiet ſy, en dat de beſtraffinge Pauli wel gefondeert en rechtveerdigh was. Daar Hieronymus dryft, dat deſe contentie tuſſchen de Apoſtelen alleen inden ſchyn, ſich alleen ſoo gelatende voor 't volck, en niet inder waerheyt ſy gedreven geweeſt. 't Welck evenwel de eenigheyt des geloofs en den vrede tuſſchen haar niet gebroken heeft. Soo iſſer tuſſchen den ſelven Hieronymum en Johannem Biſſchop te Jeruſalem verſcheydenheyt van oordeel over de uytlegginge van vele Texten der H. Schriftuure gevallen, ſonder quetſinge vande liefde. Als mede tuſſchen Cyprianum en Stephanum van wegen den Doop der gener die vanden Ketteren gedoopt waaren, die Cyprianus voor nul en van geender weerden hielt, de andere die niet en wilde herdoopt hebben. En hoewel de Orthodoxe in velen punćten der leer verſcheelden vanden Novatianen: nochtans om dat ſy 't met malkanderen eens waren tegen den Arianen, hebben ſy goede Broederſchap onderhouden. Dergelicke Exempelen konnender vele uyt de outheyt voortgebragt werden. Maar wy ſullen eenige weynige ſtaeltgens van onſe tyden ophalen. Doe die twee groote lichten Lutherus, en Zwinglius, op 't begeeren vanden Lantgrave van Heſſen, Anno 1529. te Marpurgh by een geroepen en verſchenen waren, om te ſien of ſy malkanderen ſouden konnen verſtaan over dat eenige verſchil, aengaende de lichamelicke tegenwoordigheyt Chriſti in 't Avontmael, en ſulcx, tot groot nadeel vande Euangeliſche Kercken, vruchteloos was afgelopen; ſoo en heeft dat echter niet belet, dat ſy niet in de reſte vande Religions poinćten verdragen ſyn met malkanderen, ſoo lange, tot dat God geven ſoude, dat ſy oock in dat eenige poinćt malkanderen ſouden verſtaan. Maar de ſonden

van Duytslant hebben sulcx belet. Hoe vele dergelycke verschil-len syn tusschen de Euangelische en Gereformeerde Leeraars, soo tusschen partyen, als onder malkanderen voorgevallen, in Duys-land, in Vranckryck, Nederland, die even altyt inder minne syn afgedaen, om dat sy beydersyts het fundament behielden? En wat sijn anders die Questien, diemen *Problemata* noemt, en in-den Academien *pro* en *contra*, sonder krenckinge der Eenigheyt geventileert worden? En souden wy de Lutersche Kercken, in soo vele stucken van ons verschillende, wel derven condemne-ren, daar wy haar soo menichmaal de hant des Broederschaps hebben aangeboden, om dat wy gelooven, dat sy dien niet tegen-staande, in't fundament met ons eens zijn?

Jae dat ons nader raeckt; ist niet soo, dat eer de Quæstien over de Prædestinatie ter dege in train waren, die gene die het leege gevoelen over 't object van Prædestinatie voorstonden, qualijck voor Rechtsinnige Leeraars mochten passeren; alsoo 't hooge gevoelen van D. Beza, gaande boven den val, de over-hant hadde: haar nu soo verre gerechtveerdigt sien, dat sy het leege gevoelen sien aangenomen inden Synodo Nationali van Dordrecht? Daar nochtans notoir is, dat inden Synodo selfs D. Gomarus, een voortreffelick Lit der selve, niet tegenstaande hy 't hooge gevoelen voorstont (gelijck hy tot den eynde sijns le-vens daar by gepersisteert heeft) nochtans voor een rechtsinnigh Leeraar is by den Synodo erkent. Gelijck noch ten hedigen dage verscheydene Professoren en Leeraren, het selve gevoelen hou-dende, niet tegenstaande 't selve alsoo inde Canones van Dord-recht niet wert gevonden, maar wel het tegendeel, daar over niet en werden gecalengeert, nochte haar eenige moeyte aangedaan.

En seker, soo men met sulcke Chimerique positien ons op te dichten, niet voor heeft, ons met gewelt, en tegen onse con-scientie, danck ende wille tot Ketters te verkryten, en den ge-meynen haet tot een sacrificie over te geven, en alsoo de gront te leggen van een droevige scheuringe, daar wy reets de funda-menten toe sien leggen: waarom dan met sulcke stellingen voor den dagh gekomen, die wy of gantschelijck ontkennen en ver-foeyen, of ons valschelick en met de hoochste ontrouwigheyt en sophisterye werden opgedicht, of met verdraeyinge van woorden toe-

toegemeten: of soo sy wel, en nae onse eygen meyninge wierden geformeert, ende daar nae geoordeelt, wy reden souden hebben te vertrouwen, dat bevonden sullen werden niet alleen conform te zijn den woorde Gods, maar oock niet te stryden met de Formulieren van Eenigheyt, ende de Leere der Zaligheyt en Godsaligheyt niet hinderlick, maar selfs voordelick te zijn? 't Heeft ons altyt gedacht, yet onverdragelicks te sijn inde Kercke, dat eenige Pædagogen, op haar eygen credit en auctoriteyt sich die meesterschap derven aennemen en exerceren, om fundamentale articulen te smeden, en nae de wyse, in 't Pausdom gebruyckelick, te decideren, wat voor ketterye, of smakende nae de selve, te houden sy, en de gene, die sy met de selve betichten, te verketteren en verdoemen.

Hier en moet niet onaengemerckt voorby gegaan werden 't gene reets van anderen is geobserveert, nopende 't getal der positien, dat hier uytgedruckt wert. Want daar hier maar 20. positien den Coccejanen en Cartesianen t' samen werden te laste geleyt, brengen de Berichters van beyden tusschen de 80. en 90. te voorschyn, eenen Irenæus Philalethius den Coccejanen alleen 74. Ryssenius, die inde Multiplicatie dapper moet ervaren zijn, tegens d'een en d'ander in 't generaal 559. met voorgeven, dat hy noch wel soo veel in sijnen koker behouden heeft. Maresius heeft D. Wittichio alleen 353. dwalingen opgedicht. Wat groote verstanden komender niet alle dage te voorschyn? of die lieden wel yet goets, of eenige waarheyt inde Boecken van hare partye gevonden hebben? of ist soo, dat sy als de Spinnekop oock haar venyn suygen uyt het gene daar de Bye den honigh uyt treckt? Wat is dit anders als een hayr-kloverye, alleen daar toe bedacht, om 't gene sy mettet gewichte niet en souden konnen ophalen, 't selve door de menichte en 't groot getal te bekomen? Soo gaet 'et,

Sic quæ non obsunt singula, multa nocent.

Waar in sy eveleens te werck gaan, als of yemant, die een bos pylen, die vast aan een gebonden onbrekelick syn, ginch los maken, om d'een pyl voor en d'ander naer daar uyt genomen, te lichter sonder moeyte te breken. Want alle waarheden syn aan malkanderen verknocht en vast gebonden datmen die beter bemerc-

mercken en sien kan in haar verbant, en die relatie en opsicht dat sy hebben tot malkanderen, als datmense van malkanderen afscheurt en afgescheyden bysonderlick aanmerckt. In allen gevalle 't is veel Christelicker, de Quæstien te verminderen en tot soo kleyn getal te brengen als mogelick is, alst is, deselve te verswaren en vermeerderen. Christus seyde, *die niet tegen ons is, is met ons*: maer dese lieden seggen, die niet in alles met ons is, is tegen ons. Ondertusschen sien wy hier inden Politicquen meer discretie en moderatie, als inden Kerckelicken, die dat groote getal tot kleynder brengende, en wel vande vinnichste en partiaalste positien uyt het getal van de hare uytmonsterende, ons doen hopen, dat wy van die kant meer verlichtinge en hantbiedinge misschien te verwachten hebben, als van die door 't *odium Theologicum* ingenomen wijder af zijn van vreedsamen gedachten.

En noch, als wy wel rekenen, en sijn onder dit getal van twintigen ten hoochsten boven de 8. of 9. Theologische niet te vinden; de reste staan op rekeninge vande Philosophen. Daar uyt men soude besluyten, soomen alleen op 't getal letten wil, dat sy 't meer geladen hebben op de Philosophen, als op de Theologanten; of dat nae haar oordeel, soo veel quaats niet en schuylde onder dese, als gene, en, dat sy de dingen die sy met stilswygen zijn voorby gegaan, niet en hebben van dat gewichte gehouden, noch soo ketters geoordeelt, als onse Zeloten doen. Bywelcken velen dit bevonden wert, dat 't gene sy heden alleen voor een dwalinge noteeren, soo sy door den slaap geen beter inval krygen, mergen voor een ketterye verdoemen.

't Heeft daar-en-boven den E. Achtb. Heeren Curateuren en Borgermeesteren belieft boven de boven verhaalde positien, te proscriberen uyt de Academie de Metaphysica van Renatus des Cartes, dat die noch publice noch privatim sal werden gedoceert &c. Voor eerst, wy en weten niet datter een Metaphysica van des Cartes exteert: wel dat hy eenige *Meditationes Metaphysicas* heeft geschreven, inde welcke hy niet de gantsche Metaphysicam, maar alleen eenige voorname stucken der selve examineert en ter proeve stelt, en *apodicticè demonstreert*: als daar sijn voornamelick dese twee van grooten gewichte en gebruyck inde

gantſche Philoſophie en Theologie: namelijck *de Exiſtentia Dei, & Anima Humana à corpore diſtinctione.* Wat dan? Is den wille van d'Heeren Curateuren, dat deſe twee punċten van ſoo hoogen belangh niet en ſullen mogen in onſe Academie publice of privatim geventileert, gediſputeert ofte verhandelt worden? Dat ware onder verbeteringe de waarheyt ſelve veel te kort gedaan, en den Theologen en Philoſophen eene vryheyt benomen, die haar voor deſen, eer des Cartes bekent was, noyt in eenige Academien van Europa, oock niet in deſe is geweygert geweeſt, en waar van de ſuppreſſie niet en ſoude konnen ſtrecken als tot verminderinge vande luyſter van deſe Univerſiteyt. Of willen ſy alleen, dat deſe punċten niet en ſullen mogen beveſtigt en verklaert worden met de argumenten en demonſtratien, die des Cartes tot dien eynde gebruyckt heeft? maar wy twyffelen ſeer, of dit op een ander wyſe geſchiedende en met andere bewys-redenen, wel ſoo krachtigh en met ſulcken klaarheyt en evidentie ſal konnen in 't werck geſtelt worden: 't welck wy het oordeel van alle geleerde en doorſiende verſtanden bevelen, om ſerieuſelick nae te dencken. Want gelijckmen inde Scholen vande *Modalibus* pleecht te ſeggen, mogen wy hier oock ſeggen, *de his non guſtabit Aſinus.* Hier ſien wy dan *D. des Cartes* nu voor de tweedemaal in deſe Academie de ſelve fortuyne loopen, die eertyts *Ariſtoteles* inde Univerſiteyt van Parys tot verſcheydemalen geloopen heeft, gelijck ons de Hiſtorie daar van ſeer punċtuelick is beſchreven in een ſeker boeck, inden Hage Anno 1656. gedruckt, *de Varia Ariſtotelis fortuna in Academia Pariſienſi, auctore Ioanne de Lannoy, Theologo Pariſienſi.* In 't welcke wy ſien, dat Anno 1209. de voornaamſte Boecken van Ariſtoteles ten vyere gedoemt zijn, en het leſen der ſelve verboden. Daarnae Anno 1215. ſijne *Dialectica* toegelaten, maar ſijne *Metaphyſica* en *Philoſophia Naturalis* verboden. Maar Anno 1366. is hy weder wat genadeliker gehandelt, wanneer verſcheyde ſijne Boecken te voren geinterdiceert, weder werden toegelaten, doch niet alle; tot dat hy anno 1543. doe die contentie tuſſchen *Petrum Ramum*, en die vande *Sorbonne* was opgeheven, en met groote hevigheyt wiert gedreven, *Ariſtoteles* wederom op den throon is geſtelt, en *Ramus* veroordeelt. Die evenwel eenigen tyt daar-

nae,

nae, door faveur vanden Cardinaal Carolus Lotharingus, weder is in sijne eere *& regia profeßione* herstelt, en van sijne condemnatie gereleveert. Inde welcke hy met grooten lof en toeloop gepersevereert heeft tot den Jare 1572. als wanneer hy inde Moort van Parys in sijn auditorio, daar hy gevlucht wat, tot groote blasme van sijne tegen partyders, die hem den Moordenaars aanwesen en in handen gaven, seer deerlick is vermoort geworden. Een klaar bewijs vande ongestadigheyt en onsekerheyt van menschelicke oordeelen en uytspraken, en hoe een selve man dan eens wert op den throon gestelt, dan wederom daar van afgestooten, Ons tot een leeringe van niet te voorbarigh voort te gaan met ons oordeel, en voornamelick in 't condemneren van yemants persoon of leere niet te haesten.

Noch en is dit genoech, datmen dese 20. stellingen soo veroordeelt heeft, men voechter by, dat neffens deselve verboden worden generalick alle stellingen ende positien, die vande voorsz. rechtmatige gronden eenigermaten afwijcken, of daar van komen af te wijcken. Dit is, gelijckmen segt, tot een snaesgen toe alles af-keren, op datter niet een siertgen op de schale overblyve.

Sal dit al wederom staan aen 't oordeel van onse partyen, soo werden wy voorwaar van een elendige conditie gemaeckt, als wien alle eygen oordeel over onse eygene expressien, wert benomen; en daer-en-boven genootsaeckt in alle 't gene wy leeren sullen; 't sy in 't uytleggen vande Schriftnre, oft in 't verklaren van gemeyne plaetsen der Theologie, oft in 't wederleggen van dwalingen &c. te moeten voor al letten, of 't gene wy voorstellen sullen alsoo in de Formulieren van Eenigheit gevonden wert. Daar wy tot noch toe ons hebben gerust konnen houden, als wy ons versekeren konden het gene wy leeren souden, inde H. Schrifture gevonden te werden, of niet daer mede strydigh. Nu sullen wy moeten hangen, of aan 't rapport, dat onse Auditores sullen gelieven van ons te doen, ofte ten minsten aen 't geloof of ongeloof ende 't oordeel, dat onse Censeurs sullen gelieven over ons te vellen.

Indien dit dan mede, gelijck met dese 20. positien geschiet is, op die voet gepractiseert sal worden; dat wy soo aangebracht zijnde aen hare Ed. Achtb. niet eens en sullen gehoort werden,

 maar

maar op het bloot aengeven van onse partye, die wy niet en weten wie hy is, swart of wit, sullen veroordeelt werden, en van onse Diensten gedeporteert; soo wil God sich onser erbarmen, en selfs middelen verschaffen, om sulcken snooden Inquisitie beter nae de lucht van Romen en Spagnien, als nae de Nederlantschen aert ruyckende, te weyren.

Nochtans is daar op gegront die sware sententie, die wy met verwonderinge sien, van sulcke goedertiere sachtsinnige en medeogende Heeren (want wij-ze inder daet voor soodanige houden en eeren, als menichmaal de effecten van hare medegaande goetheit beproeft hebbende) te sijn genomen en uytgesproken: Namelijk, *dat de gene die sich hier tegens directelick of indirectelik, het sy in publyck, oft onder de hant sullen komen te vergrypen, sullen als wederhoorigen, en schadelicke Leden en Leeraers vande Universiteyt, sonder eenige dissimulatie, verschooninge of conniventie van hare Ampten en Bedieningen werden gedeporteert: en de Leden vande selve Universiteyt uyt de selve gerelegeert.*

Dit is voorwaar een harde procedure van Curateuren voorgenomen tegen haar pupil. Welckers gouvernement men vermoeden moet, meer van't vaderlicke te hebben, als despotisch te zijn. Wat seyde dien soeten Mitio? *pro magno delicto paulum supplicii satis est Patri.* Genomen yemant quame sich in desen te vergrijpen, jae oock gedwaalt te hebben in't uytleggen van eenige Schriftuir plaatsen, oft anderssints, en behoudende 't fondament, in plaatse van gout en silver, hout, hoy of stoppelen daar op getimmert te hebben: soude die terstont als een schadelick Leeraar moeten van sijn Dienst gedeporteert, sijnen Dienst de Academie onnut gemaackt, en hy voorde Werelt soo gebrantmerckt ten toon gestelt werden? want wat is doch een Leeraar, als een schadelik Instrument uyt sijne bedieninge geworpen, als een schouspel en een scandaal vande swacke, een spot van sijne vyanden, een aanfluytinge vande Secten, en het oordeel van allen onderworpen!

Indien wy om het leeren van een deser positien, in't toekomende voor schadelicke Leeraars moeten gedeporteert werden, soo syn wy oock al te voren sulcke schadelicke Leeraars geweest by aldien wy die te voren gedogmatizeert hebben, alleen dat wy

als

als soodanige niet syn gestraft geweest. Soo syn wy dan aan dese pœne schuldigh geworden, om yet geleert te hebben, dat inde Formulieren van Eenigheyt alsoo niet te vinden is, en niet als voorhenen voorderlick tot de leere der saligheit, schoon wy oordeelden 't selve den woorde Godts conform te wesen. 't Welck dan nae dese wyse van doen, in gene consideratie komt.

Dit is voor een eerlick herte niet wel te verdouwen. Door een schadelick Leeraar sullen alle die gene, die dit Decreet sullen lesen, geen ander verstaan, als die yet valsch leert, 't welk eenige schade aende ziele kan toebrengen, of aan de gronden vande Gereformeerde Religie, of aen de ware Godsaligheyt. God lof, sulcke lieden en syn wy niet. Of laet yemant komen die ons daar van overtuyge, en laet ons niet veroordeelt werden door 't bloote aenbrengen van die gene, die ons achter rugge by de Heeren politicke soecken verdacht en stinckende te maken. *Si accusasse sufficiat, quis innocens erit?*

En dewyle wy hier toe ghekomen syn, kan ick niet naelaten yet hier by te doen, tot myne ontschuldinge, en noodige verdedinge, op dat my niemant en verdencke, als oft ick my buyten noot dese sake te veel aentrock. Want dewyle in 't Decreet niemant met name wert uytgedruckt, en dat ick misschien voor myn persoon niet gemeynt en ben, alsoo ick my altyt stil gehouden hebbe, sonder my over dese Quæstien met schryven of andersints veel bemoeyt te hebben; soude men mogen dencken, of ick my niet beter soude als voorhenen stil gehouden hebben. Soo yemant van dat gevoelen is, die bidde ick de volgende redenen by hem selve rypelick te willen overwegen, en of hem dan dit ons doen soo vreemt sal voorkomen. Want of 't al soo ware, dat hare Ed. Acht. soo seer op my de ooge niet gehad en hebben, als wel op eenige mijner Collegen: soo ist nochtans dat ick bevinde, dat door 't drucken, en 't veelvoudigh naedrucken van dit Decreet, ('twelck soo enorm is toegegaen, datmen derf roemen, dat een Drucker alleen t'Amsterdam over de 2000. heeft aen de man geholpen. Gelyck op andere plaetsen meer geschiet is) mynen naem neffens myn Collega over-al is gespelt geworden, en ick als een voorname vriend van d'Heeren Coccejus en des Cartes, en voorstander van hare gevoelens over al te boeck stae; oock soo verre,

dat my van verscheyden gewesten wert aangesegt, dat by aldien ick my daar over niet en bewege, en in 't openbaar doe blijcken, dat ick niet en reede aan dese positien, ick peryckel loopen sal, om by de Kercken voor soodanige aangesien te werden, tegen dewelcke dese sententie gestrekenis. En wat lust my, in myn oude dagen, met die huycke ter Kercke te gaan?

Oock en wil nochte en kan ick niet ontkennen, jae achte 't my tot eere, en is de memorie daar van by my noch in goeden reuck, vrientschap gehad en geeultiveert te hebben met twee sulke mannen, sulke twee lichten, elck in 't sijne, van onse eeuwe, soo uytstekende in wetenschap, geleertheyt en allerley deuchden, soo aantreckelick inde conversatie en aangenaam in hare dagelickſche propoosten, soo communicatif, en bequaem om anderen mede te deylen dat sy wisten, dat ick bekennen moet, haers gelijcke niet vele, jae by nae geene beademt te hebben. En daarom sal hare gedachtenisse by my altijt in segeninge zijn. Als ick daarom dencke, hoe menichmaal ick 't geselschap en 't vriendelick onthaal van d'Heer des Cartes genoten hebbe, sijne ongeveynsde vrolickheyt, sijne goetheyt in alles, datmen hem vragen wilde, op staande voet te beantwoorden, met sulcken klaarheit van redenen, als of de Philosophie selfs door sijn mont sprack, sonder yemant te lasteren, maar van alles zedighlick te oordeelen. Als, ick segge, daarom dencke, soo stae verwondert, als ick sien en hooren moet, hoe dat eenige Theologanten en Philosophen soo onredelick met hem derven omspringen, sijne Philosophie en 't gene hy daar van in Schrift nagelaten heeft, veroordeelen, en met wat een poge men die nu eenige jaeren herwaerts getracht heeft installigh te maecken, te verketteren, en verdoemen, en by den Overigheden onglimpigh te maken, en uyt de Academien te proscriberen en verbannen, en alle die de selve aanhangen en amplecteren uyt hare diensten uyt te schoppen, soo sy eenige hebben. En dit geschiet meest van sulcke lieden, die syne boeken of niet verweerdigt hebben te lesen, of niet als met vooroordeel, passie en afkeericheyt den neus daar in steken, en die soo leesen, alsmen segt dat de honden uyt den Nyl drincken, vreesende van de Crocodyl gegrepen te sullen werden. Dit en heeft my noyt konnen afschricken, dat ick niet de waarheyt over al, daar en by wien ick-

se

se vont , en soude aennemen ende vereeren. Voornamelick daar se my, uyt sulcken Fonteyne te drincken, wiert aangeboden, en daer ick soo goede koop kon aankomen. Ick en hebbe oock noyt soo slaefachtigh van gedachten geweest, dat ick gemeynt hebbe, het my niet geoorloft te sijn sulcken Philosophie, als my dacht op vaste gronden te staan, en boven alle andere te triumpheren, te adopteren en myn eygen te maken. Soo en hebben oock alle die oppositien en sware lasteringen, daarmen dese Philosophie mede beswaretheeft, van wegen hare ongefondeerde gronden, en verkeerde maniere van doen, niet anders in my konnen te wege brengen, als een meerder lust en toeval tot de selve en af-keer vande Scholastique, en diemen ons hedensdaegs als de oprechte Aristotelische wil debiteren. Veel min hebben dese positien in my eenigh bedencken tegen dese Philosophie konnen veroorsaken, welcke eenige hem tegen sijn gevoelen werden opgestreden, andere verkeerdelicke werden opgeduyt, ofte in haren rechten sin verstaan zijnde, de rechte waarheyt behelsen.

Maar voor al is myn geest in my ontsteken geworden, als ick gesien hebbe de ontrouwe mishandelinge en barbarische maniere van doen, die nu eenige jaren herwaerts en nu noch onlangs voor weynige dagen teghen D. Coccejus en sijn schriften syn gepleecht, en met de grootste bitterheyt in 't werck gestelt; niet van openbare vyanden onser Religie, ('t welck haar eenichsints te vergeven ware) maar van die hy voor Broeders erkent en geeert heeft, en die of sy willen of niet, soo sy haer gewisse willen vragen, hem voor een Broeder moeten, en als de tijt beter sal syn, oock voor een rechtsinnigh Broeder sullen erkennen. Ist niet een beklaeghelike sake, datmen een eerlick en rechtgevoelende Theologant met gewelt vreemde gevoelens wil overstryden, en tot een Ketter maken, en dat noch door verkeerde, valsche en sophistische citatien uyt syne eygen schriften beweeren? Dat daarmen van sijne Orthodoxie kan verseeckert sijn uyt geheele Boecken en Tractaten, die hy tegen de Joden, Papisten, Socinianen, Remonstranten &c. heeft geschreven, en in welcke men het tegendeel van 't gene sy hem optygen, soo klaar siet blincken als de Sonne op den middagh: men soo besigh en noest doende is, om hier en daar uyt een hoeckgen, en daar hy juist met die sake

niet doende is, of niet op sijn sneegste daar van handelt, eenige incommode maniere van spreken op te soecken, en die niet nae de meininge des Aucteurs selve, maar nae den uitlegh, die men van hem selve maeckt, uytschryft, en die buiten de connexie van 't gene voorgaet of volgt den Leser voorhout; en wat diergelijcke konsten meer is, gelijck die in 't volgende schrift breeder sijn aangewesen. 't Soude ons voorwaar tot eene onredelicke ondanckbaarheit met recht konnen geimputeert werden, en een trouweloose verlatinge van een goet vrient inden noot, geacht werden, indien wy sijnen goeden naam en faam, geholpen en ondersteunt met sulcken goeden sake, nu nae sijn doot, nu 't licht is oock voor een vreesachtig Haesken, desen dooden Leeuw te bespringen, niet nae vermogen souden voorstaan en verdedigen. En genomen daar ware hier of daar ergens in gefeilt, en een onbedacht woort was uyt de penne geslipt, of hem was wat menschelicks overgekomen (want als wy dwalen, dwalen wy enckelick om dat wy menschen zijn) en hy was in 't schryven op sijn aendachtigst niet geweest, en de laatste vijl was over de eerste gedachten noch niet gegaan, soudemen daarom soo veel waters moeten vuil maken, en sulcken quaden impressie van hem geven inde Kercke? Soo ick hem wel gekent hebbe, hy is geweest van die oprechtigheit en modestie, dat by aldien hem een notoire mislach in sijne schriften ware aengewesen worden, of hy die van selfs hadde gevonden, dat hy oock, nae 't Exempel van dien grooten Augustinus, door een eerlicke retractatie van stonden aen bereit soude sijn geweest die te verbeteren; stellende hem in 't getal van die gene, gelijck dien Outvader van hem selve getuigt, *Qui scribendo proficiunt, & proficiendo scribunt.* Daarom alhoewel het onbillick is, datmen op der Professoren, diemen als voorstanders, van 't gene men verwerpen wil, aenmerckt, rekeninge gaat stellen, al watmen by hen vint niet nae eeniger smaeck te zijn, even als oft sy gehouden waren voor alles, als het hare, in te staan, en dat te moeten defenderen. soo mercken wy evenwel dit aan, als een merckteecken van Gods voorsienigheit, datter ons tot noch toe niet is voorgekomen, of het kan wel, en nae des Aucteurs meyninge genomen, stee houden, en, niet tegenstaande wy anders mochten van gevoelen sijn, van ons verdedigt worden.

Daar

Daarom ick ook t'eenemaal van oordeel ben, dat het my als tot een blasme by alle eerlicke lieden soude toegeschreven geworden zijn, by aldien ick minder werck gemaackt hadde van den dooden, als van den levenden; dewijle wy den dooden niet min dienst en eere schuldigh zijn, als sy haar niet verweyren en konnen, als wanneer sy leefden. Te meer alsoo niet twyffele, of, by aldien ick voor hem uyt de Werelt ware geroepen geweest, hy sich voor my niet min dienstveerdigh getoont en bewesen soude hebben, indien ick 't van noode gehad hadde, als ick tegenwoordigh voor hem doe.

En hoewel ick wel kan sien, dat het misschien meer op mijn Collega Wittichius, als op my mochte aangesien en gemunt zijn: soo en heb ick van mijn gemoet niet konnen verkrygen, hem in dese conjuncture te verlaten, sonder met hem het seltde peryckel te loopen, of hy met my de selfde uytkomste te hebben. Gelijck die seyde, *Unum & commune periclum, una salus ambobus erit.* Want dat en hebbe ick noyt voor een prijselicke vrientschap geacht, alleen yemants vrient te zijn als gy 't sonder eygen ongemack en perijckel wesen kont: en dan stil te sitten, als de noot aen den man komt. Dit doe ick te meer, om dat ick syn E. erkenne van sulcken uytstekende geleertheyt, en ervarentheit in Gods Woort, en alle wetenschappen, van sulcken rechtsinnigen gevoelen in alle de Hooft-Articulen des Christelicken Geloofs, sulcken Lief-hebber van waarheit ende het toenemen inde selve, soo genegen, om een ander van hem verschillende te dragen inde liefde, en neerstich te behouden de eenigheit des Geests door den bant des vredes: dat ick my versekere, dat hy desen haet en vervolginge niet en moet uytstaan om eenige Heterodoxie, of ketterye of grove dwalinge, maer alleen, om dat hy voor eenige groote Meesters niet en heeft konnen swichten, en op haren wenck het zeyl laten vallen. 't Is een man inde kracht van sijn jaren, overneerstich in sijne bedieninge, en hebbende sulcken klaren maniere van onderwijsinge, en soo vroom en godsaligh van leven en wandel, dat de Academie en de Jeucht grooten ondienst sal geschieden, soo sy dat ongeluck sal moeten hebben van sijnen dienst te moeten derven.

Dit hebbe ick, naarvolgende de wijse van doen, die Paulus

gebruyckt heeft 1. Cor. 4: 6. op *Coceeius*, *des Cartes* en *Wittichius* by gelijckenisse gepast, op dat ick daar nae oock een woort van my selve spreken mochte. Want hoewel het roemen my niet oorbaar is, om dat het soude mogen schijnen in my als een anticipatie te sijn van 't gene van andere moet geschieden: soo wenschte ick wel voor dese tijt, *datmen my een weinigh verdroegh in de onwysheyt, die ick gebruycken sal.* Want, op dat ick my de woorden des Apostels eenigermate toe-eygene 2. Cor. 11. 19. ghy verdraegt geerne de onwijse, dewijle ghy wijs sijt. Want ghy verdraegtet, soo u ymant dienstbaar maackt, soo u yemant op eet, soo yemant van u neemt, soo hem yemant verheft, soo u yemant in 't aangesigt slaat.

Want of wy wel eenige onder ons sien *versadigt en ryck geworden en sonder ons te heerschen, die wy wenschten dat inder daet heerschden, op dat oock wy met haer heerschen mochten.* 1. Cor. 4. 8. soo en derven wy ons met haar niet gelijck maken, als die wandelen moeten *door eere en oneere, door quaat geruchte en goet geruchte, als verleyders, en nochtans waerachtige*; als den Apostel van hem selve spreeckt 2. Cor. 6. 8. Daar wy onse partijen en lasteraars sien verheven, boven hare en aller lieden gedachten tot aansienelicke Ampten gevordert, 't groote woort over al voeren, en moeyte verdichten by insettinge, en dat ons alles qualick wort afgenomen, haar alles wel, als ofter niet als Orakelen van haar voortquamen.

Nochtans soo de griijse hayren, lange en getrouwe diensten, volstandigheit inde ware leere, eenige vrijmoedigheit in 't spreken geven, of ten minsten toelaten: soo dunckt my, dattet my niet qualijck moet afgenomen werden, dat ick in dese gelegentheit een weinigh voor my selfs spreke. Soo yemant denckt, dat het my niet wel voegt, die schrijve het toe *mijne onwijsheyt*, die ick my niet en schame, nae 't exempel vanden grooten Apostel, voor dese reise te gebruicken: 2. Cor. 11. 17. Ick ben nu door Gods genade al diep getreden in 't 79. Jaar mijnes ouderdoms, seer naeby 't hoochste getal, 'twelck Moses Ps. 90. den menschen in dit jammerdal toekent: vande welcke ick 53. jaren inden Kerckendienst besteed hebbe, 5. te Naerden op weinigh Maeuden nae, 49. inde bloeyende Kercke tot Leiden, en noch 28. inden dienst

vande Academie alhier. Hebbe alle mijne Collegen in Kercke en Academie overleeft, zijnde in beide de outste, en buiten een of twee in gantsch Holland. In welcke bedieningen ick my nae mijn uitterste-vermogen hebbe beneerstigt, *my selve God beproeft voor te stellen, eenen arbeyder die niet beschaemt en werde, en 't woort der waerheit recht snede*; altijt vreedsaam, *niet twistgierigh, vriendelick tegen alle, bereyt de quade te verdragen, en met sachtmoedigheyt onderwysende die tegen staen.* 2. Tim. 2: 15. 24, 25. Ick hebbe in de selve goede en quade tijden beleeft, dan eens tempeest, dan weder kalmte, tegenstant van buiten en van binnen, dan van vyanden, dan van Broeders, niet sonder te smaken de bittere *geessel van de Tonge.* 't Heefter sulcken tijt soo suur uytgesien, dat wy anders niet en vreesden, of wy souden dese lieve Kercke in twee bochten sien gespleten, indien ons God de Heere die wijsheit niet gegeven hadde, om liever over ons lijf te laten treden, als dat toe te laten. Dan hebben wy om onse vreedsame verdraegsaamheit als Moderateurs (als ofte dat eenen quaden name ware) moeten doorgaan, dan eens als al te groote favoriten vande Philosophie van des Cartes beschuldigt, dan als vyanden vanden Sabbath getraduceert, dan als vyanden van een Nieuwe Reformatie, die eenige dreven, vermaart, om dat wy in 't stuk vande Leen-Tafelen tegen de Bedienders derselve nae sommiger meyninge te sacht gingen, tegen de Canonicken niet yverden, tegen 't Lanck-Hayr niet en donderden op 't Stoel, de Kerckelicke Discipline niet hart genoech nae hare sin gebruickten, en in 't aannemen van Remonstrantsche Ledematen niet meerder rigeur gebruickten, en wat van die soorte van dingen meer is. Dit alles en ware niet over te komen geweest, hadde my God niet gesterckt, en de stantvastigheit van onse Gemeinte in haar liefde en respect tot ons; die alhoewel wy haar wierden voorgedragen als Verleyders, ons altijt nochtans gehouden hebben voor waarachtige; 't meeste was, dat ick de eere gehad hebbe inden aanvanck mijnes Dienst, onder de banniere van sulcke oude, ervarene, geleerde, vreedsame Leyders en voorgangers, *Colonius*, *Festus*, *Derramoutius*, *de Dieu*, welckers memorie by my altijt in segeninge sal sijn, te mogen strijden. Als ick om dien tijt dencke, soo smelt mijn herte, en beklage my dickwils, dat ick niet met haar

voor 't ongeluck 'twelck misschien in 't korte de Kercken nakende is, ben wech-geraept.

Wat soude my dan aengaan, dat ick in 't laetste van mijn dagen, gaende met de eene voet nae 't graf, verlatende de oude leere, nae schadelicke nieuwicheden soude honckeren, en in Kercke en Academie sulcke leeringen invoeren en doceren, die my myner Diensten souden onwaerdigh en onnut maken? Daar behoede my de goede God voor. Ick ben van alle te goeden bloet opgeleyt, van sulcken Grootvader en Vader voortgekomen, die als ick myne Jaren by de hare gaan paren, die sy inde Gereformeerde Kercke den raet Gods dienende, hebben toegebracht: mijn Grootvader t'Antwerpen, Middelburgh, Franckendal, mijn Vader te Franckendal en t'Amsterdam, als mede mijn Broeder, en ick te Leyden, nu over de 126. Jaren uytmaken. Soo 't God wil, ick en sal my die smette niet laten aanwrijven, soo lange my God by verstant laat. *Errare possum, hæreticus esse non possum.* Icken hebbe noit die 20. positien, soo als sy daar liggen, en ons werden tegen onse meyninge en wille opgeduyt, in Kercke of Schole geleert, als oock in 't toekomende niet doen sal. 't Selve derve oock versekeren van mijn Collega Wittichio, en daar van mogen en behooren haar oock de Ed. Achtb. Heeren Curateuren en Borgermeesteren versekeren. Heeftmen hare Ed. Achtb. desen indruck gegeven, dat den tegenwoordigen staet der Kerke en des Vaderlants sulks vereyschet, dat hy niet als door sulken scherpen remedie konde geholpen en herstelt worden: met regte beklagen wy ons dan, dat wy over dit werk niet eens en hebben mogen gehoort werden, om als U Ed. Achtb. oock van onse sijde te informeren, op dat wy niet genootsaeckt wierden, gelyck wy nu doen moeten, om van dese sententie te appelleren, tot u selve; *à male informatis ad melius informandos.* 't Welcke, gelyck 't die vrouwe die door haestigheit veroordeelt sijnde, van Philippo appelleerde tot Philippum, niet qualick is afgenomen: aisoo vertrouwen wy de goetheit en rechtveerdigheyt van hare Ed. Achtb. oock toe, dat ons niet ten ergsten sal naegeduyt werden, dat wy doen 't gene wy doen. Soo wy door lange ervarentheit eenige kennisse ons derven vermeten te hebben in Kerckelicke en wereltsche saken (die seer kleyn is:) wy en gelooven niet, dat dese

op-

opheve van onse Medebroeders begonnen is, om de suyverheit der leere te bewaren, en de Kercke voor 't inkomen van schadelicke leeringen te waarschouwen, en die autheuren buyten credit te brengen, diemen wil dat hare schriften vol schadelijke nieuwicheden souden steken, en alsoo het Lant en Kercken in ruste te houden, en een vaster Uniformiteit te bevoorderen. Want gemeinlick wert bevonden, dat men wat anders pretexeert, wat anders doet. En veeltijts werden de pretexten rechtveerdiger en waarschijnlicker bevonden, als de oorsaken zijn, waarom men yet doet.

Kan 't niet mede in dese sake soo gelegen sijn, datmen niet konnende het Meesterschap, daar men mede swanger is, nae sijn sin bekomen, om over al het groote woort te voeren, dewyle men geen raat en siet, om door den ordinaren wech by de Kercken sulcken gesagh te verkrygen, men dan synen toevlucht neemt tot den Wereltlicken Arm? diemen dan door geduurigh aenloopen en klagen dit inscherpt, dat het niet wel met de Kercke en staat, dat door die inkruypende nieuwicheden de waarheit last lyt, dat vele Leeraars in Kercken en Academien daar mede besmet sijn, dat de Jeucht inde Schole qualick geimbueert wert: en datmen dan sijne partyen benaminge geeft, 't welck het rechtemiddel is, om een Factie te maken, en de saken tot een scheuringe te brengen. 't welck dan als een etende vyer voortgaat, alsmen in predikatien en gemeyne t'samensprekingen dit het gemeyne volk inboesemt, en alsoo der Heeren vreese gaande maackt, en des gemeynen mans yver verweckt. Dese konsten sijn 't allen tyden gepleecht, den Apostel Paulo seer wel bekent, diese oock seer werckelick in sijne Brieven vertoont en doorstryckt. En datter niet sulcx in desen soude omgegaan sijn, maer alles met een suyver intentie en goede order soude geschiet sijn, moetmen andere wys maken, als ons, die beter weten. Ick kan doch niet gelooven, dat waarlick om den lust tot waarheyt en alle dwalingen te stutten, en alle corruptien uyt te suyveren, men dese groote opheve gemaackt heeft: maar wel in tegendeel, datmen met vlyt alle dese gepretendeerde dwalingen met lanteernen en flonsgens heeft gaan opsoecken, om dit werck eenen glimp en nadruk te geven, 't welk anders van selfs in roock soude vergaan sijn, soomen 't niet

met dit middel onderschraegt had. Daarom *Coccejus* en *des Cartes* soo moeten aanhouden en gegeesselt werden, en haren naam in Kerken en Scholen stinkende gemaekt, en de lief-hebbers der selver in kleynachtinge gebracht, en van dwalingen en Ketterye verdacht. Seker soomen alle Aucteuren soo soude handelen, en alle woorden soo siften, en waar sy yet ongemackelick mochten hebben uyt gedruckt, of daar sy yet voorbrengen, dat van hare eygen gedachten en gewas is, dat selve op die wijse niet altijt nae waarheit, maar dickwils met ontrouwe, (gelijck desen lieden gebeurt is) ginck excerperen, en extracten van maken: lieve, wat Aucteuren en Boecken en souden door sulcke Inquisitie niet konnen verdacht en te schande gemaackt werden, en den leesgierigen uyt de hant genomen? Hoewel het oock wel menichmaal contrarie en tegen meininge uytvalt, dat door het veroordeelen en verbieden van sulcke Boecken, de menschen, genegen om nae 't gene verboden is, te hellen, en dat geweigert wert, te begeeren, maar te meer gaande gemaackt werden, om die te koopen, lesen en overlesen. 't Welck of niet gelijckt in voorgaande tyden gebeurt is, alsoo nu oock lichtelick soude konnen geschieden, sal den tyt leeren.

Dit vertrouwen hebben wy, dat ons niet en sal qualick afgenomen werden, en tot onglimp naegeduyt, dat wy tot defensie van onse eere en rechtsinnigheit, gebruycken dit recht der Natuure: dat wanneer ons leven, goeden name, gesont gevoelen en gelove in gevaar komen, en wy peryckel loopen, om een van die ofte al t'samen te verliesen, dat dan alle middelen om sich te redden, en sijne onschult voor te staan, geoorloft en wettelick sijn: en van niemant konnen berispt worden, als die niet konnende hare sake door geoorlofde middelen goet maken, haren toevlucht nemen tot gewelt.

Wil yemant in mijn herte sien, ick sal 't voor al de werelt open leggen. De Posteriteit, soo wy by de levende geen geloof vinden, mach er van oordeelen, als den haat ende nyt met ons sal gestorven zijn. Ick derve dan met den Apostel seggen, 1. Cor. 4: 3. *My is voor 't minste dat ick van u geoordeelt worde, oft van een menschelicken dagh: Iae ick en oordeele oock my selven niet. Want ick en ben my selve geens dincks bewist: doch ick en ben daer door niet*

gerechtveerdigt: maer die my oordeelt, is de Heere. In 't ſtuck van Religie en houde ik niet voor waarheit, als dat ik uyt de H. Schrifftuure geleert ben; en daer mede houde ick de Formulieren van Eenigheit conform; en dat is de reden, dat ick mijn in den dienſt vande Gereformeerde Kercke begeven hebbe, en met mijne ondertekeninge hare Leere aangenomen en beveſtight. Evenwel, om dat ik bevinde en met droefheyt beſpeure, dit geene vande minſte konſten en inventien te zijn, die hedenſdaegs in ſwangh gaan, datmen de Broeders, diemen wil verdacht maken van eenige dwalinge, niet alleen traduceert, als met een lijdelijke en tolerabele dwalinge beſmet, maar oock verkettert en anathematizeert: Even of alle, of de meeſte *Coccejanen en Carteſianem*, ſoomenſe noemt, of *Sociniaens*, of *Remonſtrants*, of oock Atheiſten waren, en alle geſlagen vyanden van 't Loflicke en Doorluchtige Huys van *Orangien*: ſoo vinde my geperſt ons van deſe godlooſe en valſche blaſme te ſuiveren, en onſe onſchult voor al de werelt te vertoonen. Voor eerſt wat *Socinus* aangaat, ick kan met waarheit ſeggen, dat ick hem noit voor ſoo grooten en ſubtilen Meeſter hebbe aangeſien, als hy by de ſijne en den Secten vermaart is. Ik en hebbe uyt Socino niet geleert Θεολογεῖν, als *Vorſtius* ſeyde van hem ſelve, noch uyt ſijne boecken mijne Theologiſche wetenſchap gehaalt. Soo drae en hebbe ick ſijne Schriften niet geleſen, ofte ick hebbe in my een weerſin gevoelt van die *Theologie*, die my gedacht heeft ſonder *Religie* te ſijn; om dat het fundament vande ſelve is de reden, of ſoo als ſy ſolitair is, of geholpen door de *Philoſophie*, en die niet vande beſte ſoorte: dienvolgens toegemaackt om van alle ſecten, en geſintheden, oock vanden Joden ende Turcken, gereeder als van een geloovige Chriſten te konnen werden aangenomen en geadopteert. En wel voornamelick, om dat ſy alle de Myſterien des Geloofs of uytmonſtert, of verminckt, en derhalven niet anders overlaat als een *Meram Ethicam*, en die noch niet der dege *Chriſtianam*, als om dat ſy wat meer houdt van *Chriſto*, als van *Platone*, *Ariſtotele*, *Cicerone*, *Epicteto*, *Antonino*, *&c.* om dat ſijne explicatien van de Schriftuure, die van ſijne Diſcipulen, om hare nieuwigheden en ſubtiliteiten, ſoo hooch geroemt werden, my niet anders toeſchijnen, als ſoo vele ontſenuwingen en extenuatien, jae verdraeyingen vande voornaamſte

Texten der selver, handelende van Christo, sijne Godheit, Menschwerdinge, Rechtveerdichmakinge des Geloofs en Opstandinge des Vleesches &c. soo dat by verre nae in sijne magere uytleggingen niet gevonden wert, daar van het tegendeel inde Texten selve niet klaerder en duydelicker voorkomt; meest alle daar op uytkomende, dat om dat een woort van verscheyden beteeckenisse, soo kan genomen werden, als hy den Text aanwrijft, het oock alsoo in die plaatse moet genomen worden. waar in sijn grootste acumen en konst bestaat.

Dese dingen, en meer andere, die 't nu niet te passe komt te verhalen, hebben in my sulcken af-keer tegen die Theologie gebaart, dat ick selfs die niet wel hebbe konnen verdragen, die meinen datmen met haar eenige onderlinge verdraegsaamheit soude konnen aangaan. Dit wete ick oock 't gevoelen te zijn van *D. Coccejus*, en tegenwoordich oock van mijn Collega *Wittichius*, niet tegenstaande alles, watmen daar tegen inbrengen kan.

Voorts oordeele niet noodigh te sijn eenige ontschuldinge te doen, ofte my te purgeren, van het eens te sijn met der Remonstranten gevoelen, gelyckmen ons geerne soude naegeven. Kan ick niet bestaen met het gene ick over 30. jaeren in myne *Proeve* tegen haren Catechismus, en het *Oordeel* over hare gantsche Leere, ende voornamelick in mijn *Causa Dei*, daar ick de sake Gods nae mijn beste vermogen tegen D: Episcopium bepleyte, soo sijn wy op 't hoochste gekomen:

Nil intra est oleam, nil extra est in nuce duri.

Ick houde haar stilswygen, en dat ick tot nog toe in alle hare Extracten niet gevonden werde, voor eene genoegsame justificatie voor my oock by haar in haar gemoet. Ick en ben jae noch tot de Mennoniten, noch Lutersche, noch Quakers, noch Labadisten, of nieuwe Propheten vervallen. Nu dit alles gaet mijn *Collega* alsoo wel aan als my, en ben ick met dese declaratie ontschuldigt, daar en is geen reden waarom oock niet mijn Medebroder. Maar wat schijn van waarschijnlickheit heeft et doch, dat juyst alle *Coccejanen* en *Cartesianen* geslagen vyanden souden sijn van sijn *Hoogheyt*, en 't Huys van *Orangien*? isset een nootsakelick gevolgh van die *Theologie* en *Philosophie*, dat niemant die kan toegedaan zijn, of hy moet eenen haet tegen dat Illustre Huys erven?

Soo

Soo moeten sy wel een vreemde *Dialecticam* onder haar hebben, die uyt die *præmissen* sulcken *Conclusie* trecken kan: of een verkeerde Politicam, die haar sulcken bespottelicken redenkavelinge insteeckt. Wie hoorde yet ongerymders? Dit en moeten sy voorwaar die niet voorwerpen noch verwyten, die in desen laetsten noot van 't Vaderlant, sijne twee Sonen, en een Neve, ten dienste van sijn Hoogheit heeft overigh gehad en gepresenteert. Die oock bereyt geweest sijn haar leven voor de Religie en Vryheit te pande te setten. Die als een Domestique lesse van kints been af in haar Vaders Huys is ingegeven dat Huys, en die vijf nae malkander succederende Prinçen, als de Fundateurs van onsen Staat, en Suilen van onse Vryheit, door hare Heroische daden, ongemeine Victorien te Lande en te Water, voorsichtig beleyt, en sachte en met den aert des Volcks over-een-komende Regeeringe, naest God, als de voorname stichters van dese wonderlicke Republique, de eere te geven van ons opkomen, geluck, heyl, grootheyt en welvaren. Die in alle sijne gebeden tot God, publique en bysondere noyt naelaat voor den welstant, luister en glorie van dat Huys te smeecken, sijne Hoogheyt toe te wenschen in een gesont lichaem een gesonde ziele, geluck in Regeeringe, voorspoet in wapenen, wijsheit en goeden raet, en goede raetgevers, vreedsame gedachten, liefde des volcks, en een toejuychinge vande gantsche gemeinte. Van wiens goetheyt wy ons beloven, dat niet sal gehengen, dat in Politie en Kercke yemant t' onrecht onderdruckt, en alsoo rechtveerdige oorsaecke van klachte gegeven worde. Dat hy de balançe altijt recht sal houden, sonder die in faveur meer van d'een als d'ander, sonder gewichtige oorsake over te laten hellen. Indien alle, diemen op dese wyze als vyanden van sijn Hoogheyt uytkrijt, alsoo gesinnet sijn, en dese toegenegentheit tot dit Huys in haar gevoelen, so wensche datter vele van die gevoelens gevonden wierden. gelijck niet en twijffele, of Alle sijn soodanigh.

Jae maar, segt men, nochtans gy houtet met *D. Coccejo* en *des Cartes* in die puncten, die nu gecontroverteert werden, en daar over dese twistinge en onruste valt. Indien my beter, als tot noch toe geschiet is, de reden, waarom ick die niet als waerachtigh soude mogen aennemen, hadde aengewesen geweest, of noch wierde, ick en soude niet weigerich sijn mijn gevoelen te retracteren,

en tot de andere over te komen. Dewijle hier niet getwist wert over een Hooft-punct der Religie, of een Geloofs Artijckel, van welcke men het minste stip niet en mach af-treden, toegeven, of veranderen, maar over eenige uytleggingen van sommige Schriftuur-plaatsen, die inde Academie in Lessen en Dispuyten sijn geventileert, in welcke wy dagelicks konnen toenemen, en of door anderer onderwijsinge, of eygen ondervindinge ons beter laten onderrichten; waar in my *Coccejus* altijt gedacht heeft, dit voordeel te hebben boven sijne tegensprekers, dat hy siin meininge meest uytdrukt met eigene woorden der Schrifture, en met de Analogie des Geloofs, en den sin des H. Geests verklaart, en dat inde selve beter gevat en bespeurt wort die veelvoudige wijsheit Gods en wonderbare OEconomie inde onderscheidinge der tijden, en bedeelinge der genade inde selve. Soo dat niet sien kan, wat my aangaat, waarom dit soo hooch is opgenomen, en onder de schadelicke Nieuwigheden gestelt en gerekent. Nu dat geschiet is, kan nier ontdaan worden. Ware dit niet voorgekomen, daar soude dan wat anders opgesocht geweest zijn, om voetsel te geven aan dese opheve, die anders als een vyer sonder spijse vergaan soude moeten. 't Ware wel een heugelicke sake, dat wy alle *een tale voerden, en t' samen gevoecht waren in eenen selven sin, en in een selve gevoelen*. 2. Cor. 1: 10. maar of dat in eenige Kercken voor eenen kleynen tijt mochte gevonden geweest zijn, soo bevinde nochtans inde Kerckelicke Historien, dat selden, of nimmermeer, dese eenparicheyt van gevoelen en spreken in eenige Kercken, of ten sy in 't eerste opkomen en stichtinge der selver, selfs niet inde Apostolische en vande Apostelen selfs geplantte Kercken, is gespeurt geworden. Jae daar dese koorde te hart is getrocken, en dese Uniformiteit te stijf gedreven, datter veeltijts eenige tyrannie en scheuresieckte van d'een of d'ander Diotrephes heeft ondergespeelt. Over alle dwalingen ist niet oorbaar, en heeft men geen Synoden te beroepen, als wel over de Arriaensche, Nestoriaensche, Eutychiaensche, Pelagiaensche Ketterye geschiet is. Ontrent dwalingen van minder gewichte, heeftmen malkanderen verdragen inde liefde; als over de Schriften van Origenes, op wat precisen dagh men het Pascha moeste vieren &c. of, alsmen die Quæstien heeft Synodaal gemaackt, sijn sy

meest

meeſt al vruchteloos afgeloopen, en een meetder materie van twiſt geworden.

Ware daar wat meer Liefde onder ons gevonden, en luſt tot toeneminge in kenniſſe, 't hadde konnen dienſtigh geweeſt zijn tot opweckinge der verſtanden, en om geoeffende ſinnen te krijgen in 't leſen der Schriſture. Jae ſouden wy ſoo allengskens gewent geworden zijn, malkanderen te konnen verdragen inde Liefde, niet veele Meeſters te zijn, en met alles te beproeven, het ſlechte van het koſtelicke leeren af-ſcheiden, en 't goede in alles te behouden. Want ſeker, ſoo wy in deſe verſchillen de een d'andere niet konnen of mogen verdragen, en hier geen tolerantie plaatſe heeft, ſoo heeft ſy nergens, in geene verſchillen plaatſe. Hier en kan ick niet nalaten aen te tekenen die aenmerckens weerdige woorden *Iohannus à Laſco*, een voornaam Patroon en voorſtander vande Gereformeerde Religie, en Nederlantſche Kercken in hare ſwaarſte verdruckingen en ballinghſchappen: ſoo ſpreeckt hy in ſijn Boeck vande Sacramenten: *wy moeten ons eendracht niet ſoo verſtaan, dat wy anderen nae ons allen toeganck, om de waarheyt der leere meer ende meer aen den dach te brengen mochten ſchynen te willen af-ſluyten. Wy ſien inder daat, dat vele dingen nu veel beter werden geleert dan voorhenen, en dat vele oude manieren van ſpreken te voren in de Kerke langh gebruykt, ſijn verandert. Even alſo kan't ook naemaals geſchieden, dat eenige onſe manieren van ſpreken verandert zijnde, veele dingen noch klaarder werden uytgeleyt. De H. Geeſt ſal buyten twyffel anderen nae ons in Chriſti Gemeinte by zijn, gelijk hy by ons en onſe Voorouderen geweeſt is. Want hy gaat by trappen, en geeft ſijner gaven aanwas onbekent. En nae dien wy ſien, dat alle dingen ſich inſchicken tot meerder volkomentheyt, ſoo weet ick voorwaer niet, oft ons paſt, die trappen en aanwas ſijner gaven te willen ſluyten binnen onſe Formulieren, en manieren van ſpreken, als binnen ſekere paliſſaden en ſtacketſelen; als of de H. Geeſt niet ſou mogen blaſen ſoo hy wil, wanneer hy wil, en door ſulke als hy wil. Ick geef geen ruymen toom om Nieuwe Leeringen te zaeyen, maar ſpreke voor de vryheyt, om 't fundament eens geleyt te verſieren en te verklaren, en te toonen, dat de H. Geeſt niet ophout, van dagelicks meer aan den dagh te brengen.*

Want die te meynen door publique Conferentien, of een Nationale Synode te beſlechten, dunckt ons, behoudens beter oor-

 deel

deel, de saecke van dat gewichte niet te zijn, om die soo hooch op te nemen, de deure tot scheuringe te ontsluyten, en tot het smeden van een Nieu Concordii-boeck den wech te baenen, om een nieu Formulier van onderschrijvinge in te voeren, en den weygerigen van hare diensten te deporteren. Gelijck men door sulcken wech de *Ubiquiteyt* in Duytslant inde vorige eeuwe, door allerley bedenckelicke konsten en practijcken heeft weten door te dringen, en als een Geloofs Artickel op 't hooge Altaar te verheffen. Daar eenige weynige Theologanten, gewesene Discipulen van dien vredelievenden Melanchthon, vermaart voor de algemeyne Meester van Duytslant, sich hebben derven arrogeren de auctoriteit ende macht, om de Schriften van Melanchthon alle credit te benemen, en achter de banck te werpen; een nieu Canon van leere te ontwerpen, hare dwalingen ontrent de persoon Christi, en 't Avontmaal te canonizeren, andere Kercken ongehoort te veroordeelen, en alle die dit Boek niet en wilden of konden aennemen, te anathematizeren, en van hare diensten te ontsetten. 't Welck sy oock soo behendelick by den Churfurst van Saxen, en andere Vorsten, met gemaeckte woorden, schijn-redenen, smekingen en dreygementen, hebben weten smakelick te maken en voort te setten, dat het eenige honderden soo Predikanten als Schoolmeesters, weygerigh die te onderschrijven, haere diensten en welvaren gekost heeft. Gelijck sulcx alles seer pertinent en in 't breede van *D. Hospiniano*, in sijn Boeck genaamt *Concordia discors*, is beschreven, en tot een eewige memorie den Kercken nae gelaten. Ick wenschte wel van herten, dat dit Boeck, als mede *Admonitio Christiana de libro Concordiæ*, vanden Heydelberchsen Theologen in die tyt in 't licht gegeven, van alle onse Kerckelicke en Politycque Persoonen in dees tijt neerstelick gelesen en overwogen mochte werden; sy souden ongetwijffelt aldaar de selve Tragedie, alleen met veranderinge van 't subject en Acteurs, in onse Kercken sien geentamert, en de gardynen geopent om 't spel te beginnen. 't Welck indien 't soo als het begonnen is, sal moeten vervolgt en gecontinueert worden, veel moeyte en onlusten baren sal, en misschien nae veel gewoels en twistinge den uytganck niet hebben, diemen sich inbeelt, en 't berouw daar van beyden partyen dier komen

te

te ſtaan. **Want daarmen** *malkanderen byt ende vereet*, looptmen beyderſijts perijckel, *om van malkanderen verteert te worden*, als Paulus ſeer wel waarſchout, Gal. 4. 15.

Dit heeft ons dan gedacht, dat wy tot verdediginge van onſe eere, goeden naam, en rechtgevoelentheyt in de leere, ons ſelve ſchuldigh waren, om niet door ons ſtilſwygen ons ſelve by al de werelt verdacht te maacken, dat wy aen deſe ſtellingen ſchuldigh waren, en niet anders als door dit violent middel te weerhouden, om niet dit venyn voort te ſpreyden. Dewyle wy geen ander middel en ſagen, om dit quaat voor te komen, en van ons af te leenen, als door ſulcke verantwoordinge. Want of wy moeſten ons trooſten, deſen bitteren Kelck te drincken, en als ſoodanige by yeder een bekent te ſtaan, en voor ſulcke ſchadelicke Leeraars gehouden te worden; ten minſten van ſulcken ſlaefachtigen imborſt en leegh gemoet te zijn, dat wy uyt vreeſe van deſe dreygementen, ſonder andere inſtructie en overtuyginge, deſe opinien ſoo van ſtonden aen ſouden konnen verlaten, indien wy te weten met de ſelve beſmet waren, en t' contrarie van dien aennemen; of dat wy behoudens de ſelve, alleen onſe tonge voor een tijt moeſten bedwingen, en ondertuſſchen die ſware ſtraffe lyden, van niet te mogen uyten, daermen anders van geperſuadeert is. 't Eerſte van vrome lieden, en die 't heyligh is de waarheit boven al te vereeren, te verwachten, en ſich in te beelden, ware ſulcke lieden ten hoochſten vilipenderen, als of het mogelick ware, alleen om datmen wilt, yet te gelooven of niet te gelooven, voor waarheit of onwaarheit te houden, en alſoo allen oogenblick ſijn gevoelen te verwiſſelen. 't Andere is wel mogelicker als t'eerſte, maar voor een genereux gemoet, van ſware practycke, en evenwel ſomtijts nootſakelick, als de dagen boos ſijn, daar van ons David inden 39. Pſalm een levendigh voorbeelt is. Die als hy *ſijne wegen wilde bewaren, dat hy niet en ſondigde met de tonge, ginck ſijnen mont met een breydel bewaren, terwyle de godloſe noch tegen hem over was.* Wat gebeurder doch: *Ick was verſtomt door ſtilſwygen, Ik ſweegh van het goede: maer myne ſmerte wert verſwart, myn herte wert heet in myn binnenſte, een vyer ontbrandt in myn overdenckinge.* Nootſakelijk ſoudet ons ſoo mede gaan, ſoo wy deſe blaſme lieten aan ons leunen, en evenwel ons niet als wederhorige wilden inſtellen.

Wy

Wy en ſijn immers in dit gantſche bedrijf geen *Acteurs*, maar alleen *paßif*, wy en hebben geen *offenſive* middelen ter hant genomen, maar alleen *defenſive*, en hoewel eenige van oordeel en raet waren, dat wy onſe partye met de ſelfde wapenen moeſten op 't lijf vallen ('t welck ons licht ware geweeſt om te doen) om dat wy beter onſe rekeninge met haar ſouden gevonden hebben, haar ſelfs werck gevende: ſoo en hebben wy evenwel niet konnen raetſaam vinden deſen wech met haar in te gaan; om dat het ſoo weynich over-een-komt met de Chriſtelicke Liefde, ſulken Broederſtrijt te beginnen, die wel haeſt te beginnen is, maar niet ſoo licht te eyndigen; om dat ons dit niet anders toeſcheen, die wy geerne deſen brant inden beginne gebluſcht ſagen, als of wy olie in plaetſe van water, om den brant te vermeerderen, toebrachten. Maar voor al, om daar mede onſen luſt en liefde tot den vrede der Kercke te betoonen, dat wy 't gebreck dat wy in onſe Broeders beriſpten: namelick, datmen over ſaken, die het fundament ſelve niet en raeckten, maar alleen 't geene daar op getimmert ſoude worden, ſulcken openbaren ſtrijt en ſcandaleuſen twiſt, niet en behoorde aen te nemen en in te voeren inde Kercke; dat wy, ſegge ick, dat gebreck niet en wilden naevolgen, en opbouwende 't gene wy ſochten af te breken, alſoo ſchijnen ſouden ons ſelve tot overtreders te ſtellen. Wy hielden 't oock daar voor, dat den vrede te beter ſoude konnen hier nae getroffen worden, als men maar d'eene partye tot vreedſame gedachten behoefde te diſponeren en bewegen.

Wy mogen met waarheyt ſeggen, dat ons in dit gantſch werck niet ſoo ſeer heeft bedroeft, als dat door onſe ſijde, onſe lieve Moeder de Academie, ſulcken af-breuck in hare reputatie heeft ontfangen. Dewyle ſy door 't gantſche Lant neffens eenige harer Leeraars ſoo gebrantmerckt wert vertoont, en inſtalligh gemaekt, als of by haar weynigh of niet geſonts ware overgebleven. Even ofmen voor gehad hadde, alle de Ouders, die gewoon en genegen ſijn hare Sonen hier ter Studie te ſenden, om by ons de gronden vande goede konſten, Philoſophie en Theologie te leggen, af te ſchricken, en elders te wijſen. 't Welck dan een droevigh en beklaeglick effect ſoude ſijn van deſe opheve, ten ware de goede God, die uyt de Duyſterniſſe het licht kan te voorſchyn

bren-

brengen, ſich erbarmende over onſe onnooſelheyt, een contrarien uytganck, tegen veler meyninge, beliefde te geven.

Gelijck wy oock niet ſonder reden beducht ſijn, dat deſe procedure een merckelicke opſchuddinge en commotie ſal veroorſaken inde Kercken onſes Vaderlants, en menichte vande geleertſte en begaefſte Predikanten, die mede aan dit ſchip reeden, ſal treffen. Dit en ſal by ons alleen niet verblyven, maer van ons overgaan tot d'andere Provinçien, maer gelyck 't gemeynlick gaat, (*fama malum, quo non aliud velocius ullum*) tot alle de Gereformeerde Kercken buyten 'sLant, welcke hoorende dit geruchte, en leſende die enorme 20. poſitien, en de ſcherpe daar tegen genomene reſolutie, niet anders en konnen oordeelen, als dat onſe Academie in vyer en vlammen ſtaat, en alle dwalingen en Ketteryen inde ſelve het jae veyl hebben. Want als de Byle ſoo reets aan de wortel vande Boom geleyt wert, hoe waar 't anders mogelick, dat den ſlagh daar van niet en ſoude over al gehoort werden? Derhalven ſtaat ſeer te bevreeſen, dat ſoo dit werck niet inden beginne wert inder minnen bygeleyt, maar met ernſt vervolgt, dat het tot eene droevige ſcheuringe en verwerringe der gemoederen ſal uytberſten, en wie weet wat groote onheylen inde Kercke en Politie baren. Maar wy vertrouwen op God en onſe onnoſelheit, dat ſoo wy deſe tweeſpalt ſullen moeten beleven, wy ons nog voor onſe doot ſullen gevryt ſien van die beſchuldinge en oplegh, dat wy oorſaecke ſouden gegeven hebben tot dit quaat en onheyl. Al ſtonden al de waarſchynlickheden, gunſten der Werelt gewapent met alle aanſien ende macht op tegen de waarheyt, en de ſnellen leugen alle haar venyn tegen haar uytſchoot, ſoo moet ſy nochtans, 't ſy vroegh, 'tſy laet, de overhant behouden, en met haren lanckſamen tret, doch eyndelick die ſnelle voorloopſter achterhalen. Πανδαμάτωρ ἀλήθεια.

Ondertuſſchen ſullen wy onſe zielen in onſe lytſaamheit beſitten, God van herten dancken, ſoo 't beter uytvalt als wy vreeſen of giſſen. Maar ſoo ons lijden beſcheert is, ons beſte doen, om ſoo veel ons mogelick is, dien heylſamen raet van Auguſtinus in 't werck te ſtellen, die hy als voorſiende de geſchapentheit van onſen tyt, ons geeft, lib. de vera Religione, cap. 6. *De Godtlicke voorſienigheyt laet oock ſomtyts toe, dat door eenige turbulente*

op-

oproericheden van vleeschelicke menschen, oock vrome lieden uyt de vergaderinge der Christenen werden uytgestoten. En wanneer sy dese smaet of ongelyck haer aengedaen, geduldelick sullen verdragen hebben, voor den vrede der Kercke, sonder eenige nieuwicheden van scheuringe of Ketterye by der hant te nemen, sullen sy de menschen met haer Exempel leeren, met wat een suyvere genegentheyt, en oprechtigheyt van liefde men God dienen moet. Het voornemen dan van die lieden is, ofte nae't bedaren van het onweder, wederom te keeren: oft soo haer dat niet toegelaten wert, of om dat den selven storm noch aenhout, of dat niet diergelycke of swaerdere door hare wederkomste opstae, behouden sy noch altyt den wille om oock selfs die gene ten besten te raden, voor welckers oproericheyt en bewegingen sy geweken syn, sonder sich eenigsints van hare by een komsten af te scheyden, tot der doot toe verdedigende en met haar getuygenisse bevestigende dat geloove, welck sy weten, dat inde Algemeyne Kercke geleert wort. Sulcke kroont de Vader in't verborgen, die haar in't verborgen siet. Dit slagh van menschen schynt dun gesaeyt te syn: nochtans en ontbrekender geen voorbeelden: Iae die synder meer, dan men wel geloven sou. God geve, dat desen raat vandien verresienden Vader en vreedsamen Bisschop, door allerley dwalingen, Ketteryen en scheuringen in sijne bedieninge voorgevallen, geoeffent, niet bevonden en werde een Prophetie en af-beeldinge van onse tyden. In welcke sich al eenige voorspoken, en voorloopers van dit gevreesde quaet beginnen te vertoonen; en die seer swaarlick sullen konnen voorgekomen en vermijdet worden, soo wy niet in tijts volgen den heylsamen raat des Apostels, Eph. 4. 2, 3, en *met alle ootmoedigheyt en sachtmoedigheyt, met lanckmoedigheyt malkanderen verdragen in liefde: ons beneerstigende te behouden de eenicheyt de Geests, door den bant des vredes.*

Onder-

Onderricht over die besaemde 20. positien, vertoonende, dat de meeste derselver noyt, de andere weynige noyt met die woorden, ofte in dien sin, daerse mede opgegeven worden, in de Universiteyt tot Leyden syn geleert; waer in oock de ontrouwe van een seker Boeckjen onlangs uytgekomen onder de naeme van *Extract uyt de Resolutien van de Curateuren over de Universiteyt &c. met Aenwysinge van d'Auteuren, Boecken, Pagien &c.* klaerlick wort ontdeckt.

De goetgunstige Leser heeft uyt het voorgaande gesien onse Consideratien over het gros der Resolutie vande H. H. Curateuren en Burgermeesteren. Om nu te komen tot elcke Stelling in't particulier, soo salmen niet alleen moeten toonen, wat vande saek is, maar ook sien, wat bewijsen dat de Autheurs van 't soo genaamde Extract met de aanwijsinge, om dese Positien te verifieren, bybrengen. Men soude seker in dit Tractaet verwacht hebben, datter soodanige Aucteuren souden aangewesen sijn, die dese positien met deselve woorden hadden gestelt, soo alsse in het Decreet gelesen worden, ende dit soo veel te meer, om datter p. 11. geseght wort, *dat hier de vrage niet is, hoe'et de Auteuren gemeent hebben, maer hoese gesproken of geschreven hebben.* Maar men sal in't vervolgh bevinden, dat in de meeste stellingen sodanige woorden in alles niet sijn gebruickt, gelijck wel in 't Decreet sijn geexpresseert. Men soude oock gemeent hebben, dat die geciteerde Auteuren alle in de Academie tot Leyden hadden gedoceert, alsoo men de H. Curateuren heeft wijs gemaackt, dat die 20. Stellingen *in de Universiteyt eenige jaren herwaarts van tijt tot tijt sijn geventileert*; maar men citeert drie Auteuren, die

noyt

noyt in de Academie tot Leyden hebben gedoceert, als daar is Renatus des Cartes, de Heer Wohlzogen, en de onbekende Autheur van het Tractaat, dat de Philosophie uytlegster is van de Schriftuur. Immers elck een, die dit Decreet heeft gelesen, sal moeten oordeelen, dat dese positien in de Universiteyt van Leyden in publicke disputatien van de geciteerde Auteuren, in diense al waren geweest Professoren van de Universiteyt, waeren geventileert of gedoceert, maar hier worden voorgebracht staaltjes uyt Boecken, die al te vooren sijn geschreven en gedruckt geweest, eer dat eenige van die Auteuren tot Leiden sijn beroepen geweest. Soo is het met de eerste stellinge gelegen, die geciteert wort uyt de Ultima Mosis Cocceji, gedruckt tot Franeker Anno 1650. eer dat Coccejus tot Leiden is beroepen geweest, en met de derde, die geciteert wort uyt Cocceji Tractatu de Fœdere, daar het bekent is, dat dit Tractaet al is gedruckt geweest, doe Coccejus noch tot Franeker Professor was, alhoewel het hiernae is herdruckt geworden. Soo oock alle de Stellingen, die tot last van Wittichius geciteert worden, worden voortgebracht uyt sijne Theologiâ Pacificâ, die hy geschreven heeft ende gedruckt is geweest, eer hy nae Leiden is beroepen; en daar is niet een van deselve, die hy oyt, tot Leiden Professor sijnde, heeft geventileert. Hebben nu de H. Curateuren geene betere informatie gehadt als van dit slach van menschen, (die soo onbeschaamt voor de geheele werelt in dit Tractaetje derven seggen, datse de woorden van deselve stellingen willen aanwysen in de Auteuren, daarse nochtans andere woorden by brengen, en dat van Auteuren, waar van sommige in de Academie van Leiden noyt geleert hebben, en sommige alrede geschreven hebben, eerse nae die Academie sijn gekomen) soo sijnse schandelick door de bottigheit, ofte onbeschaemde boosaerdigheit van verkeerde menschen misleyt ende geabuseert, ende wy hebben soo veel meer reden om over ons ongeluck te klagen, dat de H. Curateuren noyt beter van ons hebben willen geinformeert werden. Wy sullen dan de volgende stellingen eens overwegen, ende met de geciteerde plaatsen vergelijcken, om te sien, of se oyt in de Academie van Leiden sijn geleert geworden, en offer oock eenigh en wat voor quaet in de sin van sommige derselver sal gevonden worden.

De eerste Positie.

Eer wy dit Tractaat gesien hebben, hebben wy niet konnen beseffen, op wien de vier eerste stellingen sagen. Daarnae is ons by geval voorgekomen een plaatse uyt de H. Coccejus ad Ultima Mosis §. 886. in de welcke hy, niet sprekende van de Vaderen des O. T. in 't gemeen, maar alleen van de Israëliten, yets heeft, dat met de eerste stellinge schijnt over een te komen. Hy segt dan: *Het ooghmerck van desen is om te toonen 1. dat de verkiesinge van de Israëliten is geschiet tot openbaringe van de saligheid. 2. Dat doen als de grootste tijdelicke goederen aan de Israëliten gegeven sijn, haar noch niet gegeven waren de ware en altijt duirende goederen, en dat de saligheid self aan haar noch niet in der daat was geopenbaart geworden.* Wy hebben daarnae gesien, dat die cabale, die dit boven genoemde Boeckjen uytgegeven hebben, oock op de selve plaatse het ooge hebben gehadt; maar in diense soo wel de voorgaande §. 885. als de 886. hadden willen aan de H. Curateuren en Borgermeesteren voor stellen, soude 't klaar hebben gebleken, dat hy daarmede niet heeft willen seggen 't gene de woorden van de andere afgesondert schijnen mede te brengen. Wy lesen §. 885. *Het argument, uyt 't welcke men moet oordelen, stelt Moses voor op 't selve sesde vers, dat Godt is de Vader des Israëlitischen volcks, als dewelcke dat volck hadde verkregen ende gemaackt, ende met alle goederen versien, 't welck niet alleen in de figuir van de uyterlicke weldaat, maar van* NB. *de weldaat der verlossinge, van de nieuwe scheppinge ende schenckinge van alles, dat tot het leven ende Godtsaligheit behoort, &c. verstaan moet worden.* Niemant, die de Schriften van dien Heer heeft gelesen, kan van sijn rechtsinnig gevoelen, aangaande dese sake ten minsten twyffelen. Wy willen alleen een plaatse by brengen uyt sijn Tractaet genoemt More Nebochim, alwaar hy §. 81. seght: *'t Sy verre van my, dat ick soude ontkennen, dat sy* de gelovige van 't O. T. *verkregen hebben de vergevinge van alle hare sonden, ende de rechtveerdigmakinge, om te verwachten dat groote loon, dat niet anders kan sijn als 't grootste, datmen van Godt verwachten kan. Ick kan hier in met goedt gewisse seggen met den Apostel Gal.* 1: 8. *hy sy vervloeckt, die yets anders*

gevoelt ofte leert. De woorden, die Coccejus gebruickt §. 886. ſijn meeſt woorden van de Schrifture, en ſouden van onſe tegenpartyders wel beter hebben konnen verſtaan worden, in dienſe ſoo veel haar werck gemaackt hadden in 't leſen en overdencken van de Schrifture, als wel van Schriften der menſchen. De Schrifture neemt het woort *ſaligheyt* altemets in een naeuwen ende bepaalden ſin, voor *'t werck der ſaligheyt*, 't welcke Chriſtus door ſijn lijden ende heerlickheyt, daar op volgende, heeft uytgewrocht; ſoo wort het genomen Heb. 2: 3. alwaar geſeght wort, dat Chriſtus *de Heere die groote ſaligheid heeft begonnen te verkondigen*; waar door men dan moet verſtaan 't werck der ſaligheyt, 't welcke hy begoſte uyt te wercken ende te verkondigen, ofte, gelijck 't de Kanttekenaars aanmercken, *die klare ende krachtige leere, die ons ter ſaligheit roept, waar door 't Euangelium verſtaan wort.* Wanneer dan Coccejus ſegt, dat *de ſaligheit aan de Iſraëliten noch in der daat niet was geopenbaart*, ſeght hy immers 't ſelve, dat den Apoſtel alhier ſeght, verſtaande met den Apoſtel *'t werk der ſaligheit ende verloſſinge, 't welk Chriſtus begoſt te werken en te verkondigen, als oock die klare ende krachtige Leere des Evangeliums, die ons ter ſaligheit roept.* Die leere heeft immers aan de Iſraëliten niet konnen verkondicht worden, niemant heeft konnen ſeggen, dat Chriſtus in der daat het werck der ſaligheit ende verloſſinge volbracht hadde, eer hy vlees is geworden, ende ſijnen Vader gehoorſaamt heeft tot den Doot des Kruyces. Wat is hierin nu voor ſwarigheit; of ſteeckt die daarin, dat Coccejus de woorden van de Schriftuire gebruickt? willen dan onſe partyen, dat men met de woorden van de Schriftuire niet meer mach ſpreken? En ſoo ſpreeckt hy oock met de Schriftuire, wanneer hy ſeght, dat de Iſraëliten niet gehadt hebben *de ware ende blyvende goederen*, ende in de ſelfde ſin, in de welcke ſy van de Schriftuire gebruickt worden. De *waare* goederen worden altemets genomen in tegenſtellinge van de voorbeelden; ſoo leſen wy Joh. 1: 17. *dat de wet* (onder de welcke oock behooren de voorbeelden) *door Moſen is gegeven, maar de genade ende waarheit is door Ieſum Chriſtum geworden.* Door die waarheit verſtaan onſe Kantteeckenaars *de vervullinge ſoo der Beloften als der Ceremonien ende Voorbeelden.* Dit ſijn dan de *waare* goederen, die door de voor-

beel-

beelden beteeckent ſijn, *het uytwiſſen des hantſchrifts dat tegens ons was* Col.2:14. ('twelcke onſe Kanttekenaars verklaren *van de Wet der Cerimonien, die als een obligatie ofte ſchultbrief waaren, waar door de menſchen haare miſdaden ende ſchulden dagelicks voor Godt wel bekenden, ende nochtans door het uyterlicke oeffenen der ſelve noyt en wierden verloſt;*) ſoo oock die *heerlicke trap des kindſchaps*, van de welcke Paulus handelt Gal. 4:5. welcke verkregen ſijnde, de geloovige kinderen van 't N. T. niet meer ſijn *onder Voochden ende Verſorgers*, gelijck de gelovigen van 't O. T. waren. Ende dit werden oock *altyt duirende goederen* met recht genaamt, in tegenſtellinge van 't Verbont der Genade, voor ſoo veel als 't met de Iſraëliten *gemaeckt was*, 't welcke niet *onberiſpelick* Heb. 8. 7. 9. ende alſoo niet *altyt duirende* was, ten aanſien van deſſelfs toevallen, die het onderworpen was, beſtaande in de dienſtbaarheit onder de Wet, die met dat Verbont onder 't O. T. was verknocht. Want nu, nae dat Chriſtus alles heeft volbracht, is 't ſelve geene ſoodanige veranderigen meer onderworpen. Soo hebben dan de Iſraëliten, voor ſoo veele ſy waren onder de Wet, volgens den ſtyl van Gods Woort, niet gehadt die ware en altyt duirende goederen, die de gelovigen des N. T. hebben, als genietende die genade en waarheit, welcke door Chriſtum is. Deſe ſaken meenen wy niet, dat eenigh orthodox Leeraar kan ontkennen; ende alſoo wy hebben aangeweſen, dat de Heer Coccejus deſe dingen heeft willen met die woorden te kennen geven, en dat het ſijn woorden van de H. Schriftuire, die hy gebruickt, ſoo is het klaar; dat ten eerſten noch hy, noch yemant kan beriſpt worden, die de woorden van de Schriftuire in een ſchriftuirlijcken ſin komt te gebruicken; ten tweden, dat die geene deſe woorden en den heelen ſin van Coccejus tegen de ſtyl der H. Schriftuire verdraeyen, die hier uyt ſodanige ſin trecken, even of Coccejus van gevoelen geweeſt was, dat *de Vaderen van 't Oude Teſtament niet ſouden gehad hebben de vergevinge der ſonden, het geloove, de heylighmakinge ende het eeuwige leven*, ofte oock, *dat de wegh en beloſte der eeuwiger ſaligheyt haar niet ſoude bekent geweeſt zijn.* Zijnde dit alles noyt van een orthodox Leeraar geleert, en ſtrydende regel-recht tegen de woorden van Coccejus uyt ſijn More Nebochim ſtracks aangehaalt, 't welck wy oock

alles verfoeyen en verwerpen; oordelende anders oock niet gehouden te zijn, om al 't gene, dat dien Heer of een ander orthodox Leeraar oyt en oyt geschreven heeft, te verdedigen, als die professie maken van niet anders te kennen als 't Woort Gods, aen 't welcke wy ons in alles gaerne onderwerpen.

De tweede Positie.

De twede stellinge is, dat *de Vaderen van 't O. T. geen geruste Conscientie kunnen gehadt hebben.* Die wort Coccejo te laste geleit, en om dit te bewysen worden drie plaetsen bygebracht, onder de welcke nochtans niet een is, die de selve woorden vervat. De eerste is genomen uyt Cocceji Epist. ad Hebræos, die soo moet worden overgeset: *De Conscientie en kan niet vergenoecht syn* (acquiescere staatter in 't Latyn, en wort qualyck overgeset *rusten*, want dan moester staan quiescere) *voor en aleer de mensche versoent is door de Offerande, met en door de welcke hem betaamt tot Godt te komen, en dat hy wete, dat hy op 't vertrouwen van die Offerande* (illius sacrificii, 't welck qualyk overgeset wort van de Offerande) *tot Godt komt. Want in die Offerande is dan eerst de Conscientie volmaackt ende bevredight. Ende soo lange* heeft *de mensche nootsakelyck* de Conscientie der sonden, *die hem voor Godt beschuldight ende van alle gemeinschap Gods affondert. Soo seght dan den Apostel, dat* die tot Godt naderen, *de conscientie der sonden hebben, eischende een nootsakelycke* reyniginge, *oock selfs onder de verkondinge der genade en der belofte, soo lange tot dat Christus in den vleesche verschenen is, ende d' Offerande voor de sonden heeft geoffert.* De woorden, die hier met andere letteren gedrukt sijn, syn oock soo gedruckt in 't Latijn by Coccejus, waar mede wort te kennen gegeven, dat het woorden sijn van de Schrifture selfs. Dit scheelt al wat van de woorden, soo als die in de tweede stellinge gevonden worden, die daar schynen aen de Vaderen des O. T. te benemen alle sekerheit van de vergevinge harer sonden ende van de hope des eeuwigen levens, het welcke Coccejus noit heeft gedroomt, gelijck al te voren by de eerste stellinge is aangewesen. De twede passagie is genomen uyt Cocceji Commentarius over de Brief aen de Colossensen, alwaar selfs het Latijn niet sonder

veranderinge wort geciteert, ende al wederom in 't overſetten eenige miſlagen begaan worden. Men hout opſettelick achter de hant 'tgene voor afgaat, om de meninge van Dn. Coccejus wel te vatten. Hy ſegt dan: *Want hoewel die dingen, die nae de inſettingen geſchieden, betuighden, dat de verſoeninge der ſonde ende het gene dat de gerechtigheit verwierf* (δικαίωμα) *noch niet tegenwoordig was, ſoo vervreemden ſy nochtans niet van 't verbont ende de vrientſchap Gods* NB. *maar ſy betuighden veel meer, dat het bloet gegeven wiert voor haere ſielen, en datſe om niet gerechveertdigt wierden, niet door eygen gerechtigheit. De Offeranden betuighden, dat men met God* een verbondt *hadde* over de Offerande *Pſ.* 50, 5. *ende dat het gemaackt wierde* (per ejus ὁμολογίαν) *door het toeſtemmen van 't ſelve. De waſchingen verklaerden, datter was een reyn water, door 't welcke ſy gewaſchen wierden van alle onreinigheit, dat ſy konden komen tot het Huys Gods, in 't welcke is vrede, gerechtigheit ende leven. Soo waren deſe Ceremonien gelyck geordineert met de beſnydeniſſe, die daar was een ſegel van de gerechtigheyt des geloofs Rom.* 4: 11: *dewelke de andere inſettingen niet uytſloten.* Hier uyt hadde konnen blijken, dat Coccejus de gelovigen des O. T. niet beneemt alle ſekerheit ofte geruſtheit van conſcientie, terwylen hy haar toeſchryft de ſegelen der gerechtigheit des geloofs; maar dan ſoude men de Werelt niet hebben konnen abuſeeren, door 't aantrecken van de volgende woorden, die ſoo vervolgende luiden uyt het Latijn: *Ondertuſſchen waren haar die eenigſins tegen, om datſe haar niet toe en lieten om dichte by te naderen. Sy en lieten haar niet toe te doen 't gene die doen die verloſt ſyn, dewelcke roemen ende blyde ſyn, ende hebben een volmaackte conſcientie, ende vry ſyn. Noch en lieten ſy haar niet toe af te vorderen de dingen, die de ſulcke afvorderen ende ontfangen in dit leven die verloſt ſyn, te weten het erfdeel der Heydenen. Op de ſelve wyſe wordt geſeidt, dat de Wet toorn werckt &c*: De derde plaetſe is genomen uyt de uytlegginge van Coccejus over de Romeynen, die al wederom verminckt wort bygebracht. Soo begint de ſelve: *De Wet* die toorn werckt *is wel die Wet, die ſeght*: Die deſe dingen gedaan ſal hebben, ſal in de ſelve leven, *voor ſo verre ſy niet alleen de ſonde openbaart*, (dit alles is verby gegaan) *maar oock doen ter tyt te kennen gaf, dat de ſchult noch door geene bequame offerhande wech genomen was, en dat daarom oock aan die*

gene, die de beloftenisse geloofden, belast is, datse een handschrift tegen haar selven geven moesten, doende haar leven lanck seer beswaarlicke wercken met bevinge, angst en geen gemeene vreese. De Auteuren van dit Extract met aanwysingen &c. bewijsen dit oock noch uyt Cocceji Fœdus, *alwaar de volmaackte ende geruste Conscientie wort mede gerekent onder* de Goederen des Nieuwen Testaments, *gestelt tegen* den Toorn, *dien de Wet werckte in het Oude Testament.* Maar hiermede werdt ons de wegh gewesen, om den sin ende meeninge van Dn. Coccejus soo veel te beter te konnen verstaan; want hy in 't genoemde Tractaat van 't Fœdus meest de woorden van de Schriftuire gebruickt, die immers de H. Curateuren niet hebben willen verbieden te gebruiken, ende, als men die met de aangetogene plaatsen vergelijckt, sal men bevinden ende klaar konnen sien, dat hy alleen heeft willen seggen, dat de gelovigen van 't O. T. niet hebben konnen vergenoeght sijn met die schaduwen ende instellingen, die doen waren, welcke de toekomste Christi, ende sijne weldaden wel verbeelden, maar evenwel die goederen selfs niet waren, welke schaduwen oock den genen, *die den dienst pleeghden, niet en konden heyligen* ofte volmaken *nae de conscientie,* gelijck die woorden wel expresselijck te vinden sijn in den Sentbrief aen de Heb. 9: 9. en dat sy derhalven hebben verlangt nae de betekende saken, niet konnende in hare conscientie vergenoeght sijn met de tekenen ende voorbeelden, soo datse volgens het gene Christus selfs seght Luc. X. 24. hebben *begeert te sien het gene de* Apostelen *sagen, en hebben 't niet gesien, en te hooren 't gene* de Apostolen *hoorden, en hebben 't niet gehoort.* Hy heeft verder oock willen te kennen geven dat Paulus segt Heb. X. 3. datter *alle jaren door de Offerhanden geschiede eene wedergedachtenisse der sonden,* en datse alsoo moetten door de Wet der Ceremonien des O. T. eene handschrift onderteeckenen, alsoo de selve *als eene obligatie ofte schuldbrief waren, waar door de menschen haare misdaden ende schulden dagelicks voor Godt wel bekenden, ende nochtans door het uyterlick offenen der selve noyt en wierden verlost, gelyck Paulus verklaart* Heb. X. 1. volgens de Nederlandsche Kantteeckenaars op Col. 2. num. 52. En dit handschrift belettede haar oock, datse soo dichte by niet dorsten naderen, als wel nu geschiet van de gelovigen des N. T. Want sy

moe-

moeften tot Godt naderen door het tusſchen komen van de Prie-ſters ende Offerhanden, daar wy nu ſonder tuſſchen komen van eenige menſchen alleen door Chriſtum ende ſijne Offerhanden den vryen toeganck tot Godt den Vader hebben Eph. 3: 12. Soo haddenſe dan *die vergenoeginge* niet in haare conſcientie ende *dien hoogen trap van geruſtheit* niet, die de gelovige des N. T. hebben. Indien ymant een Borge heeft, die ſeker ſal betalen, die is wel geruſt, maar als hy weet dat de Borge betaalt heeft, en dat het handſchrift geſcheurt is, kan hy noch meerder geruſtheit hebben. Onder het O. T. hadden de geloovigen Chriſtum wel tot haaren Borge, ende ſy waren verſekert, dat hy betaelen ſoude, ende met die geruſtheidt ſtierven ſy, bevelende haare zielen in Gods handen; maar de gelovigen onder 't N. T. hebben die meerdere geruſtheit, dat die Borge nu betaalt heeft en dat het handſchrift geſcheurt is. Stelt nu eens, dat een Schuldenaar wel een Borge heeft, die hy weet, dat voorſeker ſal betalen, maar dat den Crediteur aen den Schuldenaar dagelicks komt te vertoonen ſijn handſchrift ende ſteeds in gedachteniſſe brenght, wat hy ſchuldigh is, jae dat den Schuldenaar dagelicks nieuwe ſchulden makende, op 't nieuwe dickwils geverght wort, om nieuwe handſchriften te teeckenen, en die in handen van den Crediteur over te leveren, moet hem dat niet eeniger maeten ontruſten, ende ſal 't in hem niet wercken een hertelick verlangen, dat den Borge doch mochte voldoen, en dat hy van dit verwyt mochte verloſt worden? Soo is 't gelegen geweeſt met de gelovigen des O. T. Godt de Heer verweet haar dagelijcks, door 't gebodt van dagelickſe Offeranden te doen, dat ſy noch ſchuldig waren, dat ſy door haere ſonden den eeuwigen Dood verdient hadden, dat haar Borge noch niet betaalt hadde; ſy moſten alle jaren ſolemnelijck op den dagh der verſoeninge door Offerhanden het handſchrift ververſchen, ende door deſelven wierde haar in gedachteniſſe gebracht Hebr. X. 3. dat haare ſonden noch niet verſoent waren, dat de Borge voor haar noch niet betaalt hadde. Wie kan denken, dat dit niet eenighſins hare conſcientie ontruſt heeft, en derhalven niet verlanght hebben nae de betaelinge, die haren Borge doen ſoude? Wy en geloven niet, dat ymant, de H. Schrituire met aendacht geleſen hebbende, dit ſal durven ont-
 ken-

kennen, het waare ons anders seer licht 't selve in 't breede klaar uyt Godts Woort te vertoonen. Nu van dese betaelinge Christi hingh oock af het *erfdeel der Heydenen*; want aen Abraham was belooft, dat hy soude zijn de Erfgenaem des Werelts, als Christus gekomen was, ende alsoo de schaduwen ende voorbeelden vervult soude hebben, en de dienstbaarheit des Wets der Ceremonien afgeschaft, alsoo de Heydenen eerst souden tot Christum bekeert worden nae sijn komste, ende na dat hy alles hadde volbracht dat tot onse saligheit van noden was. Dit de gelovigen des O. T. uyt de Schrifture wel wetende konden sy dit Erfdeel der Heydenen niet eerder als nae de komste Christi begeeren. 't Is wel waar, dat de gelovigen van 't O. T. alle dese swarigheden en scrupelen, die haar tot dit teyckenen van 't handschrift gemaeckt wierden, hebben konnen overwinnen, en oock in der daat overwonnen hebben, siende door 't gelove, (steunende op Gods beloften *van't zaat de Vrouwe*, in de offerhanden voorgebeelt) d'Offerande Christi; maar de gerustheit van de gelovigen onder 't Nieuwe Test. is soo veel te heerlicker, om datter nu die swarigheden van 't noch niet gescheurde handschrift, ende van 't stedige vernieuwen van 't selve, niet konnen voorkomen, alsoo 't selve Christus aen 't Kruyce heeft gescheurt en te niet gedaen Col. 2: 14.

De derde Positie.

Wy gaan voort tot de derde stellinge, *Dat de H. Geest in haar niet voortgebracht heeft werckingen, die God als haren Vader, ende haar als Gods Kinderen pasten.* Om nu te bewysen, dat die stellinge in de Universiteit van Leyden geleert is, brengen de Auteuren van 't *Extract met de aanwysingen &c.* voor de woorden van Cocceji Fœdus §. 352. pag. 920. *Alhoewel de Heiligen in 't O. T. ontfangen hebben den Heyligmakenden Geest, soo en heeft deselve nochtans in haer niet gewerckt de toegenegentheyt*, (affectus staatter, dat moeste overgeset worden die gesteltheidt) *dewelcke Gode als haaren Vader, ende haar als Soonen waardigh ware, maar hy was in haar* den geest der dienstbaarheit tot vrese. Wy sullen de volgende woorden hier by voegen, alsoo in de selve de meeninge

ge van Coccejus klaar is te sien, ende misschien oock daarom van die Auteuren sijn verby gegaan. *In 't tegendeel die gene die tot het N. T. behooren*, ontfangen *soo haest als sy geloven* de beloofte des H. Geests *Gal.* 3: 15. *dat is den Geest der Kinderen die beloofte was, wien het toekomt* te roepen Abba Vader *Rom.* 8: 15. De Aenwysers voegen hier by de woorden uyt de verklaringe van den Brief aen de Romeynen pag. 227. Wy sullen het naest voorgaande daar by setten: *Dese* Wet heeft Toorn gewerckt, *dat is, sy heeft yets belast, 't welcke van de sonde, van de schuldt, van de wet die de sonde veroordeelt, van de vloeck ende alsoo van den* toorn *voortquam. Want* de toorn *wort wel niet geseght een wille om te straffen, maar evenwel een wille om straf heidt te oeffenen ende haar naalatiger en straffer te handelen als men met Soonen handelt, om dat de Offerhande voor de sonde noch niet volbracht en was.* Hier is wederom al eenige veranderinge van woorden, alsoo de stellinge spreckt van werkingen, daar Coccejus spreekt van *toegenegentheit*. Doch wy willen hier op niet staan, misschien hebben de H. Curateuren door de twede of derde handt dese stellingen ontfangen, soo dat het woort *effectus* licht voor het woort *affectus* heeft konnen geschreven worden. Maar de woorden, soo als sy uyt het Fœdus sijn bygebracht, brengen haren orthodoxen sin mede, ende worden soo van hem gebruickt, alsse oock in de Schrifture gevonden worden. Hy neemt die woorden van *Vader* en *Kinderen* by uytnementheyt ende in vergelyckinge met de geloovigen van 't N. Testament. Het is klaar, dat Dn. Coccejus alhier siet op Rom. 8: 15. *Want ghy en hebt niet ontfangen den Geest der dienstbaarheyt wederom tot vrese: maar ghy hebt ontfangen den Geest der aanneminge tot Kinderen, door welcken wy roepen, Abba, Vader*; alwaar een klaare tegenstellinge is tusschen de werckinge des Heyligmakenden Geests, soo als de selve aan de gelovigen des O. T. is gegeven, en tusschen de werckinge desselven, soo alsse aan de gelovigen onder het N. T. wort medegedeelt. De H. Geest *wrochte in haar de dienstbaarheyt tot vrese*, 't welcke den Apostel niet verstaat, even ofze in geenen sin waaren Gods Kinderen geweest, maar, gelyck hy selve hem uytdruckt Gal. IV. 1, 2, 3, datse alhoewel nae den inwendigen staat synde Kinderen en Heeren van alles, nae haeren uyterlycken staat gehouden

 wier-

wierden als Knechten, en datſe dieshalven gelyck Knechten onder de dienſtbaarheit des Cerimonieelen Wets waren, ende een ontydigen Doot te vreſen hadden, wanneer ſe een van die geboden quamen te overtreden. De Heylighmaeckende Geeſt wrochte in haar ſoodanige vreſe ende door de ſelve, datſe haar ſelfs onderwierpen onder deſe dienſtbaarheit, ende ſoo oock in dit ſtuck hare gehoorſaemheit tegens Godt betoonende geheilight wierden; maar nu onder 't Nieuwe Teſtament, alſoo deſe dienſtbaarheidt door Chriſtum is afgeſchaft, ſijn de geloovigen oock ten reguard van haren uyterlicken ſtaat als kinderen, ende worden nu in geenderley manieren, ſelfs niet wat het uyterlicke aangaat, als Knechten gehandelt, maar enckel als Kinderen. Sy en koſten dan vervolgens op die maniere tot God niet *roepen*, *Abba, Vader*, gelijck 't van de gelovigen onder 't N. T. wel kan geſchieden. Deſe particuliere *geſteltheidt* konde in haar, *als Kinderen ſonder dienſtbaarheit*, tot Godt als haren *Vader*, *die alrede de verſoeninge voor de ſonden van Chriſtus hadde ontfangen*, *ende dieshalven haar niet meer onder de dienſtbaarheit wilde onderwerpen*, geen plaatſe hebben, gelijck de ſelve wel plaatſe kan hebben in de gelovigen van 't N. Teſtament. Dit is 't gene de woorden van Coccejus willen te kennen geven: en 't is niet te geloven, dat ſe in ſoodanigen ſin, die geheel Schriftuirlick is, ſouden verboden ſijn; want men kan noch mach niet dencken, dat de H. Curateuren oyt gedacht hebben te verbieden, dat de Theologanten met de Schiftuire ſpraken ende gevoelden.

De vierde Poſitie.

Volght de vierde ſtellinge, *dat de Vaderen van 't O. T. door haar gantſche leven de macht des Duivels*, *ende de vreſe des Doots onderworpen geweeſt ſijn*. Dit moſte nu volgens de gedaene belofte aen geweſen worden met woorden van de Auteuren; maar de Aenwyſers ſeggen hier alleen: *Dit volght uyt de verkeerde uytlegginge over Hebr.* 2. 14. die ſy daarnae Coccejus te laſte leggen. Maar wat groote Meeſterſchap is dit, dat ſy 't gene ſy verkeerdelick meenen te volgen uyt ymands woorden, hem derven toe ſchryven, als of hy 't ſelve met die woorden hadde geſeght, en daar door

door de H. Curateuren verkeerdelick berichten, datter sodanige stellinge op de Universiteyt van Leyden is geleert. Hoe konnen sy dan seggen p. 11. *dat hier de vrage niet is, hoe 't de Auteuren gemeent hebben, maar hoese gesproken of geschreven hebben?* Want als men van gevolgh spreeckt, moet dit immers de vrage wesen; en wy sullen daetelick aenwysen, dat uyt de woorden van Coccejus niet en volght 't gene sy prætendeeren te volgen. Wy sullen deselve wat hooger ophaelen, ende wat verder vervolgen, als de Aenwysers alhier doen. *De vreese des doods*, seght Coccejus in 't voorgaande, *die haer in de dienstbaarheit hieldt, quam voort uyt de bedreiginge, die by 't vleeschelicke gebodt was bygevoeght, en uyt de contrarie belofte. Want in 't voorige Testament, dat de Israëliten hebben ontfangen, was 't Landt tot een Erfdeel gegeven met tydelijcke goederen ende een langh Leven: ende dat was den Gelovigen een onderpandt des eeuwigen levens in d'n Hemel. Derhalven moesten sy dat pandt beminnen. Daarom moesten sy eenen ontydigen Dood vresen als een wraacke der overtredinge. Daarom moesten sy de dienstbaarheidt dragen, om in die wraacke niet te vervallen. Dit was haar tot een exercitie van gelove en gehoorsaamheydt, ende tot een aanprickelinge van haar verlangen, en dorst nae de verlossinge ende openbaringe der gerechtigheidt in Christo. Soo is dan dese dienstbaarheidt in de Kinderen Gods geweest een werck van den Geest der Heilighmakinge, die in dien tijdt haer geweest is een Geest der Dienstbaarheidt, dat is, die in haar werckte dat gelove en die gehoorsaamheidt, diemen in de dienstbaarheidt moeste oeffenen.* Laat ons dan nu eens insien dat schoone gevolgh, dat die Auteuren hier uyt komen te trecken. Sy seggen: *Wat volght daar uyt anders? als dat de gelovige Outvaders, staande onder de dienstbaarheit der Ceremonieele Wet, moesten staan al haar leven lang onder de vrese des tydelicken doodts, die haar beroven soude van haar beminde onderpandt. Staande dan onder de vreese des doodts, soo stonden sy oock onder de macht des Duivels; want den Apostel seydt, dat de Duyvel 't geweldt ende macht hadde over dien doodt dien sy vreesden.* Wy mercken hier eerst aen, dat dese Duitse oversettinge alhier verschildt van de gene, die eerst onder den Tytel *Extract van schadelicke nieuwigheden* is voorgekomen, alwaar het Latyns woort *imperium* was overgeset door *ryck*, maar hier wort overgeset

door *macht*. alsoo den Oversetter misschien naderhant gesien heeft, datter in den Brief aen de Hebreen van geen *ryck* maar alleen van *macht* wierde gewach gemaeckt; men hadde dan dese positie in dier manieren de H. Curateuren niet moeten in de hant steken. Doch dit in 't voorby gaan. Het gevolgh dat hier gemaackt wordt uyt de woorden van Coccejus gaat geweldich manck. Men moet in de woorden Hebr. 2. 14, 15. dese onderscheidene weldaden Christi aenmercken; de eerste wort begrepen in 't 14. vers, ende raackt alle de Gelovigen in 't gemein. De Duivel hadde den eersten mensch in 't Paradys overwonnen, ende alsoo in hem alle sijne nakomelingen. Daar door hadde hy de macht des doots over de mensch verkregen, alsoo wy door de sonde de doot hadden verdient, die Godt aen de overtreders van sijn gebodt hadde gedreight. Door desen doot verstaan alle rechtsinnige Leeraars alle 't gene in de H. Schriftuir door 't woort doodt wort beteickent, te weten de geestelicke dood in sonden en misdaden, de tydelicke dood, voor soo veel als die door sieckten ende elenden wort aengevangen, ende door het scheiden van lichaam ende siele wort voleindicht, en de eeuwige doodt bestaande in de eeuwige verdoemenisse. Over allen desen doodt hadde de Duivel de macht ontfangen door de sonde, ende die heeft hem Christus omtrent de uytverkorene ontnomen door sijnen doodt, alsoo hy voor alle die straffen, die de verkorene hadden moeten lijden, heeft genoech gedaan. Soo verstaat het oock Coccejus in sijne uytlegginge over Hebr. 2. 14. Hy seght: *'t gewelt des doodts is de macht, die geen mensch ontworstelen kan*, [die te gebruicken is] *een yeder mensche te beschuldigen, die uyt Adam geboren is, ende hem te hebben onderworpen om de sonde te dienen, ende eyndelick hem te dooden, ende in de eeuwige pyne te storten.* En voorts: *De Duivel, die de macht des doods heeft, heeft niet konnen vernietight worden, als door den doodt des genen, die heiliget, of des Vorsten der saligheit.* En vervolgens: *De vernietinge des Duivels beteeckent niet sijne eygene vernietinge, maar de vernietinge van sijne macht, of de vernietinge der sonde, des wets der sonde ende vermaledyinge, door dewelcke den Duivel 't gewelt hadde. Maar dat moet verstaen worden van de gene, die aen Christum niet gegeven zyn.* Maar alhoewel nu de Duivel omtrent de Gelovigen geen macht hadde

hadde van wegen de doot Christi, nochtans soo waren de gelovigen onderworpen de vrese eenes ontijdigen doods, in gevalle sy omtrent de Cerimonieele Wetten eenige mislagen begingen; niet wel in dien sin, dat over dien doodt de Duivel eenige macht hadde, want die wort in 't 14. vers geseght hem ontnomen te sijn, maar dat Godt haar met soo een schielicken Doot koste kastyden, ende oock altemets eenige onder haar kastyde, gelyck wy dadelick breder sullen aenwysen, ende daar door de andere onder de vrese des doods onderwierp. Van dese vreese des doods heeft Christus de gelovigen oock verlost, alsoo hy door sijn dood alle die Cerimonien ende soo oock de dienstbaarheyt onder deselve heeft vernietight, ende van dese particuliere weldaat, die alleen de gelovigen onder 't N. T. raackt, spreeckt den Apostel in 't 15. vers; soo dat hier uyt blijckt, dat het fundament, waar op dit gevolgh steunt, te weten, dat de Duivel de macht hadde over dien schielicken doot, die de gelovige onder 't O. Test. vreesden, t' eenemaal valsch en ydel is. Ende dit was het eerste lidt van die stellinge, 't welcke wy getoont hebben, dat Coccejus noyt heeft geleert, noch met eigene woorden, noch door seker en vast gevolgh.

Het twede lidt is, dat *de gelovigen des O. T. door haar gants leven hadden moeten syn onder de vrese des Doods.* Wy ontkennen niet, dat Coccejus met den Apostel geleert heeft, dat de gelovigen des O. T. met vrese des Doots door al haar leven der dienstbaarheyt onderworpen waren. Wy konnen oock niet dencken, dat de H. Curateuren 't selve hebben willen verbieden, als alleen, wanneer men door den Doot verstaan soude den eeuwigen doodt, en dat men soude willen seggen, dat *de Vaders des O. T. door haar gants leven hadden moeten syn onder de vrese des eeuwigen doodts*, en soo vervolgens geene sekerheit van hare eeuwige saligheyt gehadt hadden, 't welcke strydigh is met het vaste vertrouwen, dat sy gehadt hebben op het beloofde Zaat der Vrouwen, ende met de sekere verwachtinge der saligheit nae dit leven, welck gevoelen wy van herten verwerpen. Doch de Aanwysers vatten 't op de vrese eens ontydigen doods, maar sy noemen dit een verkeerde uyt legginge; wy sullen dan dese sake wat nader verklaren. Calvinus leert in sijne Institutien in 't twee-

de Boeck in 't elfde Capittel, in de tweede Sectie, dat Godt de Heere aen Abraham *belooft heeft het Landt* Canaan *onder geen andere conditie, als dat het soude sijn een pandt van de Godtlicke gunst ende een voorbeelt van de Hemelsche Erffenisse*; ende in de derde Sectie seght hy: *Dit is de reden, waarom dat de heyligen onder 't O. T. gelesen worden meerder, als 't nu wel betamen soude, geacht te hebben dit sterflicke leven ende desselfs segeningen.* Hebbense dan een langh leven meerder moeten achten als wy, soo hebben se immers eenen ontydigen doodt meerder moeten vreesen als wy onder 't N. T. soo dat nootsakelick volgens de sententie van Calvin de geloovigen des O. T. hebben moeten een ontydigen doot daarom vresen, om datse door deselve berooft wierden van 't tijdelicke lange leven haar belooft als een pandt van 't eeuwige leven. Het is oock seker, datter eenige Cerimonieele Wetten aen de Israëliten gegeven zijn, welckers overtredinge nu en dan van Godt met de doodt gestraft is. Indien ymant als Priester tot Godt wilde naderen, niet sijnde uyt 'tgeslachte van Aaron, die wierde metten tijdeliken doot gestraft, gelijck dit beproeft hebben Koreh, Dathan, Abiram ende haar rot. Wilde een Priester reuckwerck doen voor Godt met vyer, 't welcke van den Altaar niet was genomen, ende dieshalven *vreemt vyer* van God genaamt wort, die wierde met een schieliken doot gestraft, gelijck bleeck uyt 't exempel van de Soonen Aarons Nadab ende Abihu. De Arke des Verbonts moeste van niemant aengeraekt worden als van de Priesters, ende daar en moeste niemant in de selve sien; dit hebben de Betzemiten dier moeten besuiren, de welcke om dat se in de Arke des Verbondts door enckele curieusheidt, ende misschien uyt groote blyschap ingesien hadden, soo hart van Godt gestraft sijn, dat deselve onder haar heeft geslagen vyftigh duisent ende seventich menschen 1. Sam. VI: 19; ende Uza geen Priester sijnde, om dat hy, hoewel uyt een goede meeninge, op dat de Arke niet soude van de wagen vallen, doen de Runderen struickelden, de Arke vast wilde houden ende alsoo de selve aenraeckte, is van Godt met een schielicken doot gestraft geworden. Dit is haar overgekomen om overtredinge van een Cerimoniele Wet, alhoewel Godt by deselve geen dreigement van de tydelicke doodt hadde bygevoeght.

Hier uyt konden sy begrypen, dat, indienze oock noch eenige andere Cerimonieele Wetten mochten, ook selfs door onvoorsichtigheyt, overtreden, datse te vresen hadden met eenen schielingen tytlicken doodt gestraft te worden. Uyt dese vrese was het, dat David de Arke doen ter tyt niet dorfde in de Stadt Davids tot hem brengen, gelyck wy lesen 2. Sam. VI:9, 10. Wy geloven niet, dat yemant dit sal ontkennen, ende vertrouwen oock, dat het de meeninge van de H. Curateuren niet en is, ons te verbieden, dat wy niet souden mogen seggen, *dat de geloovige, soo lange alsse onder de Cerimoniele Wet waren, hadden moeten alhaar leven vreesen, datse door eenen ontydigen ende schielicken doot van Godt souden gestraft worden, indiense oock door eenige onachtsaamheidt een van de Cerimonieele Wetten quamen te overtreden.*

De Vyfde Positie.

De vyfde Stellingh is wederom tweeledig; het eerste lit is, *Solum Decalogum fuisse fœdus gratiæ in V. T.* Dit moet over geset woorden: *Dat alleen de Tien Woorden sijn geweest 't Verbondt der Genade in het O. T.* Dit heeft niemant van ons geleert. Wy geloven, dat het Verbont der Genade in 't O. T. overal te vinden is; in de menighvuldige beloften van 't Zaat der Vrouw, van het Zaat Abrahams, van de Messias, in de menigherley voorbeelden ende schaduwen, in de Tien Woorden, die Godt tot Israël op Sinai gesproken heeft, maar niet alleen in deselve: maar alsoo die Tien Woorden behelsen en beloften en wetten ofte geboden, soo is 't, dat wanneer-der geseidt wort, dat in de Tien Woorden 't Verbondt der Genade is te vinden, gesien wordt voornaemelick op de belofden, die soo in de Voorrede van de Tien Woorden, als by 't tweede, derde ende 't vijfde Gebodt gevoeght zijn, ende dat meenen wy klaar te konnen bewijsen, dat die beloften van Genade gedaan sijnde aen Sondaars, tot geen ander Verbont als tot 't Verbont der Genaden konnen gebracht worden; maar de wetten ofte geboden selfs belangende, voor soo veel als die aen de Sondaren op den Berg Horeb sijn gegeven, worden van de Heidelderghsche Catechismus tweesins aen gemerckt, ten eersten als dienende tot een spiegel, om onse smetten ende ongerechtigheden daar uyt te leeren kennen, ende daar nae als een regel van danckbaarheit van een Sondaar, die hy aen Godt schuldigh is. In sulcken tweedeley sin mercken wyse

oock aen, ende voor soo veel, alsse sijn een regel van danckbaarheidt voor een Sondaar, soo steunen sy op de Genade, die Godt aen de Sondaars heeft bewesen, in Christo Jesu, en sijn alsoo oock een deel van 't Verbont der Genade. Seecker is 't immers, ende dit leert de Catechismus, dat in de Tien Woorden geboden worden goede wercken, ende hy verstaat in de 91. Vraeghe door goede wercken alleen die, welcke *uyt waaren gelove geschieden*; soo is dan de meeninge van deselve, dat in die Tien Woorden het waere gelove wert vereischt. Nu dit waere gelove siet immers op Christum ende sijne weldaden. Soo dan die geboden, voor soo veele sy aen Sondaars gegeven worden, syn sodanigh, datse eischen ende gebieden 't waere geloove aen Christum ende sijne weldaden; daarby dan gedaan sijnde de beloften van Genade, soo isser in de Tien Woorden alles te vinden aan de syde van Godt, dat tot een Verbont der Genade kan vereischt worden. En wat sullen wy seggen van Deut. V. 2. alwaar duidelick geseght wort, dat de Heere een Verbont met de Kinderen Israëls gemaackt heeft in Horeb, ende van die plaatsen, in de welcke gewach gemaackt wert van de Tafelen des Verbonts, op dewelcke de Tien Woorden geschreven waren, en van de Arke des Verbonts? kan dit een ander Verbont sijn als het Verbont, dat God oock te vooren met Abraham heeft gemaackt Gen. XVII. Immers 't komt in allen stucken daarmede over een. Gelijck Godt tot Abraham seght Gen. XVII. 1. *Ick ben Godt de Almachtige, wandelt voor myn aangesichte en syt oprecht*, alsoo seght hy oock Exod. XX. 2. *Ick ben de Heere uwe Godt, die u uyt Egyptenlant, uyt den diensthuyse, uytgeleyt hebbe*; en hierop voeght hy de geboden, die Israël leeren souden, hoe sy voor sijn aangesicht souden wandelen en oprecht zijn. Dit Verbont, 't welcke met Abraham is opgerecht, kan niemant van de Gereformeerde Leeraars ontkennen te sijn een Verbont der Genade; indien dan 't Verbont aen Horeb van deselve natuire is, soo wyst 't hem selfs, hoedanigh Verbont het is. Wy kunnen dan niet dencken, dat de H. Curateuren en Borgermeesteren hebben willen verbieden geleert te worden, dat soo klaar in Gods Woort ende conform het selve in de Heidelbergse Catechismus is te vinden.

Doch de Aanwysers vertaalsen ons de Latynse woorden aldus:

Dat de Wet der X: Geboden in 't Oude Teſtament alleen een Verbondt der Genaden geweeſt ſoude ſijn. Maar ſy begaan daarin deſen miſlagh, dat ſy 't woort Decalogus overſetten *de Wet der X. Geboden*, daar het eygentlick betekent *de tien Woorden*, welcke in ſich behelſen niet alleen geboden ende wetten, maar oock beloften. Daarnae verſetten ſy 't woort *alleen*, 't welcke in de Latynſe ſtellinge verbonden is met het woort *Decalogus*, dat is, *Tien Woorden*, ende verbinden het met de woorden *een Verbondt der Genaden*, waar door deſe ſtellinge eenen geheel anderen ſin ontfanght. Of dit nu met voordacht geſchiet is of niet, konnen wy niet wel ſeggen, altoos deſe ſtellinge wert ons door deſe overſettinge dubbelſinnigh gemaackt; maar laat ons eens ſien, of die Auteuren wel aanwyſen, dat deſe ſtellinge, ſoo als ſyſe alhier voorſtellen van Coccejus is geleert geworden. Sy brengen voor eenige woorden van Coccejus uyt ſijne verklaringe over de Heidelberghſe Catechiſmus pag. 333. maar wy ſullen deſelve wat hooger ophaalen. Hy neemt pag. 332. voor te bewijſen, *dat in de Tien Woorden niet alleen voortkomt den plicht van een menſche welke hem opgeleidt is, om dat hy van God tot ſijn beeldt gemaackt is, ende ſoo geſtelt onder de Wet der Wercken, maar oock den plicht, die den Sondaar opgelecht is, voor ſoo veel als hy heeft een Middelaar van Godt geſtelt tot heylighmakinge, rechtveerdighmakinge ende verloſſinge.* Daar toe gebruickt hy onder andere argumenten oock dit 't welcke van onſe Aanwijſers wordt geciteert, en in ſijn geheel aldus luidt: *Item, om dat de Tien Woorden een Verbont genoemt worden, ende alſoo de wetgevinge ſijn des Verbonds.* (Deſe laatſte woorden laetenſe uyt.) *Want Iſraël konde geen Verbont met God hebben, als uyt kracht des Teſtaments, en alſoo konde haar geen Gebodt gegeven worden, om een Verbondt te hebben, als 't bevel des geloofs in Godt, die ſijn teſtament bekent maackt, en der danckbaarheyt, om Godt te verheerlicken, en om te hebben den roem uyt het Teſtament. Soo blijft dan over, dat de Tien Woorden eygentlick* (formalitèr) *ende in haar eygen intentie ſijn eene wetgevinge van 't Verbondt der Genaden, ende alſoo der bekeeringe tot Godt in geloove ende liefde, het eerſte tot de gerechtigheidt, het ander tot roem en ſaligheidt.* Maar hier in is men 't eens, dat in de *Tien Woorden niet eigentlijck* (formalitèr) *is de Wet der Wercken, waar van dit een teycken is, dat*

daar niet geseidt en wordt; die dat doet sal daar door leven. Maar wy sien hier al wederom een openbaar bedrogh, alsoo dese Aenwysers uytlaten de woorden, die immediatelijck voorgingen, en waarin al wederom 't contrarie geseidt wort van dese stellinge, indiense alsoo gevat wierde, alsse dese lieden vatten en gevat willen hebben. Coccejus seght immers uytdruckelick, *dat in de Tien Woorden niet alleen voorkomt den plicht van een mensche, welcke hem opgeleidt is, om dat hy van Godt tot sijn beeldt gemaackt is, ende soo gestelt onder de Wet der Wercken*; soo komt dan immers nae de meninge van Coccejus desen plicht voor in de Tien Woorden, ende soo is dan in de Tien Woorden niet alleen geweest een Verbont der Genaden, nae de opinie van Coccejus, 't welck ons nochtans dese Mannen willen wys maken, maar oock den plicht van een mensche, die hem opgeleidt is, voor soo veel als hy van Godt tot sijn beelt gemaackt is. En soo blijckt uyt de woorden van Coccejus, die se willens uytlaten, 't contrarie van dese stellinge. Maar dit leert Coccejus alhier, dat behalven dien voorgaande plicht oock voorkomt den plicht van den Sondaar, voor soo veel als hy een Middelaar heeft, welcken plicht deselve is, die in 't Verbont der Genade wort geeyscht; dit bewyst hy daar uyt, om dat het Verbont, dat Godt geseght wort op Sinai gemaackt te hebben, niet kan geweest sijn een Verbont der Wercken, gelijck wy oock boven hebben aengewesen. Met dese sake is 't aldus gelegen: Alle Menschen, voor soo veel alsse menschen sijn, sijn Gods Wet onderworpen, die in haar natuire is ingeschreven. Dese Wet is deselve, die oock op den Bergh Sinai aen de Kinderen Israëls is gegeven, behelsende deselve plichten, die 't evenbeelt Gods vereischte, maar, alsoo se aen Sondaren is gegeven, sijnder eenige circumstantien by deselve aen te-mercken, die op Sondaren passen, aen dewelcke Godt sijn genade wil bewijsen, ende met dewelcke hy 't Verbont der Genade heeft willen maecken. Godt dan 't Verbont der Genade met Sondaren makende, heeft met deselve te gelijck 't Verbont der Wercken niet konnen oprechten, alsoo dit strydige dingen sijn. Dit is 't gene Coccejus heeft alhier willen seggen, 't welcke wy meenen soo klaar te sijn, dat het met geen reden sal ontkent konnen worden.

Het

Het tweede lit van de vyfde stellinge is: *dat de inschryvinge der Wet in de herten der Gelovigen onder de goederen van 't Oude Testament niet en is.* Dit seght Coccejus al wederom soo absoluit niet, gelijck 't hier wort voorgestelt, ende nochtans stellen 't de Aenwysers op sijne rekeninge. Dit trachten sy te bewysen, eerst uyt 't Fœdus van Coccejus pag. 288. *alwaar de inschryvinge der Wet in de herten wort gerekent onder de goederen des N. T. ende is het derde goedt in order.* Sy hadden met 't selve recht oock wel konnen seggen, dat Jeremias sulcks leerde, voerende Godt in alsoo sprekende cap. 31: vers 31. *dat hy met den huyse Israëls ende met den huyse Iuda een Nieuw Verbont sal maken*, seggende vers 33. *dat dit het Verbont is, dat hy nae die dagen* NB. *met den huyse Israëls maken sal*, NB. *dat hy sijn Wet in haar binnenste sal geven, ende sal die in haar herte schryven.* Sal hy dan nae die dagen sijn Wet in haar herte schryven, soo was de Wet voor die dagen in haar herte niet geschreven? Maar gelijck Jeremias die woorden niet absoluit verstaat, ende daar door niet en ontkent, dat de Wet Gods oock op sekere wyse ende in sekere maete in de herten der Gelovigen onder 't O. T. is ingeschreven geweest, gelijck soodanige manieren van spreecken overal in de Schrifture voorkomen, in de welcken yets absoluit schijnt ontkent te worden, 't welcke nochtans maar in sekere wijse ende op sekere maete wert ontkent, gelijck onse Kantteeckenaars Hebr. 8: 11. daar Paulus de woorden van Jeremias citeert, wel aanmercken; alsoo oock Coccejus, die hem-selve genoech daar over verklaart in de aengetogene plaatse, welcke woorden van Coccejus de Aanwysers willens verby gaan, omme alsoo de Werelt te abuseeren. *Die Wet*, seght Coccejus, *is de wet van de liefde Gods, gelijck blijckt uyt Deut. 30: 6. alwaar dese* inschrijvinge der wet *genoemt wort* de besnydenisse des herten, *daar by voegende*; om den Heere uwen God lief te hebben uyt gants uwe herte ende uyt gants uwe ziele, op dat ghy levet. *Vergelijckt Ierem. 32: 39, 40. Ezech. 11: 19, 20. cap. 36. 27: 28. Billijck sal hier ymant vragen, Of dan de gave des geloofs ende der liefde Gods* (dat is volgens 't voorgaande, de inschrijvinge des Wets in de herten, alsoo dese inschrijvinge geschiedt door de gave des geloofs ende der liefde) *alleen een gave des N. T. ende niet des O. T. is?* Hier op ant-

woort Coccejus: *Sonder den H. Geest noemt hem niemant* een Heere 1. *Cor.* 12:3. *Maar David heeft hem een Heere genoemt Psalm.* 110:1. *Derhalven in den H. Geest. Deselve David bidt Godt, dat hy hem met sijnen Geest regeere Ps.* 143. 10. *En boven hebben wy genoech bewesen, datter van't Zaadt der Belofte alleen, 't welcke uyt de wedergeboorte is, tot Abraham geseght is: Ick sal u Godt sijn ende uwes Zaads nae u.* Daar nu den H. Geest is, en die door den Geest wordt geregeert, die heeft de gave des geloofs ende der liefde, ende soo is dan de wet Gods in sijn herte geschreven. Soo heeft dan David, soo heeft 't zaat Abrahams dese inschrijvinge der wet gehadt. Dese antwoordt gaan onse Helden willens verby, seggende: *Coccejus antwoort onder anderen;* sy wisten dan wel, dat hy oock dit antwoorde, 't welcke wy hebben bygebracht, maar dit scheen haar niet te dienen tot haar oogemerck; maar sy brengen by 't gene daar nae volght, ende waarmede Coccejus wil toonen, hoe dese belofte tot 't N. T. behoorde. De antwoort Cocceji dan onder anderen, die de Aanwysers tot haar oogemerck scheenen te dienen, is: *Nochtans seidt Moses Deut.* 29:4. De Heere en heeft u niet gegeven een herte om te verstaan ende oogen om te sien ende ooren om te hooren, tot op desen dagh. *In't tegendeel* Deut. 30:6. De Heere sal uw herte ende 't herte uwes zaads besnyden, &c. *te weten nae dien hy haar sal wederom in 't Landt gebracht hebben uyt de gevangenisse.* Hier op voeghen sy by pag. 290. *Hoewel de Heyligen in't O. T. hebben ontfangen den heylighmaackenden Geest, soo is die in haar geweest de Geest der dienstbaarheidt tot vrese. Daar-en-tegen, die tot het N. T. gehooren, soo haast sy geloven, ontfangen sy de belofte des H. Geests, dat is, den Geest der Kinderen, aan wien het toekomt te roepen, Abba Vader, sonder den welcken het gebodt, Ghy sult den Heere uwen Godt lief hebben, sijne kracht niet en konde hebben in de herten der geloovigen. Daar vrese is, daar is de volmaackte liefde niet.* 'T gene hier nu op volght gaan sy voorby met *een &c.* om dat het haar niet en diende; wy sullen het daar by voegen. Soo gaat dan Coccejus voort: *Daarom, gelijck om de uytnementheidt* NB. de Geest des Kindschaps *genaamt wordt* de Geest der Belofte; *alsoo woort 't gebodt* der liefde Gods *als* eens Vaders, *die vergeselschapt is met vreughde ende sonder*

vre-

vrese is, (*welcke vrese die niet hebben konnen missen*, die niet onderscheiden waeren van Knechten Gal. 4: 1:) *by uytnementheydt* de Wet Gods *genoemt* (dit volgende citeeren se alleen) *ende wanneer* de Liefde Gods in de herten wort uytgegoten door den H. Geest *Rom.* 5: *ende de Liefde Gods gegeven wort niet met treurigheit, gelyck te vooren*, maar met vreughde der Kinderen, *wort* de Wet Gods *by uytnementheit* NB. *ende gelyck als eygentlick* geschreven in de herten. Hier uyt blyckt al wederom klaarlick, dat Coccejus niet ontkent, *dat de Wet in de herten der gelovigen onder 't O. T. is ingeschreven geweest*, ende alsoo oock niet, *datse onder de goederen des O. T. geweest is*, maar alleen, datse daar geweest is by uytnementheit. Soo dat dese menschen alhier een argumentatie gebruicken *à dicto secundùm quid ad dictum simpliciter*, welcke nochtans altoos in de Scholen wert verworpen. Ende soo hebben de H. Curateuren mits het verbieden van 't tweede lidt van dese stellinge anders niet gewilt, als dat men niet sal seggen, *dat de inschryvinge der wet in de herten der gelovigen in geenderley maniere soude geweest sijn onder de goederen van 't O. Testament*; 't welcke noyt yemant van ons heeft geleert, ende oock noyt leeren sal.

De sesde Positie.

De sesde stellinge, *dat het klaar en onderscheiden begrip in saken van geloof een regel en maat der waarheydt is*, sien wy met groote verwondering, dat Dn. Wittichius wort te laste geleidt. Om dit te bewysen, worden by gebracht eenige woorden uyt sijn Theologiâ Pacificâ pag. 20. maar onder deselve wordt niet gelesen, *in saacken van geloof*, waarop 't nochtans hier op aen komt. Hy spreeckt in deselve alleen in 't generaal, dat die regel van des Cartes, *dat men niet moet oordeelen als van saacken, die men klaar en onderscheyden heeft begrepen*, een groote nuttigheidt aen een Theologant toe brenght, maar waarin die bestaat, toont hy pag. 22. op 't eynde, alwaar hy segt: *Maar alhoewel in die dingen, die alleen op de Godtlicke openbaringe gegront sijn, gelijk daar is de verborgentheit van de Dryeenigheyt, van de Menschweerdinge, en diergelijcken, het klaar en onderscheiden begrip geen*

plaatse kan hebben NB. *alsoo se door 't licht der rede niet konnen doorgrondt, ende door de menschlicke wetenschap niet bekent werden, maar door 't geloove, rustende op 't Godlijcke getuygenisse, worden aangenomen, soo is nochtans 't gebruyck van dien regel oock alhier openbaar, dat wy niet toestemmen, noch met Godlijck gelove yets aennemen, als 't gene wy klaar en net begrepen hebben, ons van Godt geopenbaart te sijn. Soo dat oock in Theologische dingen geen sekerheyt kan wesen, ten sy, datter een klaar en net begrip* NB. van de openbaringe *voorgae, gelycker in Philosophische dingen voor af moet gaen een klaar en net begrip* van de sake selfs, *die wy toestemmen.* Lieve Godt waar toe vervallen wy! Wat onbeschaemtheidt is dit, dat men Hooghaensienlicke Heeren, dat men de gemeente wil wys maken, dat ymandt eene stellinge leert, daar hy deselve plat verwerpt ende tegenspreeckt, en dat men belooft 't selve aen te wysen met eigene woorden van den Auteur, ende bybrenght eene citatie, in de welcke deselve woorden niet gevonden worden, en verby gaat die woorden, waarmede dien Auteur dese stellinge wel expresselick tegenspreeckt. Is 't geheymenisse van de Drie-eenigheidt, en van de Menschweerdinge Christi niet eene sake des geloofs? en seght Wittichius niet duydelijck, *dat 't klaar en onderscheyden begrip in die dingen geen plaatse kan hebben?* Soo steldt hy dan immers 't tegendeel van dese stellinge, *dat het klaar en net begrip in saken des geloofs een regel ende maat der waarheydt is.* Of menen dese lieden, dat men niet moet klaar en net weten, dat dese geheimenissen ons van Godt geopenbaart sijn, en dat mense moet aannemen, sonder dat men versekert is, dat Godt die dingen in sijn woort heeft geopenbaart? Immers wy vertrouwen niet, dat de H. Curateuren dese versekeringe hebben willen verbieden. Maar indien onse tegen partyders daar toe vervallen, datse souden willen seggen, datmen in saken des geloofs yets moeste aannemen, waar van men niet versekert was, dat het van God geopenbaart was, soo stellen sy 't ingewickelde gelove van de Papisten vast, en dan sal een Papist gelijck hebben, indien hy yets gelooft om de autoriteyt der Kercken, al is hy niet versekert, dat het Godt heeft geopenbaart. Soo men dan ten vollen moet versekert sijn van 't gene men gelooft, dat het Godt geopen-

openbaart heeft; volgens den regel van Paulus Rom. 14:5. *Een yeder ſy in ſijn eigen gemoet ten vollen verſekert*; ſoo is 't immers van noden, dat men klaar verſtae ende begrype, dat het van God is geopenbaart; want de verſekeringe kan ſonder de kenniſſe niet ſijn, en de verſekeringe is op de kenniſſe gebouwt en gegrontveſt. Maar ſe kan immers op geen duiſtere ende verwerde kenniſſe ſteunen, want ſodanige geene ſekerheit kan baeren; dien volgens moetſe dan op een klaar en nette kenniſſe gegront ſijn, dat die ſake in Gods Woort is geopenbaart, alhoewel men *de ſake ſelfs* niet klaar en net kan begrypen. Ende dit is oock de meeninge van den Auteur van 't Diſpuit gehouden in January 1671. ende op den 6. Junii 1671; altoos de woorden, die in deſe ſelde ſtellinge ſijn, worden in dit Diſpuit niet gevonden, alhoewel men belooft heeft met eygene woorden van de Auteuren deſe 20. ſtellingen te bewyſen. En ſoo heeft het oock des Cartes begrepen. Hy ſeght ſeer aenmerckelijck in ſijn antwoort op de tweede Objectien in den Artyckel, beginnende *Ten vijfden*, &c. *Ten vijfden verwondere ick my, dat ghy ontkent, dat de wille ſich in gevaer begeeft, als hy 't begrip van 't verſtant volght, dat niet klaar en onderſcheiden is; want wat maeckt hem ſeker, in dien 't gene hy volght niet klaar verſtaan is? en wat Philoſooph of Theologant, of oock wat voor menſch, die de reden gebruickt, heeft oyt ontkent, dat wy in ſoo veel minder gevaar om te dwaelen ſijn, hoe klaarder wy yets verſtaan, voor en al eer wy 't toeſtemmen, ende dat die ſondigen, die haar oordeel vellen over eene onbekende ſake? Maar daar wordt geen concept of begrip duiſter of confuis geſeght, wanneer der yets in begrepen wordt, 't welcke onbekent is.*

En dies halven heeſt 't gene ghy tegenwerpt, van de ſaken die men moet geloven, geen meerder kracht tegens my, als tegens alle andere, die oyt de menſchelicke reden hebben willen verbeteren, ende voorſeker het en heeft geen kracht tegens ymandt. Want alhoewel 't gelove geſeght wordt te ſyn van duiſtere ſaken, ſoo is nochtans 't gene, waarom wy 't gelooven, niet duiſter, maar klaarder als eenigh natuurlick licht. Men moet onderſcheidt

maken tusschen de materie ofte de sake selfs, die wy toestemmen, ende de formeele reden, die den wille beweeght, om toe te stemmen. Want in dese reden alleen vereyschen wy klaarheidt. En wat de materie belanght, niemant heeft oyt ontkent, dat die duister jae de duisterheyt selfs kan zyn. Want wanneer ick oordele, dat de duisterheidt uyt onse concepten moet weghgenomen worden, op dat wy sonder eenigh gevaar van te dwalen aen deselven konnen toestemmen, formeere ick een klaar oordeel over dese duisterheidt selfs. Daarnae moet men aanmercken, dat de klaarheidt, waar door onse wille kan bewogen worden, om toe te stemmen, tweederley is, de eene van 't natuirlicke licht, en de ander van de Godtlicke genade. Maar, alhoewel 't gelove in 't gemeen geseght wordt te syn van duistere dingen, soo wordt nochtans 't selve alleen verstaan van de sake, of de materie omtrent de welcke het is, maar niet om dat de formeele reden, om de welcke wy de saken des geloofs toestemmen, duister is. Want in 't tegendeel bestaat die formeele reden in een innerlick licht, door 't welck wy van boven natuurlick verlicht synde vertrouwen, dat die dingen die ons voorgestelt worden om te geloven, van hem sijn geopenbaart, en dat het geheel niet geschieden kan, dat hy liege, 't welcke sekerder is, als al het natuurlicke licht, ende oock dickwils klaarder van wegen 't licht der genade.

De sevende Positie.

De sevende stellinge staat al wederom op de rekeninge van Dn. Wittichius, luidende aldus: *Dat de H. Schrifture spreeckt na de dwalende vooroordeelen van 't gemeene volck*; maar om deselve te bewysen worden al wederom soodanige woorden bygebracht, die van de woorden der stellinge selfs verschillen. Daar wordt geciteert uyt sijn Theol. Pacif. pag. 15. *De vrage is, of de H. Geest in 't voorstellen van die twee miraculen* (waar van gehandelt wordt Jos. X. 12. daar de Sonne geseght wort stil gestaan te hebben, en 2. Reg. 20. 11. alwaar se geseght wort te rugge gegaan te zijn) *niet*

niet gebruyckt de gewoone maniere van spreken, alhoewelse op vooroordelen steunde, 't welcke ick gantschelick oordeel soo te sijn &c. De H. Geest sprekende van natuirlicke dingen wilde niet gaan boven de gemeene (dit woort staande in 't Latyn wort in de oversettinge uytgelaeten) *kennisse van 't gemeene volck* Pag. 14. *De H. Geest wilde de dwalingen van 't gemeene volck niet wederleggen, doch oock niet voorspreken* ('t volgende wort uytgelaten) *of stilswygens toestemmen.* Dat de H. Schriftuire gebruickt *de gewoone manieren van spreken, alhoewelse op vooroordelen steunden*, heeft Essenius met Wittichius over dese sake disputeerende toegestaan, alhoewel hy niet wilde toestaan dese spreeckwyse, *dat de H. Schriftuire altemets omtrent natuirlicke saken spreeckt nae de dwalende vooroordelen van 't gemeene volck*, welcke woorden Wittichius eertydts in sijne Dissertatien uytgegeven in 't Jaar 1653. gebruickt hadde, hem niet konnende inbeelden, datse van ymant souden konnen qualijck genomen worden, alsoo hy diergelijcke woorden en manieren van spreken by alle onse Theologanten heeft gevonden; soo oock, dat dit seggen voor eenen regel om de Schriftuir te verklaeren gestelt of gehouden wordt, en dat dienvolgent alle die Theologanten, die eenige commentarien ofte uytleggingen over de Schrifture oyt hebben geschreven of voortgebracht, diergelijke maniere van spreken gewoon sijn te gebruicken. Sy seggen alle, *dat de Schriftuire dickwils spreeckt nae de opinie, niet nae de waarheit.* Wat is nu de opinie, gestelt sijnde tegen de waarheidt, anders, als eene dwalende opinie of een misverstant, vooroordeel, ofte dwalinge van 't gemeene volck. Wittichius heeft tot dien einde in sijn 1. Dissertatie cap. 4. §. 12. ende in sijn Consensus Veritatis cap. 31. bygebracht de woorden van *Chrysostomus, Calvinus, Rivetus, Pareus, Mercerus, Piscator, Polanus, Alstedius, onse Neerduitsche Kantteeckeningh, Marloratus, Cartwright, Junius, Musculus, Scultetus, Ursinus, de Leytsche Professoren in haar Synopsis, Perkinsius, Rainoldus, Finckius, Jeremias Dyck, Ravanellus, Chamierus, Spanhemius, Cappellus, &c.* Polanus in Syntagm. Theol. lib. 5. cap. 23. voert dese taal: *Son en Maan worden groote lichten genaamt, hoewel de vaste Sterren ongelijck grooter sijn als de Maan, &c. ten deelen, ten opsicht van*

't gevoelen ende de meining van 't gemeene volck, dat van de dingen spreeckt, niet soo als sy in der daat sijn, maar soo sy schynen, naar welckers begryp de H. Geest hem gewaardicht heeft sich in dese en diergelijcke gelegentheden te voegen. Rivetus in sijn Exercit. in Genesin in de Editie in quarto p. 595. *Hier komen te pas eenige regulen, die men in't uytleggen van de Schrifttuire moet waarnemen: de eerste is, dat de schriftuir haar dickwils voeght naar de opinie van de menschen; de twede, dat dickwils de dingen haere namen krygen van een verkeert begryp; soo worden in de Schriftuir wysen genaamt, die het volck daar voor hout, hoewel sy in der daat dwasen sijn Matth. XI. 25.* Spanhemius in sijne Dubia Evangelica seght pagina 525. *Het is de gewoonte van de Schriftuir van de dingen te spreken, somwylen soo als sy sijn, somwylen soo als sy schynen; dan eens naar de opinie der menschen, soo van ons selve als van anderen. De exempelen daar van komen over al voor: soo worden Son en Maan groote lichten genaamdt, en van de Goden van Damascus geseght, dat sy Achaz hebben geslagen: soo is Christus gekomen, niet om te roepen rechtveerdige, soo neemt hy van die geen die heeft, soo maackt hy den Sabbath los, en soo getuight hy van die zijn Ziel vint, dat hy die verliest: soo noemt den Apostel hem selven een dwaas, ende de wysheid des werelts het dwaase van Godt, soo worden de Sterren geseght van den Hemel te vallen: oneindige sulcke staaltjes komen over al voor.* Twissus in sijn boeck de amissione gratiæ & statu peccati, &c. lib. 2. criminat. 2. sect. 5. digress. 1. in den druck in quarto p. 18. *My behaaght meer, dat onsen Zalighmaker naar de opinie van de menschen gesproken heeft, en alleen heeft willen te kennen geven, wat sy somwylen oordeelden wenschelijcker voor haar te sijn, niet naar de rechte, maar naar de dwalende reden.* NB. *Want soodanigh een manier van spreken is seer gemeen in de Schriftuir. Want soo lesen wy van Achaz, dat hy de Goden van Damascus, die hem geslagen hadden heeft geoffert* 2. Chron. 28:25. *soo oock* Gen. I. *God heeft gemaackt de twee groote lichten: welcke ma-*

manieren van spreken vloeyen uyt het begrip en oordeel der menschen, en dat wel niet uyt een recht maar dwalende begrip derselve. De Nederlantsche Kantteeckenaars spreecken oock alsoo op verscheidene plaatsen, onder anderen over de woorden Eccles. XII. 2. *Eer dan de Sonne, ende het Licht, ende de Mane, ende de Sterren verduistert worden,* aenmercken sy dus num. 5. *Niet in der daat, maar den ouden half blinden dunckt het soo te zijn.* Wy willen hier niet veele exempelen by brengen uyt de Schriftuire om die stellinge te bewysen, 't welcke Wittichius wytlopigh gedaan heeft in sijne Dissertatien, ende hiernamaels in sijn Tractaat Consensus Veritatis genaemdt, alsoo wy oordelen, dat die van de geciteerde Theologanten hier genoegh sijn konnen, en dat het een saecke is, die van niemandt, die de Schriftuire oyt heeft gelesen, kan worden tegen-gesproken. Het komt alleen hier aan op den rechten sin van dese stellinge, die by Wittichius volgens alle onse Theologanten is, *dat de Schriftuire, gebruickende soodanige manieren van spreecken, daarmede niet uytdruickt 't gene wel door 't gemeene volck of dwalende menschen, wanneer se soodanige manieren van spreken gebruicken, uytgedruckt wordt, ende soo geene dwalinge oyt of oyt daarmede leert, maar datse daarmede altoos eene gemeene waarheit leert,* gelyck hy 't selve in sijn Consensus Veritatis in 't breede heeft aangewesen. Dien sin kan niemant verwerpen, ende wy geloven dieshalven oock niet, dat de H. Curateuren dien sin hebben willen verbieden; die indiense alleen hebben willen te kennen geven, datmen dese woorden niet sal mogen gebruicken, dat *de Schrifture spreeckt nae de dwalende vooroordelen van 't gemeene volck,* soo is 't, dat Wittichius al langer als twintigh Jaaren herwaerts die woorden niet heeft gebruickt, gelyck hy oock 't selve belooft heeft niet te sullen doen in sijn Consensus Veritatis in de Præfatie * 6. * 7. Maar onse partyen duiden dese woorden in soodanigen sin, *dat de Heilige Schryvers, of veel meer den H. Geest, die in de Schriftuire spreeckt, soude in de dwalende vooroordelen des gemeenen volcks steken, ende alsoo volgens deselve spreken, leeren en dwalen;* in welcken sin die woorden van niemandt konnen genomen worden, die de waerheit ende autoriteyt van de Schriftuire vast stelt; 't welcke immers Wittichius in sijn Consensus Veritatis soo dickwils heeft be-

betuight, dat het te verwonderen is, dat eenige heet-hoofden, die haar Broeders by Politycke Heeren soecken verdacht te maken, haar daermede noch niet willen gerust stellen.

De achste Positie.

De achste stellinge is, *Dat de overal-tegenwoordicheyt Gods* (soo moeste 't woort omnipræsentia overgeset worden) *is de allerkrachtigste wille Gods, waar door hy alles onderhout ende regeert, die verklaart moet worden van de werckinge, waar door hy yets buiten sich selve voorbrenght.* Om te bewysen, datse in de Academie van Leyden is geleert, wort bygebracht een plaatse uyt Wittichii Theol. Pacifica, alwaar deselve woorden, soo alsse in de stellinge staen, niet gevonden worden, ende die dan noch verminkt worden geciteert: Wy sullense in 't geheel aentrecken, vertrouwende, datse niemant sal konnen ontkennen, ende dat oock dienvolgens de H. Curateuren dit te seggen ende te schryven niet hebben willen verbieden. Hy seght dan Pag. 176. *Verklarende de maniere van Gods overal tegenwoordigheyt beginnen wy van de Goddelycke werckinge, ende seggen, dat Godt overal-tegenwoordigh is ten aansien van syne werckinge, overmits hy alles in allen werckt, allen creaturen haar wesen geeft* (hier volght nu een & cætera by dese uytgevers van 't Extract met aenwysingen, maar wy sullen 'er de volgende woorden van Wittichius byvoegen) *alle dingen onderhout, allen de macht geeft ende krachten om te wercken, ende met allen werckingen medewerckt. Want dese, gelijck wy gesien hebben, is 't fundament van dese overal tegenwoordigheit, die uyt Gods nature alsoo afvloeyt, voor soo veel als hem dese volkomentheidt toekomt, dat alle dingen, die 'er sijn, van hem in alles af-hangen, dat 'er geen wesen, geen dinck dat reëel is, geen werckinge is, die van Godt niet gemaeckt ende voortgebracht wort. Op die maniere en ordre verklaert de Schrifture Godts overal-tegenwoordigheidt Act. XVII. 27, 28.* Op dat sy den Heere souden soeken, of sy hem immers tasten ende vinden mochten: hoewel hy niet verre en is van een yegelick van ons: Want in hem leven wy, ende bewegen ons, ende syn wy:

Want den Apostel bewijst de overal-tegenwoordigheidt Gods, ofte, dat Godt niet verre af is van een yder van ons, daar uyt, om dat wy alles wat wy hebben, 't sy het leven, 't sy de beweginge, 't sy het wesen selfs, ende alsoo 't sijn selfs ende 't verder sijn en 't wercken, van hem hebben. Maar hoe hebben wy 't van hem anders, als door sijne werckinge ende actie? Dit seggen wy 't voornaamste te sijn, om de overal-tegenwoordigheidt Gods te verstaen, dat hy alles in allen werckt; alhoewel wy 't selve niet begrypen, hoe 't geschiedt, alsoo de binnenste nature van Godt ende sijne maniere van wercken ons onbegrypelick is. Maar wy staan by dese maniere van over-al-tegenwoordigheidt niet stille, maar wy worden door deselve verder geleidt: want alsoo Godt alle dese dingen, die hy in allen werckt, door sijne macht werckt, seggen wy oock ten tweden, dat Godt overal tegenwoordich is, ten aansien van sijne macht. Want dese Godtlicke macht werdt ten rechten, volgens 't gene in den voorigen artyckel geseght is, geseidt tegenwoordich te sijn omtrent alle die dingen, over dewelcke hy sorge draeght. Ende deselve betrachtinge der tegenwoordigheidt, die de Godtlicke macht heeft tot alles, leydt ons oock tot 't wesen Gods, soo dat wy ten derden seggen, dat Godt overal-tenwoordich is, ten aensien van sijn wesen, voor soo verre als dese macht, die wy getoont hebben overal-tegenwoordich te sijn, niet onderscheiden is van 't Godlicke wesen, 't welck wesen genoemt wordt de macht, voor soo veele als het opsicht heeft tot de voorwerpselen ende werckingen, die van haar komen afvloeyen ende gewerckt werden. (Dit alles hadden dese luiden uitgelaten ende door een *&* *cætera* beteeckent, oordeelende buiten twyffel; dat daar door dese stellinge, soo alsse daar leyt, en soo als se schynt genomen te worden, wort tegengesproken, alleen hebben sy 't volgende daar bygevoecht.) *Maar oock voor soo verre seggen wy, dat Godt tegenwoordig is ten aensien van sijn wesen, voor soo veel de godlicke werckinge soo alsse werklick ende in Godt aengemerckt wordt, niet anders is als de krachtdadige*

ende werckſame Goddelicke wille, die oock het wezen Gods ſelfs is. Ende op die maniere beſluit Chriſtus uyt de werckinge in de herten der gelovigen, dat hy met den Vader in haere herten woont Joh. XIV. 23. Soo yemandt my lief heeft, die ſal myn woordt bewaren: ende mijn Vader ſal hem lief hebben, ende wy ſullen tot hem komen, ende zullen wooninge by hem maken. Hier uyt is klaar en openbaar, dat Wittichius de overal-tegenwoordigheidt Gods niet alleen verklaart door ſijne werckinge, maar oock door ſijne kracht ende door ſijn weſen; wie derf nu ſeggen, datſe door dit alles niet mach verklaart worden? want ſoo hebbenſe tot allen tyden niet alleen de Scholaſtycke, maar oock alle rechtſinnige Gereformeerde Theologanten verklaart. Indien hy ſeide, dat de overal-tegenwoordigheidt Gods alleen door ſijne werckinge moeſte verklaert worden, ende dat Godt alleen over-al-tegenwoordich was, ten aenſien van ſijn werckinge ende macht, maar niet ten aenſien van ſijn weſen, 't welcke deſe ſtellinge ſchijnt te willen ſeggen, ende 't welck eertyds 't gevoelen was van Vorſtius, ſoo ſoude hy billick beſtraft worden; maar hy verfoeyt wel expreſſelijck deſe meeninge van Vorſtius, gelijck 't blijckt uyt ſijne Theologiâ Pacif. pag. 133. *Vorſtius ſchrijft aen Godt eenige groote toe, waerom hy oock ſijn weſen in den Hemel inſluit, ende meent, dat hy alleen ten aenſien van ſijne kracht ende macht op aerden is, maar dat het Gods Majeſteyt nadeeligh is, dat ſijne ſubſtantie ſoude tegenwoordich ſijn by de aldervuilſte dingen. Met deſe meeninge heeft groote gemeenſchap de meeninge van die gene, hoewel ſy 't miſſchien niet weten, die de tegenwoordigheidt Gods begrijpen door maniere van uitbreidinge, gelijck als een dun lichaem. Want gelijck hem Vorſtius eenen lichaemelicken Godt heeft verbeeldt, ſoo moet hy oock volgens deſe meeninge lichamelick begrepen worden; hoewel datter daarin met Vorſtius een ſtrijdt is, dat daar hy aen Godt een eindigh lichaam toeſchreef, 't welck in den Hemel was in geſloten, volgens deſe meeninge aen Godt een oneindigh lichaam moet toegeſchreven worden, 't welck oock bui-*

ten

ten dese Wereldt is uitgebreidt. Maar onse meeninge gaat veel verder daar van af: want wy seggen beyde, en dat Godt overal-tegenwoordich is, ten aensien van sijn wesen, en wy ontkennen, dat het Godlicke wesen van sijn macht kan gescheiden worden, dat sijn macht sich soude uyten, alwaar sijn wesen niet en is, ende wy werpen t'eenemaal het fundament van dese dwalende meeninge van Vorstius om verre, 't welck is, dat Godt lichaemlick is, als wy neerstich ende zorghvuldelick alle lichaemelicke eigenschappen van hem afkeeren. De quæstie, die alhier overblijft is alleen aengaande de ordre van onse gedachten, op de welcke wy de over-al-tegenwoordigheidt Gods moeten begrypen; of men moet beginnen van de werckinge ende soo voortgaan tot de macht ende 't wesen van Godt, of dat men moet beginnen van Gods wesen ende soo voortgaan tot sijn macht ende werckinge, waar van Wittichius 't eerste meent beter over een te komen met de ordre, die de schriftuur hout in de aengetogene plaatsen Act. XVII. ende Joh. XIV. En oock met ons begrip, alsoo wy uyt de werckingh Gods sijn macht ende wesen konnen leeren kennen volgens 't geene wy lesen in 't eerste Capittel aen de Romeynen.

Door de overaltegenwoordigheit Gods moet men verstaan een soodanige eigenschap Gods, die relatyf is, ende een seker opsicht heeft tot alle creaturen, gelijck hy genoemt vvordt de Schepper en Onderhouder van alle dingen. Dese eigenschappen hebben tot haar fundament de algenoechsaamheidt Gods, die van eeuvvigheidt in Godt is, ende sijn eeuwigen raadt ende vville, maar voor soo veel alsse voor een seker opsicht ende relatie vvorden opgenomen, haar betreck hebbende tot de creaturen, konnense van Godt niet gesecht vvorden, als vvanneer hy de creaturen heeft gemaackt, soo dat Godt niet kan gesecht vvorden te sijn de Schepper of Onderhouder van alle dingen, voor en alleer hy de creaturen heeft geschapen ende de selve onderhout, gelijck 't selve by alle Theologanten bekent is. Een gelijcke gelegentheidt heeft het met de over-al tegenwoordigheidt Godes, die uyt haar selven vereischt, datter alle de creaturen zijn, by de vvelcke hy tegenwoordich is, 't vvelck niet kan begrepen vvor-

den anders te geschieden, als door de krachtige sorge, onderhoudinge ende regeeringe van Godt, die alleen af-hanght van sijn krachtdadige vville ende vvoort, door 't vvelcke hy alles geschapen heeft ende onderhout, sonder yets anders te gebruicken, sonder hulp van eenige instrumenten ofte middelen, gelijck vvel de menschen van vvegen haar onmacht van doen hebben. Dit is 't, dat de Schriftuur over al leert Ps. 148: 5. *Als hy 't beval, soo wierden sy geschapen.* Apoc. IV. 11. seggen de 24. Ouderlingen tot Godt: *Ghy hebt alle dingen geschapen, ende door uwen wille sijn sy ende sijnse geschapen*; soo vvort oock van den Sone Gods gesecht Hebr. I. 3. *dat hy alle dingen draeght door het woort sijner kracht.* Door deselve krachtige vville dan, door vvelcke Godt alles heeft geschapen, door welcke alle dingen sijn ende onderhouden vvorden, is hy oock by alle dingen tegenvvoordich. Soo seght den Catechismus van de *Voorsienigheidt Gods* Vr. 27. datse is *de almachtige ende over-al-tegenwoordige kracht Gods, waar door hy Hemel ende Aarde met alle creaturen gelijck als met sijn hande onderhout ende regeert.* Door dese over-al-tegenvvoordige kracht Godes kan anders niet verstaan vvorden, als sijn overal-tegenvvoordige vville, vvant sijn vville is 't, gelijck boven is aangevvesen, door de vvelcke hy alles onderhoudt ende regeert, gelijck hy door deselve alleen oock alles heeft geschapen. Soo is dan Godt door dese sijne alderkrachtichste vville tegenvvoordich by alle creaturen, sonder dat yets anders tusschen beyden komt.

De negende Positie.

Volght de negende stellinge, *dat de Engelen konnen tegenwoordich sijn in verscheiden plaatsen, ende in de selve te gelijck wercken konnen.* Hier vvorden Wittichii vvoorden bygebracht, om te bevvijsen, dat hy die stellinge geleert heeft, die nochtans al vry wat verschillen van de stellinge selfs, so alsse in 't Extract voorkomt. De woorden van Wittichius sijn: *Daar en is geen contradictie, dat d' Engelen veele werckingen buiten haar te gelijck verrichten konnen, ende dienvolgens in twee plaatsen sijn konnen.* De ordre van de vvoorden verschilt veel: Hy considereert eerst de vverckingen van de Engelen, en daarnae haar relatie tot een plaatse.

Maar in 't Extract vvordt eerst gesproken van de relatie tot plaatsen, daarnae van haer werckinge. Hy stelt dese vverkinge tot een fundament van die relatie tot veele plaatsen, ende seght, dat de Engelen *dienvolgens* op twee plaatsen sijn konnen. Dit staat in de positie soo niet, ende 't fundament van haere tegenwoordigheidt vvordt in de selve niet aangevvesen. Wy houden 't daar-voor, dat het aangaande de valsheidt ofte vvaarheidt van dese stellinge t' eenemaal aankomt op 't recht begrip van een *Engel*, ende van de *tegenwoordigheidt*. Die haar de Engelen verbeelden als dunne lichamen, gelijck daar is de waessem ofte lucht, of die de Engelen, als met soodanige lichamen vereenight sijnde, begrypen, verstaan door de tegenvvoordigheidt een plaatselijck beslaan van eenige ruimte, ende een indistantie of bygelegentheidt, daar door 't geschiedt, dat de eene substantie, die soodanigen plaatse beslaat, alle de anderen uyt deselve uytsluit, ende wat dichter by of wat verder afgelegen is van eenige andere substantien. Soo is 't, dat het eene lichaem het ander uyt sijn plaatse drijft, ende desselfs plaatse inneemt, ende daar door eenige andere lichamen of dichter bygelegen is, of verder van deselve afwykt; ende so kan der van niet anders eigentlik gesegt worden, dat het een plaatse beslaat, ende andere lichamen uyt deselve plaatse uytsluit, of dat het bygelegen of afgelegen is, als van lichamen. So is 't gelegen met alle lichamen, sy sijn dan dick of dun; doch dit onderscheidt isser, dat een dun lichaem met een ander dun lichaam sich licht kan vermengen, gelijck den roock met de lucht, soo datse beyde dan maar een plaatse *schynen* te beslaen, 't welk alleen hier van daan komt, dat die deeltjes van 't dunne lichaam niet gesien worden, die door de deeltjes van 't andere worden uytgedreven; anders is 't onmogelijck, dat daar het eene deeltjen is, dat oock het andere op deselve plaatse soude konnen wesen. Indien dan de Engelen als dunne lichamen begrepen worden, konnense niet tegenwoordich sijn in verscheiden plaatsen, anders sou daar uyt volgen, dat een lichaam in verscheiden plaatsen kan tegenwoordich zijn. Ende alsoo de menschen in 't gemeen de Engelen begrypen als dunne lichamen, alhoewelse dickwils anders seggen, soo is 't te duchten, dat oock onse tegenpartyders, die dese stellinge in handen van de H. Curateuren

overgelevert hebben, de Engelen haar verbeelden als dunne lichamen, en dieshalven dese stellinge verwerpen, om datse meenen den sin daar van te wesen, dat een lichaem in verscheiden plaatsen te gelijck soude konnen tegenwoordich zijn, welcken sin wy oock gaarne verwerpen.

Maar die de Engelen begrypen als dienstbare geesten, niet anders hebbende als verstant ende wille, sonder eenige forme ofte uyterlicke gedaente, die konnen niet sien, wat voor swarigheidt daarin soude steken, wanneer men seght, dat de Engelen konnen wercken in verscheiden plaatsen te gelijck, ende alsoo in deselve konnen tegenwoordich zijn. Onse sielen sijn bepaalt tot ons lichaam, en hebben geen kracht, om yets te doen buiten ons lichaam en sonder het selve, nochtans schynt het onse tegen-partyders niet ongelooflick, jae sy stellen 't voor vast, dat onse siel in alle partyen des lichaams tegenwoordich is, ende dieshalven in verscheiden partyen, en alsoo in verscheidene plaatsen van 't lichaam: wat swarigheit isser dan, als men seght, dat een Engel op vele plaetsen kan tegenwoordich zijn, daar de krachten van de Engelen haar vry wat verder uyt strecken, doch alles onder Gods wille; ende dieshalven worden sy genoemt *krachtige Helden, die Gods woord doen, gehoorsamende de stemme sijnes woords* Ps. 103: 20. Dese kracht, die sy hebben, bestaat in haar wille, die soodanige kracht van Godt heeft ontfangen, datse alle 't gene konnen uytwercken, wat Godt wil, dat door haar uytgewerckt worden sal. Dese kracht uyten sy dan, wanneer sy willen wercken, 't gene Godt wil datse wercken. Indien dan Godt wil, dat een Engel in eene nacht een heirleger van 185000. menschen verslaat ende doodet, 't welcke buyten allen twyffel eenige mylen uytgestreckt lagh, soude het dan boven de kracht van dien Engel sijn, dat hy in een en deselve oogenblick twee ofte meer menschen versloeg, die aan de uyterste en tegengestelde einden van dat heirleger gelegert waaren? soude men wel seggen, dat het onmogelijck was? wat schyn soude daar van doch wesen? of men moest meenen, dat de wercking van een Engel door yets anders wierde voortgebracht als door syn kracht, of dat die kracht in yets anders van den Engel was te soecken als in sijn wille; 't welcke onbegrypelick is, alsoo in een Engel behalven

ſijn verſtandt en wille niets poſityfs en reëels is te vinden, ten waere men hem al wederom als een dun lichaam wilde begrypen. En ſeker, is 't wel gelooflick, datter niet meer menſchen als een op een en 't ſelve oogenblick in dit groote heirleger van Sanherib door dien engel ſijn verſlagen? Soo oock, doen een Engel, welcke den Verderver wordt genaemt Exod. 12: 23. en 1. Cor. 10: 10. in een nacht alle de eerſtgeborene in geheel Egypten, 't welcke wyt ende ſyt uytgebreidt is verſloegh, van den menſchen tot op 't vee Exod. 11: 5. en c. 12: 19. 't is onmogelijck te begrypen, of daar moeten wel op eenen oogenblick eenige eerſtgeborene van dien te gelijck gedoodt ſijn, die derhalven op verſcheidene plaatſen geweeſt zijn, ſoo dat dien Verderver in een en deſelve oogenblick op verſcheidene plaatſen heeft gewrocht.

Dit nu vaſt geſtelt ſijnde komt het alleen aan op de *tegenwoordicheit*. Deſe *tegenwoordicheit*, eigentlick genomen ſijnde, heeft alleen plaatſe in die dingen, die verſtant ende willen hebben, *dien* yets *tegenwoordich* is, wanneer ſy daar omtrent met haar verſtant en wille beſich ſijn. In dien ſin ſijn Godt *alle dingen* tegenwoordich, alſoo hy op alle deſelve denckt, voor alle ſorge draaght, en omtrent alle beſich is, maar aen de Engelen en zielen der menſchen ſijn alleen *eenige dingen* tegenwoordigh, waar over ſy haar bekommeren ende over dewelcke ſy ſorge dragen. Maar alſoo deſe tegenwoordicheyt in ſich begrypt een relatyf opſicht, ſoo is 't, dat die maniere van ſpreken oock in een anderen ſin wort gebruickt, en ſoo wert oock geſecht, dat de dingen, die verſtant ende wille hebben, tegenwoordich ſijn by die dingen, omtrent dewelcke ſy wercken ende beſich ſijn. Dus hebben wy te vooren aengemerckt, dat Godt tegenwoordich is door ſijnen krachtigen wille, die niets anders is als ſijn weſen, omtrent alle 'tgene, dat hy heeft geſchapen en noch onderhout en regeert, ende alſoo krachtighlick omtrent deſelve werckt; en indiervoegen kan oock een Engel geſecht worden tegenwoordich te ſijn door ſijn kracht, die in ſijn wille beſtaat, (alſoo in hem niets poſityfs of reëels behalven ſijn verſtant en wille is te vinden) door dewelcke hy komt te wercken, 't welcke Godt wil, dat door hem gewrocht ſal worden. Als dan nu een Engel met ſijne kracht of krachtigen wille beſich is omtrent het heirleger van Sanherib, ofte om-

trent de eerstgeborene van Egypten, ende, gelyck te voren aangewesen is, in een en 't selve oogenblick verscheidene van dien verslaat, die in verscheidene plaatsen sijn, soo kander geseght worden, dat hy in een en 't selfde oogenblick tegenwoordich is by die lichaemen, die verscheidene plaatsen hebben, of, 't welcke op een uytkomt, dat hy in die verscheidene plaatsen tegenwoordich is. Want *dit tegenwoordigh syn* van dien Engel, welckers wesen niet lichaemlick maar geheel geestlick is, beteeckent niets anders als een seker opsicht ofte relatie van dien Engel tot verscheiden lichamen, die in verscheiden plaatsen sijn, steunende op sijn verscheiden werckingen; soo dat dit den rechten sin van dese stellinge is, dat de Engelen kunnende, als het God wil, te gelyck wercken omtrent verscheiden lichamen, die in verscheiden plaatsen sijn, tot die plaatsen opsichten ofte relatien kunnen hebben. Wat swarigheyt kan doch hier in sijn, dat een Engel te gelyck verscheiden relatien heeft tot verscheiden saken? of is dese quæstie misschien al te subtyl, en moetse daarom verboden worden? of is dit de reden, om dat door dit seggen soude bevesticht worden, dat een lichaem in verscheiden plaatsen te gelyck kan tegenwoordich sijn, alsoo de Engelen niet anders van de menschen in 't gemeen als dunne lichaamen begrepen worden? Laet het dan aan die verboden worden, die soodanige concepten van de Engelen hebben, maar niet aan ons, die in de Engelen anders niet begrypen als verstant ende een krachtige wille, 't welcke met het lichaam geen gemeinschap heeft. Dat dese quæstie subtyl is willen wy niet ontkennen, maar dat komt daar van daan, om dat men in 't gemeen gewent is de Engelen onder een concept van een dun lichaam te begrypen, maar laat hem ymant maar gewennen, om de Engelen te begrypen in haar eigen geestelick wesen, haar anders niet toeschryvende als verstandt en wille, ick derve hem verseeckeren, dat dan dese quæstie niet te subtyl sal vallen, om verstaan te worden. Doch soude deselve om sijn subtiliteyt moeten verboden worden, wat salder niet al te verbieden vallen aan die gene, die de Scholastycque Philosophie ende Theologie volgen, in dewelcke honderden van subtyle quæstien worden verhandelt. Dan soude men de Disputationes Selectas Du. Voetii nevens sijn Syllabus Proble-

blematum Theologicorum moeten verbieden, in de welcke een ontallike menichte van ſubtyle quæſtien wort verhandelt. Hier moet eenige vryheit plaatſe hebben, of men ſoude alle goede verſtanden uytbluſſchen door een al te groote bepaelinge, voornamelick, wanner 'er in 't verhandelen van ſoodanige quæſtien alle ſedicheit wort gebruickt, ende datter geen ſwarigheit in de fundamenten van de Gereformeerde religie daer uyt met recht kan gevreeſt worden. Ende ſoo is 't met deſe quæſtie gelegen, die alleen op de baan is gebracht, door dien Wittichius in een ſekere aanmerckinge, die hy aen ſijn Diſcipelen tot Nimmegen hadde gedicteert, geſeght hadde: *Alſoo de tegenwoordigheyt der Engelen alleen beſtaat in de werckinge nae buyten, ſoo ſal het geene contradictie weſen, indien wy ſeggen, dat een Engel te gelijck twee werckingen nae buyten kan voortbrengen, ende alſoo in twee plaatſen kan weſen.* De Heer Mareſius, deſe aanmerckinge ter hant gekregen hebbende, heeft hem daar tegen geſtelt, in een vinnig Tractaat genaamt *Diſſertatio de abuſu Philoſophiæ Carteſianæ*, en ſoo is daar over van Wittichius yets in 't kort, en ſeer moderaet verhandelt in ſijn Theologiâ Pacificâ §. 183, 184. waarin hy met een getoont heeft, dat in ſoodanige ſtellinge geen ſwarigheyt ſteekt, gelijck 't ſelve oock in 't breede boven is beweſen.

De tiende Poſitie.

De tiende ſtellinge is, *Dat alle Philoſophie ſonder Godtsdienſt is, en dat 's Menſchen hooghſte goet in een gemoet beſtaat, dat met ſijn ſtaat en conditie te vreden is.* Dit Artyckel beſtaat uyt twee leden, die in 't alderminſte geen gemeenſchap met malkanderen hebben, ſijnde daarenboven elck van deſe twee leden ſoo dubbelſinnigh, vvaar van de eene ſin goet, de ander noyt geleert is, dat het onmooghlijck is te begrypen uyt deſe vvoorden alleen, in vvat voor ſin het hier verboden wort. Want voor eerſt, dat alle Philoſophie *ſonder Godtsdienſt* is, beteeckent een van beyde, of dat de Philoſophie voor ſoo veel alſſe Philoſophie is, en op reden ſteunt, onderſcheyden is van de Religie, Theologie, en vvat des meer is 't geen op openbaring ruſt; ofte dat de Philoſophie alle Godtsdienſt uytſluyt, in ſulck een ſin eveneens of een Philo-

sooph geen Religie kon hebben. Het eerste is een saack soo seker en evident, dat de Heeren Staten van Hollant in haar Resolutie van den Jaare 1656. dit selvige met expresse woorden stellen als een fondament en een sekere waarheyt, waarop haar gehele Resolutie gevesticht wort, seggende, *Nademaal alle Faculteyten ende Scientien, ende sulcx mede de Theologie ende Philosophie, hebben haar eygene ende gesette paelen ende limiten, binnen de welcke deselve respectivelijck om alle confusie te vermyden, moeten werden gecontineert sonder d'eene in d'andere inteschryden, derhalven &c.* op welck fondament haar *Ed. Groot-Mog* dan vorders ordonneren, *dat de materien ende quæstien, die de Theologie eygen zijn, en alleen door openbaringe uyt Gods H. Woort bekent worden, als t'eenemaal onderscheyden van die quæstien, die uyt de nature door de reden konnen en moeten ondersocht en geweten worden, den Theologen alleen werden gelaten.* En seecker wat kander klaarder sijn, als dat de natuurlijke reden, ofte de Philosophie, van een boven natuurlijcke Goddelijcke openbaringh, 't eenemaal onderscheyden is? Wat de tweede sin aangaat, hoewel ick niet kan vatten, hoemen dese woorden soo nemen kan, ten sy men die geene op wiens reeckeningh se gestelt worden voor puursteken sot wil uytmaken, die is soo vervreemt van alle waarschijnlickheydt, dat ick niet gelove, dat 'er ymant sal werden gevonden, die sich sal konnen inbeelden, dat 'er oyt menschen geweest syn, die geleert soude hebben, dat het met de Philosophie niet accordeerden een Christen te wesen, of eenige Religie te hebben. Soo der ymant was die geseyt hadde dat de bouw-konst sonder Religie was, souw 't niet belachelijck sijn, damen daar uyt souw willen besluyten, dat sijn mening was, dat de Bouwkonst ende Religie niet samen konden gaan, of dat een Bouwmeester geen Christen sou konnen syn? Souw sodanig een uytlegging niet klaar betoonen een gemoet, dat vol van liefdeloosheyt nergens op uyt was, als met sulcke ongerymde en hatelycke verdrayinge der woorden sijn naasten verdacht te maacken? Daar 't notoyr is, dat de sin niet anders kan, als dat de Bouwkonst niet gemeens heeft met de Religie, maar daar soo van onderscheyden is, datse alsoo wel in een Heyden, als in een Christen kan vallen. Seeckerlyck soo nu alle konsten Religie moeten insluyten, soo verwondert het my, dat ons

noch

noch noyt een Christelijcke Cyfer of Meet-konst voorgekomen is, ofte dat het mede niet een schelmstuck is geworden te seggen, dat de Cyferkonst sonder Religie is, dat is, uyt sijn natuur geen Religie insluyt. Dese positie nu wort getrocken uyt een Dispuit van den Heer *Craanen*, die diergelijcke woorden heeft gebruyckt, buyten twijffel in de eerste sin, die de Heeren Staten voor de haare keuren. Waar van, indien geen ander blijck was, dit genoechsaam sou sijn, dat het niet te præsumeren is, dat den Heer *Craanen*, sijnde in die tyt *Professor Philosophiæ*, sich soude willen publicq ten toon stellen, en sich selven soo grof lasteren, als of hy professie vande Philosophie makende geen Religie hadde. Wat waarschynlickheidt kan dit hebben? ja wat twijffel kan 'er overblyven, indien men daar byvoegt de eygen woorden van den *Heer Craanen*, die in het selfde Dispuit, inde *V. Thesis*, daar wanse hier de *Achtste* bybrengen, dit selvige klaar uytdruckt. *Differunt itaque toto cœlo Philosophia & Fides, ut diversa habeant omnino principia, illa rationem evidentem, hæc fidem; adeo ut nequaquam misceri debeant, nec citra absurditatem altera alteri ancillari poßit dici: cum utraque propriis nitatur & sufficientibus principiis.* Dat is: *De Philosophie dan en het Geloof zijn t'eenemaal onderscheyden, soo datse selfs geheel verscheyden beginselen hebben, gene de klaare reden, dese het geloof; soo datse in geenerley maniere gemenght moeten worden, en datmen oock niet sonder ongerymtheyt kan seggen, dat den een den ander ten dienst staat, dewijlse beyde op eigene en genoechsame beginselen steunen.* Uyt welcke stelling hy daarna dese sijn 8. Thesis deduceert.

Het tweede lidt van dese positie is mede getrocken uyt een *Corollarium* van den selfde *Heer Craanen*, in welcke *Corollaria* sijnde maar stellingen sonder eenige deductie ofte bewijs opgestelt, men niet gewoon is de netste accuraatheidt te gebruicken, om datmen niet soude benemen alle occasie aan de Opponenten, om haar krachten toonende soodanige antwoorden uyttelocken, die de saack ende duisterheyt van dien, soo der eenige mochten sijn, klaarder uytleggen. Hy stelt dan, *dat het hooghste goet van een yder mensch is een gemoedt dat met synen staat vergenoeght is.* En voorwaar wat is er gemeender? wat leest men meer selfs in de beste Boecken, die van des menschen geluckfaligheyt schry-

 ven?

ven? wat hoortmen meerder preecken op de Predickstoelen? ja wat isser, dat yder in sich selven klaarder bevint, als dat gerustheyt het grootste goet is, dat een mensche op de werelt hebben kan? En waarlijck dese vergenoeginge moet den *Apostel Paulus* een groot goet gedacht hebben, als hy *roemt, dat hy geleert heeft vergenoeght te sijn, in't geene hy is, en dat hy weet overvloet te hebben Philipp.* 4: 12 Ten waar men mischien, om doch een schijn van onwaarheit dese stelling aantewryven, dese woorden so wilde nemen, dat het hoochste goet van een mensche, 't geen hy of hier, of hier naemaals kan bekomen, daar in bestaat, dat hy vergenoeght is. 'T welck wederom een van de vileynste verdraeyingen sou sijn van de Werelt. Want seecker 't is onmogelijck, dat dese woorden anders verstaan konnen worden, als van onse staat hier op der Aarde, terwijl de selfde gesproocken sijn van een Philosooph, die alleen de natuurlijcke reden volght, en voor soo veel van onse geluckige stant na desen niet bewust is, zijnde hy oock een van die gene, die volgens expresse ordre en last der Heeren Staten, sijne Hooge en Wettige Overigheden, sich met geen Theologische saacken en moeyt, noch sich de saacken door revelatie bekent aantreckt, gelijck 't nu de mode wort om regelrecht tegen de bekende resolutie, alle Philosophische Lessen en Disputen soo te door specken met Theologische saken, datmen nergens anders als uyt de plaats, daar se werden geventileert, bemercken kan, datse Philosophie en niet Theologie doceeren. 'T welck indien hy hadt nagevolght, dan soumen eerst geroepen hebben, dat hy sich in saacken stack hem niet raackende, dat hy de Philosophie en Theologie onder een smeet, en dat hy soo doende regelrecht aangingh tegen de geseyde ordre der Heeren Staaten, soo menichmaal vande Heeren Curateuren ende Burgermeesters vernieuwt, en noyt, als van die geene, die nu soo hart hier over kryten, overtreden. Waar by dit noch komt, dat het een heel andere quæstie is, en die alleen de Theologie raackt, daar dit *Corollarium* niet van spreeckt; of een Sondaar door de Philosophie alleen soodanige vergenoeginge sal konnen verkrygen? in welcke sin so dese Aanwijsers dese stellinge taxeren, als of soodanigh een mensche vergenoeght sijnde met sijn sondige staat even daar door 't hoochste goet soude besitten, soo verdraayen se dese woorden

tot

tot een ſin, die de ongerymtheyt ſelfs ſijnde noyt van ymant oyt gedoceert, maar van allen, ſelfs oock van die geen op wiens reeckening dat deſe ſtelling ſtaat, verfoeyt en verworpen wort, ſijnde klaar en evident, dat deſe vergenoeginge onmooghlijck plaats hebben kan in deſe Weerelt, daar alles ſoo veel veranderinge en ongemack onderworpen is, ten ſy in die geene, die een ſeeckerder goet voor oogen hebbende, en daar op alleen doelende, al wat ons hier overkomt geleert hebben met verachtingh aanteſien, als ſijnde ſaacken, die ons van dat goet, waar op wy vaſte hoope hebben, niet konnen afleyden. En voorwaar aan deſe eene poſitie is klaar genoech te ſien, hoe quaadtaardigh die luyden moeten ſijn, die deſe ſimpele ſtellingen, die ſoo licht in de beſte vouw, ja ſonder malicieusheyt in geen andere konnen geſlagen worden, de *Heeren Curateuren en Burgermeeſteren*, die met andere ſaacken overrompelt deſe kleynigheden niet hebben konnen examineren, met ſulck een valſche glimp hebben weten voortehouden, dat die daar op hebben gereſolveert de ſelfde te verbieden. Daar nochtans niemant ontkennen kan, dat ſomen op ſoodanige wyſe ſtellingen examineren en verdraayen magh, dat 'er dan niet een Boeck inde Werelt, ſelfs niet de H. Schriftuur vry ſal ſijn van deſer luyden haar klauwen, indienſe ſich maar konden inbeelden, dat daar voordeel mede te doen was.

De elfde Poſitie.

Wy gaan voort tot de elfde ſtellinge, *dat de Werelt uyt ſeeckere beginſelen als zaden voortgekomen is*. In 't eerſte was onſe meening, dat deſe poſitie ſach op de Philoſophie van Democritus ende Epicurus, die wel eertyts yets diergelycks hebben gedroomt, maar daarnae hebben wy geſien, dat die 't *Extract met de aanwyſingen* hebben uyt gegeven, deſe poſitie met de grootſte onbeſchaamheyt van de Werelt aan Carteſius ende Wittichius derven te laſte leggen. Wy ſullen dan de geciteerde plaatſen eens overwegen, op dat alſoo die onbeſchaamde booſheyt van deſe menſchen voor de geheele Werelt mach openbaar worden, ofte miſſchien hooch-aanſienlicke Heeren de oogen opengedaan wor-

den, om soodanige lasteraars, die haar tegens ons soecken op te hitsen en ons by haar verdacht te maken, noch geloof noch gunstige ooren meerder te verleenen. Men sal voortbrengen Auteuren, met deselve woorden in dese stellinge bevat, ende men brenght niet alleen soodanige woorden niet voor den dagh, maar men gaat oock de voorgaande woorden, die dese stellinge wel expressselick tegenspreken, voorby. Wy sullen de woorden van des Cartes in 't geheel, soo alsse in den 45. Artyckel in 't derde deel van sijne Principien sijn te vinden, alhier voor oogen stellen. *Ia ick sal oock, om de natuurlicke dingen beter te verklaren, hare oorsaken hooger ophallen, als ick vetrouwe dat se oyt geweest sijn. Want daar en is geen twyffel, of de Werelt is in 't begin geschapen* NB. *met alle hare volkomentheyt, soo datter in deselve en Sonne en Aerde en Maan en Sterren geweest syn, en dat oock in de Aarde niet alleen geweest syn zaden van de planten, maar oock de planten selfs; ende dat Adam en Eva niet Kinderen geboren syn, maar dat sy volwassen menschen gemaekt sijn. Dit leert ons het Christelicke gelove, ende daarvan overtuygt ons oock geheel de natuurlicke reden. Want als men let op de oneindige macht Gods, konnen wy niet geloven, dat hy oyt yets gemaackt heeft 't welcke niet in alle syne deelen volkomen is. Maar nochtans* (hier nae volgen nu eerst de worden, die in *de Aanwysingen* worden bygebracht) *gelyck het beter is, om de natuur der Planten ende der Menschen wel te verstaan, dat men deselve aanmerckt, soo alsse allengskens uyt sekere zaden konnen* NB. *voort komen, als datmense aansiet, soo alsse van den beginne geschapen syn. Alsoo mede, indien wy eenige eenvoudige beginselen konnen uytvinden, die licht om te verstaan syn, uyt dewelcke, gelyck als uyt sekere zaden wy konden demonstreeren, dat de Sterren, de Aarde, ende alles wat wy in dese Werelt sien, haren oorspronck konden* NB. *hebben, alhoewel wy wel weten, datse soo niet* NB. *voortgekomen syn, soo sullen wy nochtans door dat middel hare natuire veel beter uyt leggen, als wanneer wyse alleen beschryven souden soo alsse nu syn. Ende alsoo ick meene soodanige beginselen gevonden te hebben, soo sal ick deselve hier kortelick verklaeren.* Hier uyt blyckt, dat des Cartes vast stelt 1. dat de Werelt in 't begin met alle haere volkomentheidt is geschapen. 2. dat dit *niet alleen het Christelicke gelove, maar oock de natuirlicke reden leert.* 3. *dat alles wat wy in de Werelt sien syn oorspronck souw-*
kon-

konnen gehadt hebben als uyt ſekere zaden, maar dat wy weten, datſe ſoo niet voortgekomen ſyn. In dien nu te ſeggen, *dat wy weten, dat de Werelt niet uyt beginſelen als uyt ſekere zaden voortgekomen is*, ſoo veel is als te ſeggen, *de Werelt is uyt ſekere beginſelen als uyt zaden voortgekomen*, ende dat *neen jae* is, bekennen wy dat deſe aanwyſinge met woorden van des Cartes is beweſen. Doch miſſchien meenen deſe luiden, als men gelooft, dat de Werelt uyt niet geſchapen is in haere volkomenheit, ſoo als 't Moſes beſchryft, dat men dan, om de natuire der ſaken te verſtaan, deſelve noch mach noch moet inſien ſoo alſſe haeren oorſpronck konden gehadt hebben; maar dan moeten ſe voor eerſt bekennen, datſe deſe ſtellinge niet beweſen hebben met woorden van des Cartes, gelijckſe belooft hadden; ten tweden, machmen dit niet doen, waarom mach dan Dn. Hulſius in ſijn Examen Catecheticum ſeggen pag. 727. *Godt begint in de executie van de middelen ende houdt op met het einde, maar in 't decreet begint hy van 't einde ende houdt op in de middelen?* Mach men Gods eeuwigh decreet, 't welcke in een eenvoudigen actus beſtaat, ſoo inſien, dat men hem eerſt toe ſchryft het ſtellen van 't einde en daarna 't ſtellen van de middelen, om dat wy het te beter mogen verſtaan, daar 't nochtans ſeker is, dat dit eeuwige decreet Gods door ſoodanige verſcheidene actus niet heeft konnen voortkomen; waarom mach men dan de natuurlicke dingen ſoo niet inſien, gelijck ſy hadden konnen voortkomen, in dien 't Godt maar belieft hadde, ende gelijck daar nu noch eenige daar van dagelicks voortkomen, als planten, boomen, dieren, menſchen en ſoo voorts? Waarom nu de Heer Wittichius hier oock wort bygebracht, die alleen de woorden van des Cartes Diſſ. de Methodo pag. 41. citeert, ende verklaart, ende niet des Cartes ſelfs, diens woorden het ſyn, is niet wel te beſeffen, als dat men moet geloven, dat men uyt enckele quaadtaardigheyt geen occaſie heeft willen laten voorby gaan, om hem by de Hooge Overigheit ſwart te maken. De woorden van des Cartes nu ſijn deſe: *Hoewel Godt in den beginne aan de Wereldt geen andere forme hadde gegeven als van een Chaos, indien hy maar* (hier worden de volgende woorden uitgelaten) naa de geſtelde Wetten der Nature *ſijn invloet om te wercken, gelijck hy nu gewoon is, daar by voechde, men ſoude mogen geloven, ſonder*

eenigh ongelijck te doen aan het mirakel van de Scheppinge, dat daar door alle natuurlijcke dingen, soo alsse nu sijn, metter tyt voortgebracht hadden konnen worden. In dewelcke wederom alleen gesecht wort, watter hadde konnen geschieden, maar niet, watter geschiet is, gelijck dese stellinge behelst.

De twaelfde Positie.

Aangaande de twaelfde stellinge, die is wederom tweeledigh: het eerste lidt is, *dat de Werelt oneindich van uytbreidinge is.* Wien salmen doch nu die optyen? Wittichius moet 't al wederom gedaan hebben, alhoewel maar woorden by gebracht worden, die hy uyt des Cartes citeert, en die noch verminckt, ende nochtans niet behelsende de woorden, waarmede dese stellinge is uytgedrukt. Wy sullen de woorden dan uyt de Theol. Pacif. van't begin van den 89. Artyckel ophalen. Dus seght Wittichius: Soo heeft dan Renatus des Cartes gephilosopheert van de groote des Werelds en wy met hem, nochtans heeft hy de Wereldt liever onbepaalt willen noemen als oneindig, op dat het woort van oneindig alleen voor Godt bewaart wierde Princip. I. §. 27. *Om dat wy in hem alleen omni ex parte in allen deele niet alleen geen einden kennen, maar oock positive stellender wyse verstaan, datter geen sijn,* 't welcke hy in den negensestichsten Brief aan Henricus Morus op die wyse uytdruckt: *Ick segge dieshalven, dat de Wereldt onbepaalt is, om dat icker geen paalen in kenne, maar ick zoude hem niet derven* NB. *oneindigh noemen, alsoo ick verstae, dat God grooter is als de Wereldt, niet ten aansien van de uitbreidinge, die ick, gelijck ick dickwils geseght hebbe, geene eigentlicke in Godt begrype; maar ten aansien van sijn volkomenheidt*; ende in den 36. Brief in het eerste deel onderscheidt hy alsoo tusschen Oneindigh ende Onbepaalt: *Om te seggen dat een sake oneindigh is, moeten wy een reden hebben, die te wege brenght, dat wy se als soodanige erkennen, die wy niet als van Godt alleen hebben konnen, maar om te seggen dat se onbepaalt is, soo is het genoegh, dat wy geen reden hebben, door dewelcke wy konnen bewijsen, dat sy paalen heeft.* Al dewelcke woorden de Aanwysers, sy mogen weten, om wat reden, plotselick voorby gaan, citeerende alleen dese volgende,

gende, die nochtans in de plaatſe van des Cartes, van Wittichius geallegeert, van de voorige immediatelick af-hangen: *Soo dunckt my, dat wy niet en kunnen bewiiſen noch oock begriipen, datter paalen in de materie ſijn, uyt dewelcke de Wereldt is gemaackt.* Het volgende, dat van Wittichius uyt des Cartes wordt voortgebracht, wordt oock verby gegaan: *maar ick kan daarom niet ontkennen, datter miſſchien paelen ſijn die Godt bekent zijn, hoewel ſy voor my onbegriipelijck ſyn.* De Leſer kan dan hier uyt wederom een ſtaaltje van de ontrouw van deſe lieden ſien, datſe, ſullende bewyſen, datter geleert wordt *dat de Wereldt oneindigh is,* woorden by brengen in dewelcke alleen gevonden wordt, *dat men niet kan begrijpen, datter paalen in de materie van de Werelt zijn,* welcke van de woorden van de ſtellinge ſeer verſchillen; ende datſe verby gaan woorden die immediatelick voorgaan, in de welcke wel expreſſelick ontkendt wordt, *dat men de Werelt kan oneindigh noemen.* Doch daar worden noch twee plaatſen uyt Wittichii eigene woorden by gebracht, uyt de welcke 't miſſchien beter ſal blijcken, dat hy deſe ſtellinge leert. De eene wort genomen uyt Wittichii Theol. Pacificâ pag. 62. maar die woorden worden al wederom verminckt bygebracht, die wy geheel ſullen voorſtellen: *Alſoo wy dan volgens ons denckbeelt moeten oordeelen, ende 't gene wy in 't denckbeelt van elcke ſake bevinden haar moeten toeſchrijven, ſoo is 't van nooden, dat, dewijl wy ſoo eene groote uytbreydinge in 't denckbeeldt van de Wereldt bevinden, dat wy geene grootere konnen begrypen, wy die aan deſelve oock toeſchryven, en dien volgens moeten wy geene einden in de Werelt begrypen; want indien wy dat deden, ſouden wy eene grootere uytbreydinge begrypen als die van de Wereldt is.* Maar hier worden al wederom de woorden van deſe ſtellinge niet geleſen, 't welcke nochtans moeſte beweſen worden; en 't is yets anders te ſeggen: *dat men geene grootere uytbreydinge kan begrypen als die van de Wereldt*, waar uyt alleen volght, dat de Wereldt onbepaalt is, en yets anders te ſeggen, *dat de Wereldt oneindigh is,* 't welcke uyt het voorgaande geenſins volght. De andere plaats is uyt Theol. Pacif. pag. 68: genomen: *Ick ſegge, dat het niet tegenſtrydigh is, ſoo de Wereldt oneindigh in uytbreydingh genoemt werdt;* al wederom noch deſelve woorden van de ſtellinge, noch

oock

oock woorden, die even 't selve seggen. Dese woorden brengen dit alleen mede, dat het niet onmogelijck is, dat de Wereldt in uytbreydinge oneyndigh is, maar daar uyt volght niet, dat se inderdaat oneindigh is. Daar kan wel yets mogelick wesen, dat daarom soodanigh niet en is. 'T was mogelijck, dat de instelders van de aanwysingen de waarheidt beminden, en seiden, maar daar uyt volght niet dat sy het doen, en 't contrarie is ons nu al dickwils gebleken.

Het tweede lidt is, *dat het onmogelijk is, datter meer Werelden konnen zijn.* Dat dit de meeninge van des Cartes en aller der genen, die 't met hem houden, is, willen wy niet ontkennen; de Heer Maresius heeft oock deselve veele jaaren tegens Voetius staande gehouden, ende met grondige Argumenten bevestight, ende wy meenen, dat dit welverstaan sijnde soo klaar is, dat het niet kan in twyffel getrocken werden, als van die gene, die alsse eens een saacke qualijck hebben opgenomen, daar by namaals willen volherden, al worden sy van de waarheidt overtuight. Maar alsoo 't woordt *Wereldt* eenen dubbelden sin heeft, kan dese stellinge wel in eenen sekeren sin voor vals gehouden worden. De Wereldt wert dickwils genomen voor de Aarde alleen, ende in soo een sin is 't buyten twyffel vals, *dat het onmogelick is, datter meer Werelden, dat is meer Aarden, sullen konnen syn*, en soo sal het buyten twyffel van de gemeente aangemerckt worden, aan de welcke het overal bekent is gemaackt. Wy en ontkennen dan niet, dat in dien sin meer Werelden, dat is, meer Aarden souden konnen zijn. Maar door de Wereldt wordt oock verstaan dit *geheel al*, Hemel ende Aarden met alle Creaturen die daar in sijn, en in dien sin is het een contradictie te seggen, *datter meer Werelden souden konnen zijn*; want genomen, dat Godt meer lichaemen ofte meer andere creaturen soude komen te scheppen, die souden doch geene nieuwe Werelt maken, maar sy souden tot het *geheel al* behooren. Wie kan dit tegenspreken? ende soo het ymandt doet, die toont daarmede, dat hy maar een woorden strydt wil voeren, want aan beyde syden wort toegestaan, dat Godt meer creaturen soude konnen scheppen, blyft dan maar de vraege, of men die met recht soude een andere Werelt konnen noemen. Als men oock aanmerckt, datter boven

dien Hemel, die wy ſien, en waarin wy de Sterren ſien flickeren, nootſakelick moeten aangemerckt worden eenige plaatſen, hebbende haare uytbreidinge, 't welcke van onſe tegenpartyders wort toegeſtaan, die oock deſelve als oneindigh uytgebreidt haar verbeelden, ſo kan men lichtelick vatten, dat Godt in die ſpatien of plaatſen kan veel particuliere lichamen ſtellen, die nochtans alle tot het geheel al ſullen bevonden worden te behooren. Alleen blijft hier de quæſtie over, of men deſe ſpatien, die nootſakelick na onſe meeninge *onbepaalt uitgebreyt*, maar nae de meeninge van onſe tegenpartyders, *oneindig uytgebreidt* moeten begrepen worden, ſal imaginair noemen of reëel; onſe tegenpartyders ſeggen het eerſte, en wy het twede: en wy meenen daarin gelijck te hebben, om dat die plaatſen nootſakelick moeten als uytgebreidt begrepen worden, gelijck het ſelve van onſe tegenpartyders wort toegeſtaan; want ſijnſe uytgebreidt ſoo hebbenſe al het geen tot een lichaam behoort, het welcke anders niet begrepen kan worden als in een uytbreidinge te beſtaan; en hebbenſe al het geene tot een lichaam behoort, ſoo ſijn ſe immers reëel, niet blootelick imaginaire. Immers uyt deſen allen blyckt klaar genoegh, dat die ſake van ſoo groot aangelegenheid niet is, dat de H. Curateuren ſouden reden gehadt hebben, om deſelve te verbieden, in dienſe al te vooren ons hadden gelieven hier over te hooren. Want ons ſou dan licht geweeſt ſijn haar te demonſtreeren, dat deſe Werelt alle plaatſen vervullende, dat is, alle lichamen in ſich beſluytende, niet toe en laat meer Werelden, dat is te ſeggen, meer lichamen. Waar dat bykomt, dat alſmen twee Werelden conſidereert, dat men de ſelfde ſtelt of van malkander geſepareert, ofte aan malkander vaſt. Soo 't laatſte, wat is er klaarder, als dat die lichamen t'ſamen geconnecteert ſijnde maar een Werelt maken? Soo 't eerſte, ſoo is er ſeker een af-ſtandt, een langhte, een breette, een diepte, dat is, een lichaam tuſſchen beyden, en voor ſoo veel ſijn die lichamen niet geſepareert, maar door een tuſſchen beyde lichaam aan malkanderen verbonden, en daarom weer maar een Werelt. Ick en ſal nu niet ſtaan op die objectie, dat men ſoo doende Godts maght beſnyt, om dat my licht ſtaat het ſelfde antwoort daar op toe te paſſen, 't geen ſy geven ſouden als ick die ſelfde objectie voortbraght, tegen het

 al-

algemeene seggen, Godt kan niet bedriegen. Dit sal ick 'er alleen byvoegen, dat het dese luyden, indiense soo op haar saacken staan, beter voeghde haar partyen met reden te overtuygen, en haar argumentem te wederleggen, als de selfde niet aanraackende, en haar saack mistrouwende te gaan klagen by de Regenten, haar maght te imploreeren, haar ooren met een deel valsche en versierde aanklaghten te vervullen, om soo met gewelt te onderdrucken dat, 't geen sy niet derven hoopen met reden en waarheyt te sullen konnen dempen. Noyt heeftmen gehoort, dat Mathematici, wiens saacken op seeckere waarheyden aankomen, oyt hebben gesocht met gewelt haar dingen voort te setten, als wetende, dat haar waarheyt soo helder en klaar is, datse met haar schynsel de harten der menschen bestralende, haar selven wegh sou baanen. Het selfde spoor souden dese luyden buyten twijffel mede volgen, indien se vast in haar schoenen gingen, en van haar stellingen verseeckert waren, daarse nu ter contrarie bewust sijnde van haar swackheyt, en hoe onnoosel, ja belachelyck de meeste van haare stellingen gefundeert sijn, geen ander middel sien, om de selfde te mainteneeren, als met bedrogh en *piæ fraudes* de Regenten in-te-nemen, en soo 't geen sy met reden, met waarheit, en fatsoen niet sien te bekomen, door gewelt, valsche beschuldingen en alderhande ongerymtheydt, meester te worden.

De dertiende Positie.

Inde dertiende stellinge vinden wy wederom twee leden: *Het eerste is, dat de siel van de mensche niet dan een gedachte is.* Dese stellinge wort van onse tegenpartyders soo verstaan, dat de ziel maar sijnde eene gedachte die licht verby gaat, dan ophout in wesen, als dese gedachte ophoudt; het welcke wel eertyts geweest is de meeninge van de Sadducæen, die oock onse vyanden sich niet schamen ons aen te wryven, soo dat hier uyt dan volgen soude, dat de ziel van den mensche sterflick ware, en dat sy ophielt te sijn, soo haast als de mensche ophieldt te leven. Dese meeninge betuigen wy, dat wy verfoeyen, en wy derven wel seggen, dat wy de onsterflickheyt van de siele met betere argumenten beweeren,

als die deselve of als een dunne stoffe begrypen, of selfs niet weten te seggen, wat reëels in de siele is, wanneer sy de selve willen sonder alle gedachten bevatten. Maar dat is het gene wy sustineeren ende seggen, dat de siele is eene substantie, bestaande in verstant en wille, en alsoo in dencken, blyvende altyt denckende, alhoewel dese en gene gedachten verby gaan ende veranderen, en alhoewel wy dickwyls vergeten het gene wy van te vooren gedacht hebben. En seker, indien het lichaam bestaan kan door sijn uytbreidinge, waarom soude de ziel niet bestaan konnen door het dencken? of isser minder realiteyt in het dencken als in de uytbreidinge? het welcke indien het waar is, soo isser een meerder perfectie in de uytbreidinge, als in het dencken, ende derhalven de lichamen heerlicker, als de sielen, dat immers seer ongerymt is. Laat ons eens ter dege aanmercken, wat een substantie is: Die wort in't gemeen alsoo beschreven, dat sy is een saak, die door haar selven bestaat, ende wort daar door onderscheiden van de accidentien ofte toevallen, die niets hebben waar door sy bestaan, als de substantie, sonder dewelcke sy niet konnen begrepen vvorden, ende alsoo oock niet zijn, soo dat eene sake door haar selven bestaande niets anders is, als die in sich selven heeft dat geene, vvaar door sy is. Soo heeft het lichaam sijne uytbreidinge, ende door deselve is het een lichaam. Wy begrijpen dan oock in dier voegen in de siele het dencken, als yets door het vvelcke de siele is de siele. Het vvesen van de siel seggen vvy te bestaan in dencken. Door het vvesen moet verstaan vvorden yets reëels, het vvelcke altoos is en blijft, soo lange als de siele is, 't vvelcke noyt van de siele kan gescheiden vvorden. Als vvy nu eens insien al het gene vvy in de siele vinden, soo sal het klaar vvesen, dat het dencken is 't gene altijds de siele by blijft, hoe en op vvat maniere deselve oock vvort verandert. Wy vinden in de siele oordeelen, toestemmen, ontkennen, verstaan, vvillen, haaten en soo voorts. Dese alle konnen verandert vvorden, maar het dencken blijft altijdt by haar. Als de siele oordeelt sy denckt, alsse yets toestemt sy denckt, als sy yets ontkent sy denckt, alsse verstaat, alsse wil denckt se, alsse bemint alsse haat sy denckt. Het dencken blijft haar dan altijdt by, hoewel alle de andere veranderen, ende also is het dencken yets reëels, de siel altijt by blyvende, daar door

dan het wesen van de siel moet worden verstaan. En seecker indien men de siel op dese maniere niet begrypt, sal men geen goet concept oyt daar van konnen maken, of men sal niet weten, wat se is; daar nochtans niets is, dat ons gemeensamer ende bekender behoorde te wesen als deselve, ende oock niet lichter is om te vatten, als men maar eens kan komen tot 't afleggen van alle vooroordelen, die men door 't misbruick der uyterlicke sinnen komt te hebben. Want dat men de siel soo niet bevat, als wy hier hebben vertoont, komt daer van daan, of dat men gewoon is de vooroordeelen van de uyterlicke sinnen te volgen, ende van kintsbeen af al ons begrip van saken gevoegt heeft na 't begrip, dat wy door de uyterlicke sinnen gewoon sijn te maken, ofte dat men door de vooroordelen, welcke de Scholastycke Philosophie in de gene, die gestudeert hebben, is verweckende, sich laat misleiden. Die de vooroordelen van de uyterlicke sinnen volgen meenen, dat daar niets is als 'tgene se sien, of hooren, tasten en voelen, of door eenige andere sinnen begrijpen, ofte datter geen reëele substantie is; ende alsoo se de siele door geene uyterlicke sinnen konnen begrypen, meenen se oock datse niets is van haar lichaam, 't welck sy door haare sinnen bevatten, onderscheyden; en soo begrypen se dan de siele wel licht als eene qualiteyt of hoedanigheidt tot 't lichaam behoorende, die met 't selve blijft en vergaat, ofte, indiense oordeelen, datter oock eenige lichamen sijn, die wy juist niet sien, noch hooren, noch met eenige uyterlicke sinnen konnen begrijpen, als daar is de lucht, wanneerse stil ende sonder beweginge van winden is, begrypen sy de siele als een dun lichaam, 't welck door ons grof menschelick lichaam verspreidt is, en soo gebeurt het dan licht, datmen tot die gedachten vervalt, dat, als ons lichaam verbroken wert, oock de siele, die door 't selve verspreidt is, komt te vergaan en te verdwynen. Maar onder de gene, welcke de Scholastycke Philosophie hebben ingesogen, ende uyt de selve veele woorden ende relatien hebben geleert, wordender gevonden, die wanneerse het wesen van de ziele alrede hebben begrepen, nochtans 't selve daar voor niet houdende, maar noch yets anders soeckende, in plaats van 't selve eenige vvoorden ende relatien nemen, in dewelcke sy de natuur van de siel stellen, ende alsoo met den hont van Æsopus

nae de schaduwe gapende, oock selfs 't vlees en de sake, diese alrede begrepen hadden verliesen. Want dat in de siel alle dese boven opgetelde werckingen, verstaan, willen, oordeelen, gevoelen, beminnen en soo voorts sijn, ende dat in allen desen het dencken wort gevonden, kan van niemant ontkent werden; wat heeft men dan van nooden, omme yets anders te soeken? En seker alle 'tgene, dat men behalven 't dencken wil stellen voor 't wesen van de siele, bestaat maar in een sekere relatie en opsicht van de siele, die alrede begrepen wort haar wesen te hebben; als daar is de *macht om te dencken*, of de *redelickheidt*, of yets diergelijks; want dese alle zijn maar opsichten van 't gene dat denckt tot yets anders. By exempel; *de macht om te dencken* bestaat daarin, dat de selfstandigheit, welke men die magt toeschrijft, yets ick weet niet wat in sich heeft, waar uyt het dencken vloeyt; 't welck voorwaar niet met al geseyt is. Want gelijck het seer onnosel sou sijn, datmen gevraaght sijnde na de natuur des Zeylsteens niet antwoorde, hoe die in sich selven gestelt is, en wat voor eygenschappen die hadt, maar alleen datse maght hadt van het Yser nae sich te trecken, en gelijck 't ongerymt sou sijn, dat men op de vraage, waarom de mensche sich beweegde niet anders antwoorde, als om dat de mensch de macht heeft, sonder 'er by te voegen op wat voor constitutie van zenuwen, musculen, pesen en wat des meer is die macht ruste, so ist oock onnosel, datmen om tot kennis van de siel te komen, niet by brenght, als dat de siel macht heeft om te dencken, sonder te seggen, wat in de siel is daar die maght uytvloeit. Zijnde dit in effect niet anders, als, de siel is een ding, ick weet niet wat, dat kan dencken. Soo oock *de redelijckheidt* begrijpt alleen in haar een macht om te dencken op eene sekere maniere, te weten dat men soo denckt, dat het met de reden over-een-komt, 'twelck anders niet is als een sekere soort van oordeelen, die namentlijck met het verstandt geschiedt. Soo dat dan, hoe men 't oock nemen wil, vast staat, en voor vast gehouden moet worden, dat 't wesen van de siele t' eenemaal in 't dencken is te vinden. En seker de siel in dier voegen te begrijpen heeft in sich eene groote nuttigheidt, voornaamlick in de Theologie. Daar syn veel ketteryen daar uyt ontstaan, dat men geen genoechsaam onderscheit heeft begrepen tusschen een lichaamelick ende geestelick wesen.

'T sou te lang vallen dit in 't breede aan te wijsen, 't welcke noch-tans licht geschieden konde. In dien de Anthropomorphiten, die Godt een menschelick lichaam toe-eigenden, dit onderscheyt wel verstaan hadden, sy souden noyt tot soo een grove dwaling vervallen sijn. Dat de Socinianen ick vveet niet van vvat geestelicke lichamen droomen, die de menschen in de opstandinge sullen ontfangen, komt daar van daan, datse het onderscheidt tusschen een geest en lichaam niet vvel begrijpen. Hadden die gene, die de onsterffelickheidt der sielen verloochenen, of die meenen, datse slapen tot de opstandinge der dooden, ter degen verstaan, dat de sielen in geen dingh 't lichaam gelijck ende derhalven van een geheel ander vvesen sijn, sy souden tot dese gevoelens noyt sijn vervallen; want de slaap is eigen aen 't lichaam en niet aan de siele, en 't gene geen lichaam is heeft geene deelen, en kan alsoo in geen deelen verdeelt worden, ende vervolgens niet sterven. Uit welck alles blijckt, dat het 'er so ver van daan is, dat dese stellingh onwaardigh is, om op de Universiteyt gedoceert te werden, dat ick asseurant derve seggen, dat 'er niemant, als die geene die dese stelling voor vast houden, oyt sekerlyck sulck een importante waarheydt, als is 't onderscheyt van siel en lichaam sal konnen demonstreren. En Rhodus en Saltus. Hier komt de saack op aen. Die nu sich inbeeld eenige kennisse des siels te hebben, en nochtans Monsieur des Cartes dwalingh te sien, hy vange werck aan. Daar is seker geen saack, daar een eerlyck man sijn gedachten met meerder nut kan opleggen. Daar is niet inde werelt, dat Atheisten, Libertynen en sulck slagh van menschen, die sich inbeelden, dat de siel met het lichaam sterft, beter overtuigen kan, als sodanigh een bewijs. Op 't welck sich selfs te leggen veel beter sou voegen aan Theologanten, als sodanich een fondament, waar uyt dese saack Sonneklaar volght, met ick weet niet wat voor lasteringen te bekladden en te vervolgen. Aan sodanige vruchten soumen best konnen sien, welke manier van raisonneren te verkiesen was, of de Scholasticque, die dit noyt sullen uyt haar beginselen sekerlyck bewijsen, of die van des Cartes, die klaarlyck aantonende, dat 'er inde siel buyten dencken niet anders is, met eenen seeckerlyck dit geseyde onderscheyt, so nootsaakelyck tot alle Religie en Theologie, vast maackt.

Wat het tweede aangaat, namentlyck, *dat de siel weghgenomen sijnde, een mensch nochtans soude konnen leven en beweegt worden,* is een stellingh, so als de woorden leggen genomen, soo absurd en contradictoir, dat yder daatlyck sal konnen sien, dat het onmogelyck, is dat de selfde oyt van ymandt gesteldt soude sijn. Want is 't niet seecker, dat een mensch bestaat uyt siel en lichaam, en dat de doot des menschen met sich sleept een losmaking van die knoop, daar siel en lichaam mede vereenigt sijn', ofte een scheiding van siel en lichaam? Hoe ist dan moghlijk, dat de siel wechgenomen sijnde, het lichaam alleen als een mensche kangeconsidereert werden? Hoe kan't in ymants gedachten vallen, dat een mensch, dat is te seggen een saacke uyt siel en licham bestaande, soude overblyven, soude leven, soude beweeght worden, als de siel wech was? Want sekerlyck de siel wech sijnde, so is de samenstellingh van siel en lichaam, dat is de menschelyke natuur, gebroken en wechgenomen. Wel is waar, dat het leven en de meeste bewegingen, niet van de mensche, maar van het menscheliick lichaam, niet komen te vloeyen uit de siel, maar uit de toestellinge des lichaams alleen. Want seeckerlyck hoe ist te bedencken, dat de siel oorsaeck souw sijn van de verandering der spijse, die in de maagh en gedarmte geschiet, van die bloetmaackinge in 't hart, en wat 'er meer voor lichamelycke bewegingen in ons lichaam sijn, daar de selfde, niet alleen hier van gansch niet bewust is, maar oock claarlyck bevindt, dat self alle haar krachten inspannende sy geen van dese werckinge kan of voort setten of stuyten, of de minste verandering aen de selvige toebrengen. Hoe is het te bedencken, dat de siel oorsaeck van't leven sou sijn, daarmen bevint, dat het verlengen of verkorten van dien noyt van des siels poogingen, maar alleen van lichamelycke oorsaken komt? zeker soo dit alles van de siel af hingh, hoe sou het konnen gebeuren, dat de mensch, voornamentlyck wulps en wellustigh sijnde, en niet als aartse dingen beoogende, tegen sijn wil en danck, 'twelck eygenschappen en werkinge des siels sijn, soude komen te sterven? sou men niet beter als in sieckte een Medicyn meester te halen, om het lichaem te recht te brengen, een welsprekend Orateur by de patient roepen, die de siecke siel met fraaye harangues in stede van vadsige drancken persuadeerde te willen leven, so 't namentlijk het leven van de siel, en niet van 't lichaam,

af-

af-hing. Maar ſonder jock. Wat is er ſeeckerder, als dat de omloop van't bloet, uit welke alle werkingen vloeyen, en daarin eygelijck 't leven beſtaat, volgt uyt de conſtitutie van 't hart, aderen, en uyt de natuur des bloets ſelfs, en niet van de ſiel? Maar genomen dit was valſch, iſt daarom genoech om verboden te worden; wat heeft deſe ſaack gemeen met de Theologie? met Confeſſie of Catechiſmus? ſal men in Confeſſie diſputeren waar in dat het leven des lichaams beſtaat, of ſalmen dit niet mogen ſeggen, om dat het inde Confeſſie ſo niet en ſtaat? 'Twelck ſo volgt ſo magh men vande omloop van't bloet, van ſaken de Medicyne, de Rechten, de Mathematicque rakende mede niet ſpreken, om dat die inde Confeſſie niet en ſtaan? Of doet deſe ſaack mede tot de Religie, ſalmen beter ſaligh worden, als men weet de conſtitutie van ons lichaam en waar uyt al haar bewegingen vloeyen, als of men vande ſelfde onbewuſt is? Maar om kort te ſijn, 't is claar dat deſe ſtelling, ſo als de woorden leggen, de ongerymtheyt ſelfs is, en evident toont, dat het opſtellen van deſe poſitie komt uyt een koker van ymant, die 't werck ganſch niet verſtaat; blyckende dit oock claer van de Aanwyſers, die om deſe ſaack wat ſchyns te geven by brengen 2. plaatſen van Wittichius, in welke hy duydelyck ſpreeckt van het leven niet des menſchens, even of dat ſonder ſiel beſtaan kan maar des lichaams, 't welk gelijck geſeyt is van de ſiel niet en vloeyt. Is dan het lichaam des menſchens nu de heele menſch geworden? Is nu al van de menſche waar, dat van het lichaam alleen geſeyt wort? 't welck nochtans deſe Aanwyſers ſtellen moeten, indien ſy meenen deſe plaatſen recht geallegeert te hebben. Waar uyt wederom volght, dat ſy bottelyck meenen, dat 'er inde menſche niet als lichaam is, of dat ſy 't geen alleen van't lichaam geſeit wort in onderſcheyding van de ſiel en van den heele menſch, malitieuſelyck op de menſchelycke natuur toepaſſen. Want hoe kanmen ſonder een van beyde deſe fauten te begaan deſe ſtellingen Wittichius te laſt leggen, en uyt ſijne Theologiâ Pacificâ, daar nochtans deſelve woorden niet gevonden worden, die ſoecken te beweren? Sy brengen voort pag. 119. eenige woorden van Wittichius, die veel verſchillen van de woorden van de ſtellinge, ende indienſe hadden bygevoeght de voorgaande woorden 't gebleken ſou hebben, dat Wittichius contrarie van die ſtelling heeft geleert,
ſoo

soo datter geen uytvlucht is voor dese luyden, of se hebben de saak niet verstaan, of gesocht moetwillens haren naesten met lasteringe te onderdrucken ende by de H. Curateuren swart te maecken. Soo seght Wittichius: *Niemant van ons heeft geseidt*, dat de mensch NB. nae dat de siele van 't lichaam is wechgenomen, 't welck alleen door den doodt geschiedt, sijn levendige functien kan oeffenen. *Want door de doodt wordt 't lichaam onbequaam gemaeckt, om levendige functien of bedieningen te oeffenen, ja door de doodt houden alle levendige bedieningen op. Niemandt heeft geseidt*, dat 't lichaam levendigh blijft na de doodt, *'t welcke t' eenemaal contradictoir is:* (Na dit alles volgen eerst de woorden, die in de aanwysingen worden geciteert:) *Dit volght alleen en kan wel uit onse en Cartesii meeninge getrocken worden, datter in 't menschelicke lichaam, in 't welcke de bewegingen van 't bloet ende der geesten ende sijne voornaamste deelen wel gestelt sijn, en dat vervolgens levende is, alle lichamelicke bewegingen konnen geoeffent worden, schoon genomen het geen redelicke siele had.* Hier blijckt immers, dat Wittichius ontkent 't gene in dese positie staat, dat *de mensch sijne levendige functien kan oeffenen*, dat is, leven ende beweeght woorden, *nae dat de siele van 't lichaam is wechgenomen.* In 't volgende wordt wel geseidt, *dat in 't menschelick lichaam alle lichaemelicke bewegingen konnen geoeffent worden, schoon genomen het geene redelicke siele hadt;* maar ick hope immers, dat dese lieden een onderscheidt konnen maken tusschen 't menschelicke lichaam en de mensch selfs, alsoo de mensch behalven 't menschelicke lichaam oock eene menschelicke siele heeft. En hoe dat dit te verstaan is kan klaar blijcken uyt de andere citatie, die uyt Wittichii Theol. Pacificâ pag. 118. maar al wederom kreupel ende verminckt wordt bygebracht, die wy in sijn geheel sullen voorstellen. *Het leven des Lichaams dependeert niet van 't leven der siele*, (dit volgende wordt voorby gegaan) *terwijl gelijck 't lichaam van de siel, alsoo oock 't leven van 't lichaam van 't leven van de siel in haare geheele natuure onderscheiden sijn*, (hier op volght nu 't gene de Aanwijsers bybrengen) *Want het leven van 't lichaam bestaat inde beweginge des bloeds ende der geesten, maar 't leven der siele in de gedachten.* Hier wordt wederom niet gesecht, *dat de siele wechgenomen sijnde de mensch soude konnen leven ende beweeght worden*, om 't welcke te bewijsen

dese woorden van de Aanwijsers worden bygebracht; maar in die woorden wert alleen 't gene soo nodich is onderscheiden te worden, alhier onderscheidentlick aangemerckt.

De veertiende Positie.

Volght de veertiende stellinge, *dat tot de menschelicke nature niet behoort als dencken.* Die gene die *de Heeren Curateuren en Burgermeesteren* hebben dese stellingen, als in haar Universiteyt geventileerdt sijnde, voor oogen gestelt, hebben niet beter tot onschult der geener, die sy daar mede beschuldigden, konnen doen, als de selfde sulcke stellingen op te dichten, die geexamineert sijnde, lichtelijck soodanigh souden bevonden worden, datse onmooghlijck vallen konnen in eenige harssenen, daar 't minste verstandt in is. Seeckerlijck die liegen wil behoort ten minsten hier op te letten, dat sijn leugen eenige schijn van waarheyt heeft, welcke als hy te buyten gaat, soo wort de selfde terstont met handen getast, daar se anders wat fatsoennelijcker voorgesteldt sijnde, misschien veele eenvoudige soude konnen bedriegen. Dit selfde voordeel verwachten die gene, op wiens reeckeningh dese stellingen gestelt worden, van haar grove bot en ontfatsoenlijckheyt. Kan men sich wel inbeelden, dat de luyden sullen geloven, datter menschen sijn die souden willen sustineren, dat tot de menschelijcke natuur, die als geseyt is, uyt siel en lichaam bestaat, niet sou behooren als dencken, 't geen sy nochtans even te vooren de siel alleen toeschreven. Maar siet hier een plaats van des Cartes daar het selfde klaar neergestelt is, dewelcke alsoo se door de Aanwysers na haar gewoone candeur onvolmaackt bygebracht wort, wy in 't geheel vertoonen. Het achtste Artykel dan luydt aldus: *Hæcque optima via est ad mentis naturam, ejusque à corpore distinctionem agnoscendam: Examinantes enim, quinam simus nos, qui omnia quæ à nobis diversa sunt supponimus falsa esse, perspicuè videmus nullam extensionem nec figuram, nec motum localem nec quid simile, quod corpori sit tribuendum, ad naturam nostram pertinere, sed cogitationem solam, quæ proinde prius & certius quam ulla res corporea cognoscitur; hanc enim jam percepimus, de aliis autem adhuc dubitamus. En dit is de beste wegh om de natuur der siele, en haar onderscheyt van 't*

lichaam

lichaam te erkennen. Want onderſoeckende, wie wy ſijn die al't geen van ons onderſcheiden is verdichten vals te ſijn, ſoo ſien wy klaar, dat er noch uytgeſtrecktheyt, noch figuur, noch bewegingh, noch yets diergelijcs dat het lichaam toekomt, tot onſe natuur behoordt, maar alleen het dencken, 't welck derhalven eerder en ſeeckerder gekent wort als eenige lichamelijcke ſaack, want deſe hebben wy nu begrepen, en van allen anderen ſaacken twyffelen wy noch. Maar weten deſe luyden niet, dat des Cartes *per naturam noſtram*, *door onſe natuur* daar niet anders verſtaat als *mentem*, *de ſiel?* Hebben ſy dan de voorgaande en volgende woorden van dit geciteerde Artykel noyt geleſen, daar 't ſelfde middagh klaar inblyckt? Hebben ſy oock noyt ingeſien de daar opvolgende 12. Artyckel, daar hy met expreſſe woorden ſtelt, datmen door ons hier eygentlijck onſe ſiel verſtaan moet? ſeggende: *Et quamvis ſibi certius eſſe putarunt, ſeipſos exiſtere, quam quidquam aliud; non tamen adverterunt per ſe ipſos mentes ſolas hoc in loco fuiſſe intelligendas, En hoewel ſy ſeeckerder hielden, dat ſy ſelfs waaren, als dat yets anders was, ſoo hebbenſe evenwel niet bemerckt, dat men hier, door ſich ſelven, moſt verſtaan de ſielen alleen.* Hebben ſy al deſe dingen geſien en diſſimuleeren ſy 't? In welck cas wat van haar te houden is, ick den Leſer laat oordeelen.

De vyftiende Poſitie.

De vyftiende ſtellinge is uyt het Latyn ſoo heel wel van deſe Aanwyſers niet overgeſet. In 't Latyn ſtaat: *Voluntatem hominis abſolutè liberam eſſe*; dit werdt overgeſet, *dat de wille des menſchen waarlijck vry is*, even of 't woordt *abſolutè* beteeckende *waarlijck*, daar het eigentlijck hier beteeckend *t'eenemaal*: 't waar beter geweeſt, dat men in 't overſetten het woort *abſoluit* hadde behouden, terwyl dat in onſe Nederlantſche Tale in 't gebruick is. Deſe ſtellingh dan moeſt dus in 't Duyts overgeſet worden: *Dat des Menſchen wil abſoluit of t' eenemaal vry en onbepaalt is, en ten aanſien van de voorwerpen ſoo wel oneyndigh, als de wille Gods.* Deſe ſtellinge heeft twee leden; het eerſte is: *Dat des Menſchen wil abſoluit vry en onbepaalt is*; dit poogen deſe Aanwyſers niet

eens aan te wysen, maar gaan 't stillekens voorby, en schynen dan alsoo te bekennen, dat dese woorden nergens te vinden sijn. De saacke selfs aangaande 't is seker, dat indien ymant wilde seggen, dat de wille des menschen, voor soo veel se tot God haar opsicht heeft, van hem niet soude af-hangen ende van hem in haare werckinge niet soude bepaalt worden, hy yets soude seggen, 'twelke met de natuur van God, en met de natuur van de menschelicke wille, voor soo veel se van Godt geschapen is, sou stryden. Want alsoo Godt alle volkomenheidt op een oneindige wyse ende oneindig maal meer als wy oyt konnen dencken besit, soo moet volgen, dat hy oock die volkomenheidt heeft, dat alle dingen van hem af-hangen; want sou men anders niet yets konnen begrijpen, 't welck dese volkomentheid, waar door alles af-hangigh gemaackt wort, besittende, daar door volmaackter als Godt sou zijn? 't welck t' eenemaal strydigh is. En hoe soude 't konnen wesen, dat de menschelicke wille, sijnde van Godt geschapen ende van hem alles hebbende dat sy heeft, niet oock van hem soude moeten steeds onderhouden worden, ende alsoo altijds van hem alles ontfangen, dat sy in 't toekomende sal hebben? want indiense in 't toekomende soude op haar selven konnen bestaan sonder van Godt af te hangen, dat is, sonder altydt van hem alles t' ontfangen en onderhouden te worden, soo souse oock te vooren alles uyt haar selven konnen gehadt hebben, alsoo den tydt hier in geen onderscheidt kan bybrengen; 't welck met de natuure van de geschapene wille t' eenemaal is strijdende. Soo dat dan, om dat onse wille van Godt steeds onderhouden wordt, en alsoo van hem alles ontfanght, wat sy heeft, sy dan oock van hem altijdt bepaalt wort, even daarmede, om dat sy steeds alle haare werckinge van Godt ontfanght. Maar dit alles niet tegenstaande is 't oock onder alle Philosophen ende Theologanten bekent ende aangenomen, datter een onderscheidt moet gemaackt worden tusschen de oorsaken, die *natuurlijcke* worden genaamt, en tusschen andere, die den naam hebben van *vrywillighe*. Wat aangaat de eersten, die sijn door haar nature tot een ding alleen bepaalt, ende konnen anders niet wercken als een werckinge alleen; soo kan 't vyer anders niet doen als branden, 't water anders niet als nat maken, en soo voorts; maar de *vrywillige oorsaken*

sijn

sijn daar door van de *natuurlijcke* ofte *nootwendige oorsaacken* onderscheiden, dat se door haar nature soo niet bepaalt en sijn tot een eenige actie, soodanigh dat de wille, na haar believen, dit en dat kan willen, en te gelijck oock yets willen of niet willen: welcke saacke soo klaar is, dat hierin alle Theologanten en Philosophen met malkander over-een-komen.

Het tweede lidt van dese vyftiende stellinge is, *dat de wille des menschen ten aansien van de voorwerpen soo wel oneindigg is als de wille Gods.* Dit seggen de Aanwysers te sijn de leere van Cartesius en van sijn navolgers. Om dit te bewysen, brengen sy by de woorden in't eerste deel van sijne Principien §. 34, die sy eerst verminck-ken; wy sullense soo als se daar gevonden worden voorstellen: *Ende wat aangaat het begrip des verstands, dat streckt sich niet verder als tot die weinige dingen, die haar voorkomen, ende is altydt seer bepaalt. Maar de wille kan eeniger maeten oneindigh geseydt worden, overmits wy noyt yets bemercken, 't welck het voorwerp van eens anderen, ofte van den oneyndigen wille, die in Godt is, sijn kan, of onsen wille kan sich oock daar toe uytstrecken.* Maar hier dient aangemerckt, dat om de rechte meeninge van des Cartes te weten, men wat meerder moet letten op't gene hy in sijne Meditatien heeft, als wel op dat in sijne Principien is te vinden, alsoo hy in de Meditatien de saken vry wat netter heeft voorgestelt, als wel in sijn Principien of Beginselen. Hy seght dan in sine vierde Meditatie omtrent 't einde van deselve of pag. 27. volgens de Editie van Elzevier in't Jaar 1654 *Maar ick kan oock niet klagen, dat ick van Godt geen wille, of vryheidt van wille, die breedt ende volkomen genoech is, ontfangen heb: want ick bevinde seker, dat se met geen paalen wort omcingelt. En 't gene my dunckt, dat seer is aan te mercken, daar en sijn geen andere dingen in my soo volkomen, ofte soo groot, of ick begrype, dat se noch volkomener ofte grooter konnen sijn. Want indien ick, by exempel, bedenck de macht om te verstaan, soo erkenne ick daadlick, dat se in my seer klein en bepaalt is, ende te gelijck formeere ick een denckbeeldt van een ander, die veel grooter jae de grootste ende oneindigh is, ende ick begrype, dat deselve even daarom tot Gods natuur behoort, om dat ick het denckbeeldt van deselve kan maken. Op de selve maniere, indien ick de kracht om aan yets te gedencken, of yets te verbeelden, of*

eenige andere krachten examineer, ick vinder geen, die ick in my niet als seer klein en bepaalt, in Godt oneindigh begrype, de wille of de vryheidt van de wille alleen is 't, die ick soo groot in my bevinde, dat ick geen denckbeeldt van eenige, die grooter is, begrype; soo dat dese voornaemlick is, omtrent dewelcke ick verstae het evenbeelt ende gelijckenisse van Godt te hebben: want alhoewelse in Godt buyten alle comparatie grooter is als in my, ten deele ten aansien van de kennisse ende de macht, die by deselve gevoecht sijn, ende die haar stercker ende krachtiger maacken, ten deele ten aansien van't voorwerp, om datse haar tot meer dingen uytstreckt, soo schynt se nochtans in haar selven (formalitèr & precisè spectata) in sijn natuur ende precys ingesien sijnde, niet grooter, alsoo se alleen daar in bestaat, dat wy 't selve ofte doen ofte niet doen (dat is toestemmen of ontkennen, najagen of vlieden) konnen, ofte veel meer daarin alleen, dat wy tot 't gene ons van't verstandt voorgesteldt wordt, om toe te stemmen ofte te ontkennen, alsoo gedreven worden, dat wy gevoelen door geene uyterlicke macht daar toe bepaalt te worden.
Uit desen allen blyckt, dat al't gene alhier des Cartes van de wille seght, hy niet absoluit verstaat, maar by comparatie van andere krachten der ziele, bevindende geen soo volkomen te wesen, als de kracht van de wille. Dit alsoo aangemerckt hebbende seght hy verder, datter geene kracht is in sijn siel, die meerder gelyckheit met Godt heeft, als wel de kracht van sijn wille, alsoo die oock *eeniger maaten* kan *oneindigh* geseght worden; in 't welcke geen swarigheit schynt te steken, want in dier voegen oock eenige andere dingen eeniger maaten oneindigh plegen genaamt te worden. Soo wort eene linie eeniger maaten oneindig genaamt, gelyck oock in dien sin 't woordt oneindigh dickwyls in de Mathematycque is te vinden. Maar de swarigheit, die aan des Cartes hier gemaackt wort, schynt hier op aan te komen, dat des Cartes geseght heeft, *dat onsen wille hem kan uytstrecken tot alle 't gene een voorwerp van Gods oneindigen wille kan wesen, en deshalven eeniger maaten oneindigh kan geseght worden*: maar alsoo des Cartes wel duidelick in de vierde Meditatie aanmerckt, dat de wille Gods tot meer dingen haar uytstrekt als wel de wille des menschen, soo merkt hy immers ook selfs in dit stuck een grooten onderscheit aan, tusschen Gods wille en den onsen. Want behal-

halven dat hy seght, dat de wille Gods oneindigh grooter is als onse wille, ten aansien van de kennisse, ende de macht, die daar mede sijn verknocht, soo seght hy oock, datse haar tot meerder voorwerpen uytstreckt als den onse, 't welcke oock uyt 't voorgaande nootsaackelick moet volgen, alsoo de kennisse Gods sich tot onvergelyckelyck meerdere voorwerpen uytstreckt, als wel onse swacke kennisse. Wanneer hy dan seght, dat de wille des menschen hem *kan* uytstreken tot alle 't gene een voorwerp van Gods oneindige wille *kan* wesen, verstaat hy 't selve onder die conditie, in dien 't hem oock door 't verstandt eenigsins wort voorgestelt: want volgens 't bekende spreeckwoort isser geene begeerte van 't gene onbekent is. De wille des menschen kan dan al 't gene willen, dat hem eeniger maeten door 't verstandt wort voorgestelt, 't sy dan, dat hy 't selve net begrypt, 't sy dat hy daar van maar een confuse gedachte is hebbende, maar alsoo 'er veele dingen sijn, daar hy geene oock de minste kennisse van heeft, daar van hy geen noch klaare ende nette noch oock confuse gedachten is hebbende, soo is 't seker, dat daar door des menschen wille seer wordt ingebonden ende bepaalt. En soo komt dan alles daar op uit, gelijck alsser in de vierde Meditatie geseght wordt, dat de nature van de wille voor soo veel alsse een wille is, daarin bestaat, dat men om 't selve voorwerp te begeeren ofte te vlieden alsoo wordt getrocken, dat men niet bevindt daar toe gedwongen noch van binnen geperst ende gedetermineert te sijn, ofte gelijck 't andere uytdrucken, dat men al 't gene men wilt sonder dwangh ofte eenige binnenste nootsakelickheidt komt te willen, 't welcke van alle Theologanten moet toegestaan worden; ende daarin is dan eene nette over-een-komste tusschen onsen ende Godes wille, anders soude ofte den onsen ofte Gods wille den name van wille niet konnen dragen. Bernardus heeft dit te sijner tijdt wel uitgedruckt, als hy seght in sijn Boeck van de vrye wille in 't begin: *De vryheidt van de noodtsakelijckheidt komt Godt en alle creaturen gelijckelyck en sonder onderscheidt toe, en is soo geheel nae haar wyse in de creature als in den Schepper* NB. *maar sy is in hem krachtiger.* Wy meenen, dat uyt dit alles sal blijcken, datter geen de minste swarigheidt, in 't gene alhier van des Cartes is gesproken, kan wesen, ten waare men

woorden wilde siften, 't welcke geschiedende seer veel soude te doen vallen, ende dan souden aan onse tegenpartyders niet alleen 20. maar veel meer andere stellingen moeten verboden worden. Wy mercken tot 't besluyt noch aan, dat of al des Cartes een maniere van spreken gebruikt hadde, die wat hardt schijnt, dat daar mede noch niet is bewesen, dat ymandt in dese Universiteit dese stellinge heeft geleert, 't welcke nochtans onse Aanwysers moesten hebben bewesen.

De sestiende Positie.

De sestiende stellinge raeckt de Heer Wohlzogen, die immers noyt op dese Academie geleert heeft. Die heeft geseidt, *dat Godt sou konnen bedriegen, indien hy wilde*, maar hy heeft oock met eenen aessem daarby geseidt, *dat hy niet en wil.* Hy heeft daar over sich soo verklaart, dat 't Fransse Synode volkomene satisfactie in sijn verklaringh heeft genomen, ende hem van alle Heterodoxie, waar over hem Labadie beschuldight hadde, heeft vry gekent, ende 't sou wel konnen wesen, dat yemant van de gene, van dewelcke dese Aanwysingen sijn uytgegeven, een lidtmaedt van deselve Synode geweest was. Hy considereert dan in 't bedriegen twee dingen, eerst een quaden wil en genegentheidt, om ymant te bedriegen, daarnae oock een macht en wijsheidt, om sulcks in 't werck te konnen stellen; hy oordeelt van de macht Gods, voor soo veel alsse in haar selven werdt aangemerckt, sonder datter reflexie gemaackt werdt op de wille, dat het Godt aan macht niet soude ontbreken, indien hy wilde bedriegen, maar dat Godt sulcks niet en wil. Ick weet niet, wat voor quaads hierin kan steken, in dien 't alsoo wort verklaart; in allen gevalle, wat raackt dit de Professoren van de Academie van Leyden, die dese stellinge noyt hebben geleert? De *Aanwysers* beroepen haar wel oock op een seker Dispuit van een Philosooph, in 't welcke dese stellinge mede soude gestelt zijn; maar sy en seggen niet noch waar, noch wanneer, noch van wien dit soude geschiet zijn, ende 't is ons niet wel te raden, op vvien se alhier sien.

De

De seventiende Positie.

Wy gaan voort tot de seventiende stellinge, *Dat wy macht hebben om ons te wachten, dat wy noyt dwalen, ende dat de dwalinge maar in de wille bestaat.* De Aanwijsers brengen alhier wederom by de Theologiam Pacificam van Wittichius, alhoewelse seggen, dat hy de woorden uyt des Cartes heeft geciteert. Maar alsoo men 't op hem soo seer geladen heeft, en niet anders soeckt als hem by alle gelegenheidt swart te maacken, gelijck wy by de elfde stellinge hebben aangemerckt, moest hy al wederom te pas gebracht worden. Wittichius dan brenght de woorden van des Cartes by, om te toonen, dat des Cartes van alle Pelagianisterye is vry geweest, waarover hem Maresius hadde beschuldight, ende sijn dese woorden by des Cartes te vinden in de IV. Meditatie pag. 25. *Ick bevinde in my een sekere macht om te oordeelen, welcke ick, gelijck oock alle andere dingen van Godt gekregen heb; en also hy my niet en wil bedriegen, heeft hy my voorwaar soodanige macht niet gegeven, dat ick, oock wanneer ick deselve recht gebruicke, sou konnen dwalen.* Ende aan 't einde van dese Meditatie: *Want soo dickwils als ick de wille in 't oordeelen soo bedwinge, dat se haar alleen tot die dingen uytstreckt, die haar van 't verstandt klaar en onderscheidentlijck worden voorgestelt, kan 't niet geschieden, dat ick dwale, want al 't klaar en onderscheiden begrip is buiten allen twijffel yets, en kan derhalven van niets niet sijn, maar heeft Godt noodtsakelick tot een Auteur, dien Godt segge ick, die ten hoochsten volkomen is, met wiens natuur het strydt, bedrieghlijck te syn, ende derhalven is sy buiten allen twijffel waar.* Den aandachtigen Lezer kan hier sien, dat dese seventiende stellinge twee leden heeft, synde 't eerste lidt, *dat wy die macht hebben, om ons te wachten, dat wy noyt dwalen*; en dat de aangetogene woorden van des Cartes alleen behooren om 't eerste lidt te bewijsen, 't welcke nochtans met deselve woorden by des Cartes in die plaatsen niet en is te vinden. T' gene des Cartes alhier seght is soo klaar, dat 't contrarie soo evident vals is ende soo absurd, dat het van niemandt kan gesustineert worden, als alleen van de gene, die alle menschelicke wetenschap wil om verre werpen, en

dieshalven is het onmogelijck, dat de H. Curateuren souden hebben willen verbieden te seggen 't gene des Cartes alhier seght. Wie derf ontkennen, dat *wy van Godt eene macht om te oordeelen hebben ontfangen?* Want hoe souden wy anders konnen oordeelen, 't welcke wy nochtans dagelicks doen? Wie soude durven seggen, *dat wy oock dan, wanneer wy dese macht wel gebruicken, konnen dwalen?* Wy dwalen, wanneer wy dese macht niet recht gebruicken, dat is, wanneer wy ons oordeel vellen over dingen, die wy niet en verstaan; als wy dit doen, konnen wy niet alleen dwaelen, maar wy dwaelen dan wel seeckerlijck: maar in dien wy oock konnen dwaelen, als wy dese macht wel gebruicken, soo isser immers voor ons niet overigh als altijdts te dwalen. Want konnen vvy dwalen als vvy ons oordeel niet vvel gebruicken, en konnen vvy oock dwalen, als vvy 't vvel gebruicken, sijn vvy noyt versekert, dat vvy niet en dwalen, en derhalven altoos twiiffelachtigh; en voorwaar konnen vvy dvvalen vvanneer vvy de macht om te oordeelen, die vvy van Godt hebben ontfangen, recht gebruicken, soo moet men dan ons de schuldt niet toeschrijven, maar Godt alleen, alsoo van hem al 't gene vvat omtrent soodanige dvvaling te pas komt, namentlijck, de faculteyt om te oordelen, en 't rechte gebruick van deselve af-hanght; 't vvelcke immers Godslasterlijck is te seggen. Soo en kan 't dan niet vvesen, dat de H. Curateuren dese vvoorden van des Cartes hebben vvillen verbieden. Maar dit eerste lidt, soo als 't in de stellinge selfs voorkomt, heeft buyten tvvijffel haar Ed. Achtb. alsoo toegeschenen, dat sy gemeent hebben, datter geleert is, *dat den bedorven mensche nae den val soodanige krachten in de wille hadde overgehouden, dat hy hem voor alle dwalinge ende vervolgens van alle sonden soude konnen wachten*, en in dien sin dit eerste lidt van dese stellinge hebben verboden, in vvelcken sin vvy deselve t'eenemaal vervverpen, en betuigen noyt gedacht veel minder geleert te hebben. Wy maken met alle Theologanten een onderscheidt tusschen de nature van de vville selfs en de macht om te konnen oordelen, ende tusschen de bedorvenheidt, die aan de vville en 't oordeel door den val van Adam is overgekomen. De nature is vvel bedorven, en soo heeft den mensche door de sonde verkregen een genegenheidt tot dwalinge ende tot sondigen,

die by sijnen wille gevoecht sijnde hem altyt aftreckt van de waarheit ende 't goede, ende tot het quaat hem krachtigh aan port ende prickelt, maar de wille en 't oordeel sijn in haar selven, voor soo veel als se krachten van de siele sijn, gebleven; de mensch heeft nae den val een kracht om te oordeelen ende eenen wille behouden, hoewel deselve door dese bykomende toegenegenheit seer sijn bedorven. Het onderscheit tusschen de oorsaken, die door de natuir tot yets sekers sijn bepaalt ende daarom *natuirlicke* oorsaken genaamt worden, en tusschen *vrywillige* is nae den val gebleven, gelyck wy by 't eerste lidt van de vyftiende stellinge hebben aangewesen, 't geen oock alle Theologanten bekennen; soo dat wy, sijnde vrywillige oorsaacken, niet van binnen door ons wesen of substantie selfs sijn gedwongen ende genootsaackt om te dwalen, gelyck 't vyer door sijn eigene natuir bepaelt is om te branden.

Het tweede lidt van de seventiende positie, *dat de dwalinge maar in de wil bestaat*, gaan de Aaanwysers voorby, ende brengen niemandt voor, die dit soude geleert hebben, doch de sake lydt in haar selven geen last, als wy maar de dobbelsinnigheyt, die daar in steeckt, wegh nemen. De *wille* wort tweesins genomen, of in een breeden sin, onder de welke ook het oordeel wort begrepen, alsoo in 't oordeel oock eenen wille plaatse heeft. Wy sijn niet gedwongen, om te oordelen, wy oordelen dan vvillens; en soo kan niet ontkent worden, dat de dwalinge alleen is in den vville. Want soo wert de *wille* gestelt tegen 't *verstandt*, door 't welcke wy hier verstaan het bloote begrip van eene sake, sonder eenich oordeel daar over te strycken. Maar 't is seker, dat in 't begrip alleen, sonder dat het oordeel daar by komt, geen dwalinge steeckt. Dit merckt des Cartes seer wel aan in 't eerste deel van sijne Principien §. 33. *Als wy yets begrypen, indien wy maar niets daar van of affirmeeren of ontkennen, soo is 't seker dat wy niet bedrogen worden, gelyck oock niet, wanneer wy dat alleen affirmeeren ofte ontkennen, 't welck wy klaar en onderscheidentlyck begrypen, dat men alsoo moet toestemmen ofte ontkennen; maar alleen wanneer wy, gelyck 't gebeurt, hoewel wy yets niet recht begrypen, nochtans daar van oordelen.* Maar als men de wille neemt in een naeuwer sin, voor soo veel als men daar door verstaat de begeerte tot yets of de af-

keerigheit van yets, soo is 't seker, *dat de dwalinge niet alleen is in de wille*, ende in dien sin souden wy dese stellinge, soo wel als onse tegenpartyders, verwerpen.

De achtiende Positie.

Aengaande de achtiende stellinge, daar van is soo veel ende soo dickwils geschreven, dat de opgevers van die, door dewelcke sy in handen van de H. Curateuren sijn gekomen, haar behoorden te schaamen wederom met deselve te berde te komen. Dese stellinge is dan, *dat men alle dingen oock van de wesentlickheyt* existentiâ *Gods* ('t welcke qualyck overgeset is, *wesen Gods*, dat door 't woordt essentia plecht beteeckent te worden) *moet twyffelen, en dat wel alsoo, dat men die dingen daar men aen twyffelt, oock voor valsch houdt.* Dese stellinge, soo alsse daar leidt, komt elck een, diese leest, alsoo voor, even of daar geleert wierde, dat men van geene dingen, selfs van de wesentlickheyt Gods, eenige sekere ende vaste kennisse kan hebben, en dat men dieshalven van alle die, oock van de wesentlickheit Gods, moet twyffelachtig sijn, jae dat men alle die dingen ende oock de wesentlickheit Gods voor vals moet houden. Dit houden wy voor eene godloose leere, ende oordelen, dat sulcke menschen selfs niet als borgers van eene welgestelde Republycque behooren getolereert te vvorden. Die nu soodanige tvvijffelinge aan des Cartes ofte aan die gene, vvelcke sijne Philosophie volgen, derven toedichten, die konnen vvy voor niet andere, als voor moetvvillige ende onbeschaamde Lasteraars houden. 'T is soo verre daar van af, dat dit soude van des Cartes geleert vvorden, dat ter contrarie noyt van ymandt de sekere kennisse van alle dingen, die vvy uit 't licht der nature leeren konnen, ende soo oock van de vvesentlickheidt Gods, soo heerlick ende soo klaar is aangewesen, als van des Cartes ende van sulcke, die sijne Philosophie volgen; en wy durven seggen, dat in 't tegendeel eenige van onse tegenpartyders, die soo verre gekomen sijn, datse ontkennen, dat vvy hebben eene ideam een denckbeeldt van Godt (niet wel in onse phantasie ofte imaginatie, 't vvelcke corporeel, ende contradictoir soude wesen) maar in ons verstandt ende gedachte, vaste gronden van alle Athei-

stery ende godtloosheidt, hoewel sy 't misschien niet weten, leggen. Maar om klaar aan te toonen, vvat dese vermaarde twijffelingh is, daar men soo veel vvaters eenige jaren herwaarts mede vuyl gemaackt heeft en noch vuyl maeckt, sal ick dese saack vvat hooger van sijn beginne af op halen.

'T is bekent dat 'er t' allen tijden menschen geweest sijn, die sich niet en hebben ontsien de Goddelijcke natuur, wesentlijckheidt, voorsienigheidt, en wat des meer is daar alle Religie 't eenemaal op steunt, met ick weet niet wat voor spitsvinnigheden of om verre te stooten, of ten minsten twijffelachtigh te maacken. Soo sijn geweest in de oude eeuw een Diagoras, die absoluit alle Godtheidt ontkende, een Epicurus, die de Godtheidt vvel bekennende hem evenwel alle sorgh omtrent Wereltsche saken benam, de Sceptici sijnde een soort van Philosophen, die haar werck maackten, van alles vvat 'er oock sou mogen sijn, in twyffel te trecken, meenende dat 'er niet seeckers in de gansche Werelt te vinden vvas. Inde jongere eeuw heeft oock niet onbroken die vermaarden Vanninus, vvaar van bekent is, dat hy om sijn Godt verloogeningh te Tholouze verbrandt is. En Godt gave dat 'er geen meer gevonden wierden, die met dusdanige gedachten swanger gingen. Om vvelck quaat soo veel moogelijck is te stuyten, en die geene die hier aan vast mochten sijn van haar onredelijckheidt te overtuigen, hebben t' allen tyden veel geleerde en voortreffelijcke Mannen haar herssenen en pennen gespitst. Wien seecker, soose eenigh voordeel doen willen, nootsaackelijck toekomt haar reden en bewijsen niet te halen uyt fondamenten, die by partyen ontkent vvorden, hoe seecker datse oock anders souden mogen sijn, maar uyt soodanige positien, vvelcke sekerlijck aangenomen vvorden van die geene die men wil overtuygen. 'T vvelcke Monsieur des Cartes te recht considererende, en vvillende sulcke sekere bewysen van Godts vvesentlijkheidt voorbrengen, daar selfs de hartneckighste twyfelaar soude moeten voor verstommen, wat heeft hy anders konnen doen? als ter sy setten al dat geene, dat hy wist dat by die luyden in twyffel getrocken vvort. Want soo hy met een Scepticus te doen hebbende op de ordinaire trant begon te raisonneren, en uyt de order, geschicktheidt en andere volmaacktheden deser Wereldt, die wy

met onſe ſinnen beſchouden, te deduceeren de volmaacktheidt en vvijſheidt van de Werck-meeſter, ſou dat argument (hoe krachtigh dat het is voor die geene die de ſinnen geloof geeft) niet belachelijck ſijn voor een Scepticus? Sou hy niet daatlijck ſeggen, myn lieve man, ghy onderſtelt dat er een Werelt is, en daar vveet ick niet van, miſſchien ja miſſchien neen, 't ſchijnt my wel ſoo, maar ick vveet niet oft ſoo is; ghy onderſtelt niet alleen dat ghy ſiet, maar oock dat het vvaar is, 't geen ghy ſiet, maar ick bid u, ſiet vvel toe, miſſchien bedrieght u uw geſicht dat menighmaal gebeurt, miſſchien ſietge niemendal, maar beelt het u maar in, gelijck phantaſticke lieden doen, ja gelijck ſelf de verſtandighſte in haar droomen menighmaal geſchiet; en daar-en-boven vvat vveet ge of 'er niet een Bedrieger is ſoo krachtigh dat hy u ſelfs bedrieght, in dat 't geen alderklaarſte en 't alderſeeckerſte u dunckt te weſen. Wat nu? wat ſal nu ymandt die daar op uyt is om deſe luyden te overtuygen doen? ſal hy, gelijck men ordinary gewoon is, haar gaan ſchelden en raſen, verwijten datſe met de kop gequelt ſijn, datſe hertneckig ſijn, datſe beter met ſlagen als raiſonnementen behoorden geleert te vvorden, datmen tegen haar als die de eerſte beginſelen ontkennen, niet behoorde te diſputeren, of ſal hy liever na een middel om ſien, om deſe luyden te helpen. 'T welck leſte ſekerlijck Chriſtelijcker is als het eerſte, het eerſte is nergens toe bequaam, als om deſe luyden hartneckiger te maken, en haar te perſuaderen, dat ons de reden ontbreeckt, en datmen daarom haar niet als met ſcheltwoorden te keer gaat. Maar wat middel nu om haar te helpen? ſeecker anders geen als deſe; Ghy ontkent datter een Werelt is, dat ick ſie, dat 'er een God is die alles regeert, ghy verſiert een Bedrieger die my overal bedriegt; Al deſe dingen doet gy wel buyten alle reden, ja buyten alle ſchijn van dien, maar evenwel, om u te toonen, dat ick ſeker weet dat 'er een Godt is, die my niet bedrieght, laat het ſoo ſijn, ick ſal 't u alles toegeven. Ick ſal om dat gy 't ſoo hebben wilt, u toegeven dat 'er geen Werelt, geen Godt, geen Lichamen ſijn; Ick ſal met u in dit onderſoeck der waarheidt ſtellen, dat ick miſſchien droom, dat al dat ick ſie miſſchien maar inbeeldingen ſijn, dat ick miſſchien van een krachtige Bedrieger bedrogen wort. Laat dit al ſoo ſijn, ja weetje noch

iets meer om u twijffelende party een coleur te geven, ick ſal 't u alles toegeven; niet om dat ick geloof dat het ſoo is, dewijl ick ſekerlijck weet dat al deſe dingen vals ſijn, maar om u ſwackheidt of hartneckigheidt te gemoet te komen, en u evenwel te overtuigen, dat des alles niet tegenſtaande, hoe ſeer dat ghy oock met deſe redentjens pronkt, ick u demonſtreeren ſal ontwijffelbaar, en dat 'er een Godt is, en dat de ſiel van 't lichaam onderſcheiden is. Sal men nu ſeggen dat deſe man ſoo doende ondertuſſchen een Atheiſt, of dat deſe twijffelingh, of ſchadelijck of onnut is, of oock een wegh tot Atheiſterye baant? Of ſalmen liever moeten bekennen, dat deſe manier, de eenige wijſe is om ſekerlijck deſe Scepticus en al die met hem in een gevoelen mochte ſijn van de waarheidt ſeker te maken, en uit alle twijffelmoedigheidt, die hy mochte hebben omtrent Godts weſentlijckheidt te redden? ſijnde evident dat 'er niet ſekerder kan ſijn, als dat ſoo uyt de eerſte gronden wert gededuceert. Een Chriſten die met een Heyden te doen heeft, om die tot het Chriſtelijck Geloof over te brengen, ſal hy niet genootſaackt ſijn de H. Schriftuur, in dit onderſoeck met den Heyden, en de waarheidt der Chriſtelijcke Religie, aan een ſijde te ſetten, en die in ſijn raiſonnementen, daar hy deſe Heyden mede convinceeren wil, niet meerder te gebruicken, dan als of hy ſelfs een Heyden was? Want hy de Schriftuur gebruickende ſal eer van deſe Heyden, die die niet aanneemt, belacht en beſpot worden, dan hem bekeeren en tot de waarheidt brengen. Soo oock die een Scepticus, die van alles twijffelt, die ſtelt dat wy miſſchien in alles bedrogen worden, en dat 'er miſſchien noch Godt noch Werelt noch wat des meer is, van eenige waarheidt wil overtuigen, die kan niet ſtellen in dit raiſonnement dat e'r of God of Werelt is, maar moet nootſaackelijck ſijn redens ſoo dirigeren of 'er geen van alle deſe dingen, die de Scepticus ſal ontkennen, inder daat waaren, en ſich derhalven ſoo aanſtellen in dit onderſoeck of hy ſelfs een Scepticus was. Ende gelijck het ſeer kinderachtigh ſoude ſijn, dat men deſe Chriſten ſich ſoo in dit onderſoeck, met den Heyden aanſtellende, als of hy van geen Schriftuur wiſt, ja als of hy ſelfs een Heyden was, ſoude willen reprocheren, dat hy ten minſten voor dien tijdt geen Chriſten was, en ſijn ſiel voor ſoo veel in 't gevaar ſtelde, ſoo ſchaamt het oock

ſich

ſich ſelfs, op dat ick geen harder woordt gebruick, dat men des Cartes, ſich in dit Examen met de Scepticus ſoo aanſtellende, als of hy ſelfs een Scepticus was, wil te laſt leggen, dat hy voor die tijdt een Godtverlogenaar is, dat hy niet weet of hy ſlaapt of hy waackt, of hy 'er is of niet en is, en wat 'er oock meer voor ſotternyen of ſeer onnooſel of ſeer quaatwilligh tegen deſe methode ſijn uitgebraackt. Waar uit men klaar kan ſien, dat deſe twijffelingh niet anders ſijnde als een naau onderſoeck der waarheidt, in alle ſaacken van importantie ten hoochſten nootſaackelijck is, 't geene wy, hoewel niet met het ſelfde exempel dat des Cartes gebruickt van appelen, met diergelijcke nochtans van 't onderſoeck van diamanten genomen, ſijnde ſaacken van vry meerder aangelegentheidt, een weinigh ſullen verklaaren. Laat ons dan eens ſtellen, dat een voorſichtigh Juwelier hebbende een doos, in de vvelcke ſommige vvare, ſommige valſche diamanten met ſtof, aarde, vuiligheit, &c. vermengt gevonden vvorden, ſijn neerſtigheidt daar op aanleidt, om op de beſte vvijſe des mogelijck d'eene van de ander te onderſcheyden, en die doos t'eenemaal reyn van valſche en alleenlijck met vvaare diamanten vervult te houden. Wat ſal hy doen? Sal hy yder diamant voor diamant opnemende, de ſelfde nauwkeurigh onderſoeckende, na dat hy ſe voor goet gekeurt heeft, vveder in de doos leggen? Maar ſoo doende, ſal hy voor eerſt die doos gedurende dit onderſoeck met eenige meerder of minder valſche diamanten beſet houden, en ten tvveeden, ſich ſelven in peryckel ſtellen van een en de ſelfde diamant menighmaal in handen te krygen, en ſoo ſyn arbeyt te vermenichvuldigen. Ofte ſal hy liever al vvat in die doos is ſoo waar als valſch, alle ſtof, alle aarde ſchoon en net uyt de doos op een tafel of iets anders goeyende, dan van vooren af aan naau opſicht nemen, om de ware vande valſche te onderſcheiden, en die geene, die hy na deſe accurate proef ſal vinden ſekerlijck fijn te ſijn, in de voorſz. doos te leggen, en ſoo als een groote ſchat te bewaren. Met het welcke te doen ſal hy voor eerſt, op eenen oogenblick ſijn doos net en ſuyver hebben van al wat valſch en onreyn is, ten tweeden, hy ſal geen peryckel loopen, om de fijne uytgevonden diamanten of weder te beſmetten en te verduyſteren, door de vuyligheyt daarſe in 't eerſte cas weder

der onder raacken, nochte oock om de ſelfde menichmaal in handen te krijgen, dewijl hy de uytgevondene van de andere ſepareert, en in een doos, die ſchoon gemaackt is en van alle vuylicheyt geſuyvert, neerlegt. Soo oock indien een voorſichtich menſche nu gekomen tot jaren van bequaamheid, om ſoodanigh onderſoeck te doen, en bevindende dat door de jonckheidt, door perſuaſien van ſijne ſinnen, als anderſins hy ſijne gedachten met veel opinien beſet heeft, waar van 'er buyten twijffel ſommige waar, ſommige valſch, doch alle ondereen-gemenght ſijn, ſich voorneemt, (en wat voor een redelijck menſche ſal dit niet doen?) dit mengelmoes eens aantegrypen, en het ware van het valſche, het kooren van het kaf net te ſuyveren, wat ſal hy beginnen? ſal hy ſijn opinien een voor een by 't hooft grypen, haar waarheidt onderſoecken, en onderſocht hebbende ende waar bevindende, wederom aanneemen? Maar ſoo doende, redt hy ſich ſelfs noyt van alle dwalingen, dewyl hy ſijn gemoedt, hoewel het ſelfde te met wat reynder krygende, nochtans altijdt (dewijl hy noyt op ſoodanige wyſe, alle ſijne opinien om de menighvuldigheidt van dien, en de kortheidt van ſijn leven onderſoecken kan,) met opinien die noch niet onderſocht, dat is, die of valſch of ten minſten onſeecker ſijn, beſet houdt, ſullende hy oock ſich ſelfs eveneens als deſe Juwelier, met een en de ſelfde opinie uyt deſe confuſie dickwils aantegrypen, in peryckel ſtellen van veel tijts onnodig te verſpillen. Waar in dit ten hoogſten te noteren is, 't welck in de diamanten ten aanſien dat de een ſijn goetheidt van den ander niet dependeert, ſo geen plaats heeft; Datmen namentlijck ſodanigh de eene opinie voor de ander nae onderſoeckende, in dit onderſoeck van een eenige opinie, Wat voor een het oock ſoude mogen ſijn, een van beyde moet doen, ofte men ſal de waarheyt van deſe opinie, diemen nu ondertaſt, toetſen aan de andere opinien, die in ons gemoedt zijn, en die men noch niet nae gedacht heeft, ofte men ſal de ſelfde ſoo ondertaſten, datmen geen van alle die andere opinien gebruyckt, niet meer of ſe t'eenemaal uyt ons verſtant uytgewiſt waren; ſoo hy deſe ſijne opinie aan de andere die noch niet onderſocht en voor ſoo veel onſeecker ſijn toetſt, wat is 'er klaarder, als dat hy op 't onſeker bouwende noyt tot ſekere waarheidt ſal komen? ſoo hy nu deſe ſijne opinie ſoodanigh

danigh

danigh van de eerste beginselen af deduceert, of alle andere opinien uyt sijn gemoedt uytgewist waren, wat is'er klaarder, als dat hy dat geene doet, dat des Cartes wil dat men doen sal? Dat hy namentlijck gelijck als de Juwelier eerst sijn doos reynight, met 'er alles uyt te werpen, soo oock sijn verstant op een bof van alle dwalinge reinige, met in het volgende ondersoeck der waarheidt, alles als los en onseker stellende, van den beginne af alles niet aan sijn voorgaande opinien, die hy alleen aan een sy stelt, maar aan 't helder licht der nature soodanigh te beproeven, dat alle suspicie van dwalingh en van onsekerheidt t'eenemaal benomen wordt. 'T welck dan klaarblijckelijck de eenigste wegh is, om sich van alle dwalingen te vryen, en sijn verstandt niet als met sekere en ontwijffelbare waarheden te verçieren. Waar by komt dat, hoe dat men oock dese twijffelingh neemt, het seker is, dat des Cartes die limiteert met dese twee conditien: de eerste aangaande de tydt wanneer, de tweede aangaande de saacken, in welcke dese twijffeling ofte dit ondersoeck plaats grypt. Het eerste bepaalt hy expressellijck eens in ons leven, in 't begin namentlijck van de Philosophie, dat is, van alle reden, kennisse en wetenschap. Want waarlijck, of wy sprecken van ymandt die noch niemendal weet, of van ymandt die reedts eenige seeckere wetenschap bekomen heeft. De eerste vooorwaar noch nergens af wetende, moet hy niet alles ondersoecken sal hy tot eenige kennisse komen? of sal men soo ymant voor een regel voorschrijven? hoewel ghy nergens af weet en niets sekers hebt; soo moetje evenwel sommige dingen voor seker aannemen, die gy niet en weet. 'T welcke immers de ongerijmtheidt selfs is. Soo men nu spreeckt van ymandt die reedts eenige sekere wetenschap bekomen heeft, voor die, als sijnde nu niet in 't begin van alle kennisse, maar hebbende al eenige progressen daar in gedaan, is dese methode niet, die alles ondersocht wil hebben. Want waar toe het ondersoecken? Waar toe het twijffelen aan saacken, die, my door ondersoeck al seeckerlijck bekent sijn? De saacken, daar men van twijffelen ofte die men verder ondersoecken moet, want dit is des Cartes een en 't selfde, sijn niet alle, seecker of onseecker, maar die alleen, in de welcke eenige suspicie of schijn van dwalingh en onseeckerheidt kan vallen. En voorwaar inden ick alle menschen

wil voldoen, indien mijn ooghwit is ſulcke ſeeckere waarheyden te doceeren, dat ick alleen alle ſelfs oock de minſte reden van twijffeling wil benemen, wat is 'er klaarder, als dat ick alles moet demonſtreren, en voor mijn demonſtratie als twijffelachtigh ſtellen, waar oyt ymant, wie dat hy oock ſy, ſou maar aan twijffelen konnen. 'Twelck oock de oorſaack is, waarom dat des Cartes deſe ſoorte van twijffeling buiten ſpoorigh noemt, om datſe ſelfs ook als twijffelachtig, dat is, als vorder bewijs van doen hebbende, conſidereert dat gene, dat by de meeſte verſtandige menſchen voor ſeker en klaar werdt opgenomen, om ſoo doende, en niets, hoe helder het oock ymandt mocht ſchijnen, onbeweſen latende, alle uytvlucht te benemen voor ſoodanige menſchen, die ſich ſoo buitenſporigh aanſtellen, datſe ſelfs ernſtelijck aan die dingen komen te twijffelen. Even gelijk als de Mathematici dickwils dingen bewijſen, die veelen ten eerſten klaar ſijn, om aan ſwacke herſſenen, die die klaarheidt ſoo licht niet ſien konnen, t'eenemaal te voldoen. 'Twelck gelijck niemant haar qualijck afneemt, datſe uyt vreſe van dwaling ſoo omſichtigh ſijn, ſoo kan oock deſe ſoort van twijffelingh, die in 't particulier onderſoeck doet van deſe of gene dingen, welcke men noch niet ſeker weet, ſoo lange als men ſe niet weet, of niet ſeker heeft gedemonſtreert ende beweſen, beſtaande alleen in 't opſchorten van ons oordeel, om yets niet toe te ſtemmen, datmen noch niet wel weet, en waar van men niet verſekert is, op geenderley wijſe tegengeſproken worden; want ſal men yets vaſt ſtellen, dat men niet wel weet, ſoo machmen hem dan in gevaar ſtellen, om moetwillich te dwaelen, 't welck immers de redelickheidt van geen menſch toe en laat? Ende ſoo onderſoekt des Cartes de argumenten, waarmede de weſentlickheit Gods op 't alderkrachtichſte konde beweſen worden; ſoo lange nu, als hy die onderſochte ende toetſte, koſte hy immers de concluſie niet vaſt ſtellen, en ſoo lange moeſte hy dan ſijn oordel daar van opſchorten. Dit kan immers met geene reden beriſpt worden; want wat ſalmen hier ſeggen? machmen niet onderſoecken, welcke de krachtichſte argumenten ſijn, om de weſentlijckheidt Godts te bewijſen? wie derf dit ontkennen? De H. Geeſt wyſt ons immers in de Schriftuure dickwils tot dit onderſoeck; of ſalmen ſeggen, datmen de Concluſie

sie sal stellen eermen de Argumenten ende bewys-redenen heeft ondersocht? maar door de Argumenten wordt men van de Conclusie eerst verseeckert; indien mense dan steldt sonder eenige Argumenten stelt men se immers sonder seeckerheidt. Beza heeft in sijne Voorrede op sijn Tractaat, dat hy noemt *een Boekien van Christelicke vragen ende antwoorden*, de sake wel gevat. De reden gevende van dit sijn werck seght hy: *De oorsake tot dit schrift hebben ten deele de vrienden gegeven, terwijlen sy my van verscheidene dingen vragen, ten deele hebbe ickse selven gelijck als bygebracht, van veele saken twijffelende. Want hoewel die onbegrypelickheidt, welcke de Academische drijven en die met onse versekeringe t' eenemaal strijdt, uit de Kercke t' eenemaal moet uitgeworpen worden, ende de ydele curieusheidt seer te bestraffen is, oordeele ick nochtans, dat het in dese swackheidt van 't menschelicke oordeel niet alleen toegelaten is,* NB. *van noodtsakelicke ende nuttige dingen te twijffelen, maar dat men 't oock doen* NB. *moet, in dien wy maar die niet gelijck en sijn, van dewelcke ick plege te seggen, datse altijdt soecken, op datse noyt en vinden.* Twyffelen is dan by Beza soecken, en dit twyffelen seght hy niet alleen toegelaeten, maar oock noodigh te sijn. Op die maniere dan en geheel in den selven sin, seght des Cartes oock in sijnen 10. Brief in 't tweede deel van sijne Brieven, dat *indien sich yemandt 't twijffelen van God voorstelt als een einde op dat hy hierop stil stae, hy swaerlick sondige, dat hy van eene sake, die van soo grooten gewichte is, onseker wil blyven. Maar soo yemant 't twijffelen wil nemen tot een middel, waar door hy tot een klaardere kennisse van de waarheidt kome, die doet eene t' eenemaal godtsalige ende eerlicke sake; terwylen niemant 't einde kan willen, ten waere hy oock de middelen wilde, ende in de Schrifture selfs worden de menschen dickwils genoodicht, om de kennisse van Godt door natuurlicke reden te verkrygen.* Waar uyt het blijckt, dat dit twijffelen alhier by des Cartes niet anders is als ondersoecken, gelijck 't oock by Beza in dien sin genomen wordt. Maar des Cartes telt onder dese twijffelachtige dingen niet alleen onse sinnen, maar selfs, 't welck Godslasterlijck is, Godts wesentlijckheidt. Soo hy alleen stelden, dat men van alle onsekere dingen behoorden te twijffelen, dat soumen licht konnen aannemen, als een saack die sich selfs wyst, maar onder die onsekere dingen te stellen, dat

dat 'er een Godt is, dat is eerst 't geen waarom wy soo op hem schelden en lasteren. Maar ick wilde dese luy wel gevraaght hebben, 't seecker of 't onseker sijn van een saack, of dat de saacken selver raackte of niet liever het verstant. 'T is waar, dat de driehoecken van een driehoeck soo groot sijn als twee rechten, maar ist daarom aan allen seker, of ist maar alleen seker aan die geene, die de waarheidt klaar hebben bevat door 't ondersoeck, dat sy 'er op gedaan hebben, en aan allen anderen onseker. Nu dan, de kennisse van Godts wesentlijckheidt hoe waar datse oock is, is evenwel niet seker als aan die gene, die de waarheidt klaar en onderscheidentlijck bevat heeft; die der oock derhalven niet van twijffelen kan, maar onseker aan allen anderen, die daarom de selfde nootsakelijck naaukeurigh moeten ondersoecken, en met de welcken, indien men handelen sal om haar te recht te brengen, men nootsaackeliick soo handelen moet als of men in haar schoenen stack, gelijck getoont hebbe. 'T welck oock de reden is, waarom des Cartes hier van soo spreeckt, sijnde inder daat dese sijne twijffelingh niet anders als een serieuse abstractie, in sijn begrip, stellende sich in sijn gemoedt alsoo aan, even ofter geene lichamen ende alsoo geen hemel, geen aarde, geene boomen en soo voorts en vvaren, ende siende, wat daar uyt volgen sal. Dit doende sal hy bevinden, dat hier uyt niet en volcht, dat hy selfs, die dit alsoo doet, die in dier maniere sich gedraeght, als of hy van alle lichamelicke dingen serieus twijffelde ende deselve in ernst voor vals hielde, niet en soude sijn, maar wel ter contrarie volgen moet, dat hy, die alsoo twijffelt, en die lichamelicke dingen voor vals houdt, selfs is, en dat hy niet yets lichamelicks is, alsoo hy alle de lichamelicke dingen steldt niet te sijn, maar dat hy is 't gene dat twijffelt, dat verstaat, dat oordeeldt, wil, en soo voorts. Waar door niet alleen seeckerlick begrepen wordt, dat onse siele en is, en iets is 't welcke twijffelt, oordeelt, wil en soo voorts, maar oock te gelijck 't wesen van de selve, bestaande in dencken, alsoo in alle dese werckingen in 't twyffelen, in 't oordeelen, vvillen &c. het dencken vvordt gevonden; Waar na onder onse gedachten bevindende, dat vvy oock hebben eene gedachte van het aldervolkomenste wesen, 't welcke Godt is, vvort dan oock sijne vvesentlikheyt door vaste gronden ende de-

monstratien bekent, en soo bekent, datter 't gene lichamelick is van hem wordt afgescheiden, ende hy alleen als een volkomen, eeuwigh, selfstandigh wesen wordt begrepen, door wiens wille wy ende alle 'tgene datter is of wesen sal, of dat wy noch bevinden sullen te sijn, bestaat, is, en onderhouden wort. Daarnae komt men dan oock tot de kennisse van de natuur van de lichamen ende men leert, hoe dat men tot de versekertheyt van de wesentlikheyt van lichamen ende andere dingen, behalven ons selfs en Godt, die wy al te vooren bekent hebben, kan komen; en soo wordt dan de natuur van hemel, aarde ende alles wat daar in is, ondersocht ende op vaste en onbeweeghlicke gronden getimmert. Dit is de nuttigheidt van dese uytsporige hyperbolycque ende Metaphysische twyffelinge, dat daar door vaste beginselen ende fundamenten van alle sekere ende vaste kennisse geleght worden, dewelcke dan eens geleght sijnde, heeft men dese uytsporige hyperbolycque twyffelinge niet meer van noden, en men laatse dan t'eenemaal vaaren. Maar des Cartes seyt wel uitdruckelijck, dat het oorbaar is, alle dingen voor valsch te houden; op welcke en diergelijcke expressien, die hier en daar gevonden worden, al dit onverstandigh rasen en tieren tegen dese methode van des Cartes gefondeert is. Maar ist mooghlijck dat men kan geloven, dat des Cartes sijnde ten minsten een man geweest die sijn vyf sinnen had en niet t'eenemaal hersseloos was, sulcke sotte gedachten soude willen voorstellen, datmen inder daat most in 't ondersoeck der waarheidt voor valsch houden, al 't geen dat eenighsins twijffelachtigh was, datmen most stellen, dat 'er geen Godt, geen Werelt en is, om dat het by sommige ontkent word ende naderbewys van doen hadt. Ofte is het vry wat waarschijnelijcker, als hy sich selfs al niet soo klaarder expliceerden, dat sijn meeningh is geweest, datmen gelijck men in bewijsen noyt iets gebruickt tot een argument, dat men meent valsch te sijn, dat men soo oock in dit fundamenteel ondersoeck der waarheidt, in dese bewijsen, die seker en onverwricklijck moeten sijn, al wat eenighsins in twijffel kan getrocken worden moet voor valsch houden, dat is, niet meer gebruicken dan of men meende het valsch te sijn. Ofte oock gelijck yemant die van contrarie sentiment is, alle argumenten van partyen met de hooghste rigueur examineert, om dat hyse

houdt

houdt valsch te sijn, dat men soo oock in dit ondersoeck om seeckere waarheidt te bekomen, alles waarmen eenichsins aen twijffelen kan, behoort voor valsch te houden, dat is, alle argumenten, die om dese dingen te bewijsen bygebracht werden, soo te examineren als of men van contrarie gevoelen is.

'T welck sekerlijck het geene is, dat het ooghwit van des Cartes t'eenemaal voldoet, hebbende hy sich met dese twyffelingh anders niet voorgestelt, als het vinden van sekere vastelijck gegronde wetenschap. Maar laat ons daar-en-boven bybrengen plaatsen van des Cartes, daar hy dit voorige met duidelicke woorden selfs seght. Hy seght dan, in de aanmerckingen op 't Programma van Regius in den Artyckel wiens beginsel is *Quippe neminem* &c: *Ick sal ten tweeden vermaanen, dat ick oock noyt geleert en hebbe*, dat men Godt moet verloochenen, ofte dat hy ons kan bedriegen, of dat men van alle dingen moet twyffelen, of dat men aan de sinnen geen geloof moet geven, of dat men de slaap van 't waacken niet moet onderscheiden, *of diergelycke dingen, die van botte lasteraars my somtydts syn voorgeworpen; maar dat ick dit alles met expresse woorden verworpen, ende met de krachtigste argumenten, ja ick derf seggen met krachtigere, alsse oyt van ymandt sijn wederleght geworden, wederleght hebbe: 't welcke, op dat ick 't bequaamer ende krachtiger doen soude, hebbe ick in 't begin van myne* Meditatien *alle dese dingen als twyffelachtige voorgestelt, die van my niet eerst gevonden sijn, maar van de Sceptische al lang te voren syn gebruickt geworden. Maar wat isser onbillicker, als dat men een Scribent toeschryve die opinien, welcke hy alleen tot dien einde voortbrenght, op dat hyse wederlegge! Wat is ongerymder als te verdichten, datse ten minsten voor dien tydt, in dewelcke dese valsche meeningen voorgestelt en noch niet wederleght worden, geleert werden; en dat daarom hy, die de argumenten van de Atheisten voortbrenght*, voor een tydt een Atheist is? *Wat is Kinderlicker, als te seggen, indien hy ondertusschen quam te sterven, eer hy* sijne gehoopte demonstratie *geschreven ofte gevonden hadde, hy als een Atheist soude sterven, en dat hy te vooren die schadelicke leere* geleert *hadde*, maar dat men geen quaadt moet doen, op datter yets goeds geschiede, *en diergelicken*. Misschien sal ymandt seggen, *dat ick dese valsche opinien niet hebbe voorgestelt als van ande-*

ren

ren maar als de myne: maar wat is daaraan gelegen? alsoo ickse alle in 't selfde Boeck, in 't welcke ickse hebbe voorgestelt, wederleydt hebbe; en dat men uyt den tytel van 't Boeck heeft verstaan konnen, dat ick t' eenemaal af-keerigh was, om die te geloven, alsoo in 't selve demonstratien van de wesentlickheidt Gods worden belooft. *Isser yemant soo sot, dat hy geloove, dat hy, die een soodanig Boeck maackt, niet en wete, wanneer hy de eerste bladeren schryft, wat hy in de volgende te verhandelen voorgenomen heeft. Maar ick hebbe de Objectien als de myne voorgestelt, om dat het den styl van Meditatien vereischte, die ick geoordeelt hebbe de bequaamste te sijn om de redenen uytte leggen. Welcke reden in diense myne veroordelers niet genoech en doet, wilde ick wel weten, wat se van de Heilige Schrift, met de welcke geene menschelicke schriften syn te vergelycken, seggen sullen, wanneerse in deselve eenige dingen sien, die niet wel en konnen verstaan worden, ten waare, datse vast gestelt wierden geseght te syn van de godtloose, ofte van eenige anderen als van de H. Geest en de Propheten, gelyck daar sijn in den Predicker in 't tweede Capittel de woorden:* Is 't niet beter te eten en drincken, en aan sijn siele te vertoonen de goederen van sijnen arbeyt, en dat het is van de hant Gods. Wie sal alsoo eten en van wellusten overvloeyen, gelijck ick? *en in 't volgende Capittel:* Ick hebbe in mijn herte geseidt van de Kinderen der Menschen, op dat haar Godt beproefde ende vertoonde, dat sy gelijck waren aen de Beesten. Daarom is deselve ondergangh van den Mensch ende de Beesten, en eene gelijcke conditie aan beyde, soo datse sterven gelijck de Mensche, sy aesmen alle gelijck, en de mensch heeft niet meerder als een Beest &c. *Gelooven sy, dat den H. Geest ons daar leert, dat wy den buyck sullen dienen en van wellusten overvloeyen, ende dat onse sielen niet meerder onsterflick zijn als die van de beesten? Ick en meene niet datse soo dull zijn. Maar sy en moeten oock niet lasteren, dat ick onder 't schryven dese voorsorgen niet gebruickt en hebbe, die noyt van eenige andere Schryvers, selfs niet van den H. Geest gebruickt syn.* Ziet oock het geen hy over dese woorden, *voor valsch houden*, seght in sijn antwvoort op de sevende Tegenwerpinge aan de letter E. *Waar ick geseyt hebbe, datmen de twyffelachtige saacken eenige tydt voor moet houden, ofte deselve als valsch verwerpen, daar heb ick soo klaar uytgeleyt, dat ick alleen verstondt,*

dat-

dat men om waarheden metaphysice seecker (dat is so seecker, datter de alderminste suspicie van twijffel geen vat op heeft) *te ondersoecken, men geen meer acht moet nemen op twijffelachtige als op t'eenemaal valsche saacken, dat het my niet mooghlijck schijnt, dat ymant gesont van herssenen sijnde mijn woorden anders soude uytleggen.*

Hoe kan men nu seeckerder sijn van het sentiment van ymant, als door sulcke klaar en duydelijcke woorden, daar hy t'eenemal ontkent 't geen hem te laste geleit wort, daar hy sijn woorden, inde Meditatien en Principien vastgestelt, en van de Aanwijsers bygebracht, soo klaar en helder uytleght. Maar neen, dit helpt alles niet. Hy moet, met wil of onwil, twijffelen van Godt, van sijn sinnen, en wat des meer is. Want hoewel het niet ontkent kan worden, dat hy hier het contrarie klaarlyck seyt, so staat het evenwel in sijn Principia en inde 1. Meditatie. Maar voor eerst, is 't niet notoir, dat al die argumenten, die in de eerste Meditatie by gebragt worden, niet argumenten sijn van des Cartes uytgevonden, maar van de Sceptici gesteldt? ist niet seecker, dat des Cartes deselvige in sijn volgende Meditatien wederleidt, of altijt, dat hy dat boeckje geschreven heeft omse te wederleggen? Wat reden dan, om hem, gelijck hy selfs seyt, te last te leggen, 'tgeen hy niet alleen ontkent, maar dat hy expresselyck wederleyt. Hier nevens is oock aen te mercken, dat die redenen van twijffelinge, die in de eerste Meditatie onder de naem van de Sceptici, gelijck wy te vooren hebben aengemerckt, voorgebracht worden, niet en gaen tegens de wesentlikheyt van Godt, maer de eersten tegens de vastigheyt van de sinnen, de tweede tegens 't onderscheidt tusschen droomen ende waken, de derden tegens de vvesentlickheit van de lichamen in 't gemeen, en soo voorts tegens de kennisse van de natuur der lichaemen, tegens de kennisse der sterren, tegens de geneeskunst, ende andere diergelicke vvetenschappen, de vierden tegens de rekenkonst, ende alle Mathematische vvetenschappen, maar niet eene die tegens de kennisse van de wesentlickheit van Godt aangaat; en 't is soo verre af, dat dit soude geschieden, datter selfs de vierde reden van twyffelinge, tegens de Mathematische wetenschappen, daar van daan genomen werdt, dat Godt misschien ons alsoo mochte gemaackt hebben, dat wy selfs, in 't gene wy klaar en net begreepen, souden komen te dwalen, of, indien

wy van Godt niet gemaackt waaren, dat wy dan soo veel te lichter souden konnen bedrogen worden. Wy willen hier by voegen een plaatse van des Cartes uit de sevende Responsien op de sevende Objectien tegens sijne Meditatien, alwaar hy §. T. dus seght: *Hy wil een scrupel voorwerpen, Godt aangaande, maar alleen in't voorby-gaan, misschien op dat de gene, die weten, hoe neerstich ick alles, dat tot de godtsaligheidt ende in't gemeen tot de seden behoort, hebbe uytgesondert van dese twyffelinge* abdicatie, *niet en souden meenen, dat hy lastere.* Waaromme dat hy oock expressselijck noteert, dat dese wegh vantwijffeling en nauwondersoeck voor alle verstanden, om sijn moeylijckheidt, niet bequaam is, als sijnde 'er onder de menschen veele swacke geesten, die menighmaal niet oordeels genoech hebben, om de diepsinnigheden van dit naukeurigh ondersoeck te bevatten. Wien het derhalven beter is op de ordinaire, hoewel losser gronden, heen te sleuren, als sich in dit ondersoeck, hoewel in sich selver verre best, daar voor haar ten respecte van haar swackheidt niet licht uytkomst te vinden is, in te laten, sijnde de wegh alleen gebaant voor luyden, die en verstant en resolutie en tijt genoech over hebben, om de selfde inteslaan, en tot het uyt-eynde te volgen. *Derhalven stae ik t'eenemaal toe, dat die dingen, die in de eerste, en ook in de overige bedenckingen bevat worden, niet en sijn gepast na de bevattingh van alle verstanden, en dat heb ick oock overal daar't te pas quam betuight, en sal't namaals betuigen. En dit is de eenige reden geweest, waarom ick die dingen in mijn Discours van de Methode, 't geen in't Frans geschreven is, niet hebbe verhandelt, maar bewaart voor dese bedenckingen, waar van ick te vooren vermaant hebbe, datse alleen van verstandige en geleerde Mannen behoorden gesien te worden. Cartesius in sijn antwoort op de 4. Bedenckingen p. 135.* Hier mede stryden geensins de woorden, die van de Aanwysers worden bygebracht. Wy sullen deselve wat breeder voorstellen, als't van de Aanwijsers is geschiept, om de sin van deselve soo veel te beter te vatten. Hy seght in 't eerste Artyckel: *Alsoo wy Kinderen geboren sijn en verscheidene oordelen van de sinnelicke dingen eerst hebben voortgebracht, eer wy't geheele gebruick van onse reden hadden, worden wy door veele vooroordeelen afgekeert van de kennisse der waarheidt, van dewelcke wy anders niet schijnen te kon-*

nen

nen bevrijdt werden, als indien wy ons bevlijtigen, om eens in't leven te twijffelen van die dingen, in dewelke wy de minste suspicie van twijffel sullen vinden. §. 2. Ia't sal oock nutlick zijn, dat wy die dingen, waar van wy twyffelen, voor valsch houden, op dat wy soo veel klaarder, wat het seeckerste ende lichtste is, om bekent te worden, mogen vinden. §. 7. Maar alsoo verwerpende alle dingen, van dewelke wy eenichsins konnen twyffelen, ende oock verdichtende, datse vals syn, verdichten wy wel licht, datter geen Godt is, geen Hemel, geen Lichamen; ja dat wy oook selfs noch handen, noch voeten, noch eenigh lichaam hebben, maar daarom niet, dat wy, die sulcke dingen dencken, niet zyn. De meeninge van die woorden, op dewelcke dese *Aanwysers* sien, is, dat wy lichter konnen stellen, datter geen God is, als dat wy, als wy 't selve stellen, niet en sijn; dat is, dat schoon genomen ymandt stelde, datter geen Godt en was, hy nochtans dit stellende niet en soude konnen seggen, dat hy selfs niet en was, alsoo hy alle dingen voor vals houdende selfs immers moeste sijn, die deselve voor vals hielde. En 't is seker, datmen eerder versekert is, dat men selfs is, als dat men versekert is, datter een God is. Den Apostel Paulus seggende, dat 't gene van Godt kennelick is in de Heydenen openbaar is Rom. I. 19. stelt immers alree vast, dat die gene sijn, in dewelcke 't openbaar is. Hadde nu maar in de woorden van des Cartes aan plaatse van *facile licht* gestaan *facilius lichter*, soo wasser immers geene swarigheidt, selfs oock in de woorden, geweest: doch 't woort *facile licht* is by hem so veel als *facilius lichter*, gelijck 't uyt de tegenstellinge klaar blyckt, ende 't woordt *supponimus* moet overgeset worden, *stellen wy door verdichtinge*; so dat dan des Cartes dat alleen secht, *wy konnen eerder en lichter verdichten, datter geen Godt is, als dat wy verdichten souden konnen, dat wy selfs, wanneer wy yets verdichten, niet en souden sijn.* Wat is hiermede nu misdaan? souden de H. Curareuren, in diense van sulcke Aanwijsers en Berichters niet waren qualijck geinformeert geweest, wel dit seggen hebben willen verdoemen. Ten tweeden, het sy soo, laat ons haar eens toegeven, dat des Cartes sich selfs tegenspreekt, dat sijn woorden in 't begin van de beginselen, en inde eerste Meditatien klaarlijck dese twijffelingh met sich brengen, (maar ick hoop evenwel niet dat dese luyden, om dat ick haar dit toegeef, my sullen tracteeren als sy des Cartes

 doen,

doen, en ſuſtineren hier uyt, dat ick 't geen ick haar om haar quaatwilligheit te toonen toegeef, inder daat ſoo gevoel) door wat middel weten ſy nu het gevoelen van de man. In de 1. Bedencking en in de Beginſelen ſeyt hy naar haar oordeel ja, in 100. ander plaatſen neen, by gevolge ſpreeckt hy ſich tegen. Welcke ſaacken ſoo ſtaande, wat my aangaat ick weet geen middel om te weten, wat ſijn ſentiment geweeſt is. Want de man doodt ſijnde, hoe kan ick het weten als uyt ſijn Schriften? En daar in hy nu ja nu neen ſeggende, neemt hy niet alle gelegentheidt wech, om dit nu ſeecker te weten? Of ſal miſſchien de Chriſtelijcke Liefde, de Theologiſche moderatie en voorſichtigheidt in deſe twijffelbare ſaack, in ſtee van de ſelfde op het beſte uyt-te-leggen, hier vereyſchen, dat men ſe inde alderſlimſte vouw ſlaat, die in 's menſchen gedachten kan vallen.

Dit uytleggen, dit ſchelden en laſteren daar op volgende, 't geen in alle andere ſaacken de naam van vuyligheidt, partydigheidt en eigenhoofdigheidt ſou dragen, is hier geloof ick, een effect van liefde, van verdraaghſaamheidt, van inſchicklijckheidt. 'T geen in andere een quaadtaardige verdraayingh der woorden ſou ſijn, is hier een heerlijcke vondt, om met de Carteſianen *per fas & nefas* quanſuys te onderdrucken, de Kercke en Waarheidt een dienſt te doen. Ick bekenne gaarn, dat ick na mijn eenvoudigheidt noyt beter hebbe geweten, ofte als ick ſach, dat een Autheur ſich t' eenemaal tegenſprack, dat dan beſt was van ſijn ſentiment in deſe of t' eenemaal te ſwijgen, ofte altijdt dat van het gevoelen des Autheurs te præſumeren, dat met ſijn andere ſtellingen, met ſijn fundamenten, met de reden beſt quam te accorderen. Noyt is my in de ſin geſchoten, dat men dan eerſt een Autheur te recht verſtont, als men de heele Werelt van hem quade impreſſien gaf, als men overal, 'tſy te pas quam 'tſy niet, op hem uyt voer, en, om hem by de onnoſelen verdacht te maacken, ick weet niet wat voor ſchelm-ſtucken uyt eenige woorden, na den aart der liefde verdraayt, hem ſocht op te dichten. Die deught is tot noch toe mijn verſtant te boven gegaan. Ick wil oock veel liever inde tegenwoordige Haters van 't gevoelen van des Cartes deſe uitſteeckende qualiteyten, die metter tijdt miſſchien noch *wel een Artykel* des Geloofs ſullen worden, met verwonderingh

venereeren, als de ſelfde of met groote onwetentheidt of met groote boosaardigheidt navolgen.

Eindelijck als 't nu al waar was, dat des Cartes hadde geſtelt, dat men van Godt moſt twijffelen, moet dat gevoelen evenwel op de reeckeningh van de Carteſianen ſtaan, die in andere dingen ſijn methode volgende in dit expreſſelijck van hem afgaan. Want wat is'er notoirder? Wat is meer geſchreven en gewreven, van al de hedendaaghſe Carteſianen, als dat deſe twijffelingh van des Cartes maar een naauw onderſoeck der waarheidt is? Dat'er een ſoort van twijffelingh is, waar in men met ernſt in twijffel treckt deſe of geene ſtellingen, gelijck men gewoon is van nieuvve tydingen te doen, niet vvetende meenichmaal vvatte geloven, en datmen ſoodanich aan Godt niet mach twijffelen. Maar dat er noch een andere ſoort van twijffelingh is, vvaar door men inder daat niet twijffelende, ſich evenwel in 't onderſoeck der vvaarheidt ſoodanigh aanſtelt, alles ſoo naauw overweeght, als yemandt doen ſoude, die van de ſaack of twijffelde of die voor valſch hieldt; en dat van deſe ſoort van twijffelingh des Cartes ſpreekt, als hy ſeyt, datmen aan alles twijffelen moet. Of deſe lieden verſtaan de ſin van des Cartes, of ſy verſtaan hem niet. Soo deſe, die haar vverck maacken van hem te leſen, ſijn raiſonnementen na te vorſchen, ſijn ſentimenten te onderſoecken, en aan de toetſteen der reden naaukeurigh te beproeven, ſijn ſin verſtaan, ſoo is al dit raſen op ſijn twijffelingh niet anders als een vuyle laſteringh, die hem van onvvetende vvert nagegeven. Maar miſſchien ſullen deſe hem niet verſtaan, en andere, vvaar onder 'er ſijn, die, niet tegen ſtaande ſy hem ſoecken te vvederleggen, bekent ſtaan ſijn Schriften noyt geleſen te hebben, die ſullen deſe ſijn meeningh te recht gevat hebben. 'T ſy ſoo; laatſe hem niet verſtaan. Soo is 't altijdt ſeecker, datſe in deſe ſaack van hem afvvijcken. Waar toe dan al dit geraas? vvaar toe al dit vvater vuyl gemaackt? vvaar toe deſe koſt, die nu vvel duyſentmaal gegeten is, vveder opgediſt? Is 't om des Cartes van ſijn gevoelen te bekeeren? Maar die man is langh doodt, en heeft ſich ſelfs bekeert, ſoo hy oyt van die meeningh geweeſt is; devvijl hy ſich in ſijn laatſte Schriften anders uitleght. Is 't om ſijn navolgers? maar die roepen en ſchrijven, dat dit haar meening is, datſe

niemant souden raden aan Godts wesentlijckheidt, de sinnen, en wat des meer is te twijffelen, maar alleen die en alle andere saacken van importantie accuraat te ondersoecken en te examineren. Waar toe dient het dan? Nergens anders toe, als daar 't toe gebruickt wordt. Niet alleen om de gemeente op de Predickstoel, maar oock de Regenten, die dese saacken soo net niet konnen ondersoecken, door sulcke kunsjens op de sy te krijgen, en met schelden en lasteren deselfde in te nemen, en haar onnosele Broeders, die sy selfs in haar hart wel weten, datse onnosel sijn, op het lijf te schenden, wel wetende, dat de Regel plaats heeft: *Calumniare audacter semper aliquid hæret.*

De woorden, die van de Aanwysers, uyt seker Dispuyt van den 6. Junii 1671, worden voortgebracht, meenen wy oock geen ander verstant te hebben, als de woorden, die wy boven uyt Beza hebben bygebracht, te weten, dat men oock in 't ondersoecken van Gods wesentlijkheit en in de practycke niets moet aannemen, ten ware men 't te voren te dege hadde ondersocht, gelyck Beza seght, *dat het niet alleen toegelaten is van nootsakelicke ende nuttige dingen te twyffelen, maar dat men 't oock doen moet.* Die dese meeninge tegenspreken willen, moeten van gevoelen sijn, dat men alles blindelincks moet aannemen, sonder 't selve te verstaan, of ter dege te ondersoeken, 't welcke hoe 't met de natuure van redelicke menschen kan over een komen, bekennen wy gaarne niet te konnen begrypen.

De negentiende Positie.

In de negentiende stellinge worden de Latynse woorden *idea adæquata* van de *Aanwysers* overgeset, *een denckbeeldt, dat Gods wesen, so als het in sich selven is, uytdruckt*, welcke oversettinge 't woordt *adæquata* niet voldoet. 'T moeste overgeset worden *een denckbeeldt*, dat Godt volkomentlijck ofte in alle sijne oneindige volkomentheden begrypt; dat is, alsoo Godt oneïndigh is, dat wy hebben een denckbeelt Gods 't welcke oneindigh is, ende dien oneindigen Godt volkomentlick ofte op eene oneindige wyse begrypt. Dit soude hem selfs geschaamt hebben, en men soude dan soo onbeschaamt niet hebben durven sijn, om de-

dese stellinge op yemands rekeninge te stellen. Soo heeft men dan 't woordt *adaquata* anders moeten oversetten, ende soo fatsoneeren, op dat men de Aanwysinge doende eenighsins mochte schynen bewesen te hebben, dat die stellinge met deselve woorden van des Cartes was geleert. 'T is seker, dat des Cartes dese stellinge soo alsse in 't Latyn alhier gevonden wordt, ende van de Heeren Curateuren verboden wordt, t'eenemaal tegen-spreeckt in sijne vyfde Antwoorden op de Objectien over de derde Meditatie §.4. *Maar als ghy daar by doet*, dat die yets oneindigh seght, aan de sake, die hy niet en vat, yets toeschryft, 't welcke hy niet verstaat, *onderscheidt ghy niet het verstaan, dat met de maate van onse verstandt overeenkomt, 't welcke een yeder by sich bevindt*, à conceptu rerum adæquato *van 't volkomen begrip der saken, welcke niemandt heeft, niet alleen van het oneindige, maar misschien oock van geene andere sake, hoe klein sy oock mach wesen.* Al evenwel moet het des Cartes geseidt hebben, ende om 't selve te bewysen, seggen de *Aanwysers*, nae dat se dese positie in 't duits, op hare maniere hebben overgeset: *Dit is gegrontvest op het klaar en distinct begrip, 't welck men maackt tot een regel der waarheydt. Soo dat dan eerst een saack ongetwyffelt waar is, als mense wel en distinctelick begrepen heeft, soo dat men daar van heeft een volmaackte* ideam *of denkbeelt in 't verstant.*

Daar is onder al de stellingen geen, die te gelyck der Aanwysers onwetentheyt ende ontrouw soo klaar voor oogen stelt, als dese. Haar onwetentheyt daar in, dat sy confundeeren een klaar en dictinckt begrip van een saack te hebben met een volmaackt begrip. Welcke onderscheydt op dat yder klaar aanschouwe, soo laat hy, bid ick, examineeren de gedachten, die hy heeft van een driehoeck, laat hy eens bemercken, of hy niet klaar en verstaat, wat dat een driehoeck is, of hy die niet onderscheydentlyk begrypt van een vierhoek, cirkel en wat 'er meer voor figuren mogten sijn, of hy uyt dese bevatten van de natuur des driehoecks niet klaar en helder demonstreert, dat de grooste syde nootsaackelyck over de grootste hoeck staat &c. Soodanige gedachten nu noemt des Cartes klaar en distinct, van de welcke het soo ver af is, datse de natuur van de driehoeck volmaackt souden vertonen met alle syne eygen schappen, dat het onmooghelyck is, dat

ymant

ymant, ſelfs niet de aldergrootſte Mathematicus, ſoodanigh een begrip van de driehoeck kan hebben. Om een Driehoeck, en ſoo is't oock met alle andere ſaacken, klaar en diſtinct te begrijpen, ſoo is maar van nooden, datmen een eenige eygenſchap des ſaacks begrypt en verſtaat, maar om de ſelve volmaacktlijck te begrypen, ſo is't van nooden, datmen alle de eygenſchappen die in een driehoeck zijn, kenne met de ſelfde helderheyt, alsmen die eene begrypt en bevat. Welcke twee ſoorten van begrypen, ſonder de grootſte ongerymtheidt des Werelts, niet konnen vermenght, en voor een gehouden worden. Des Cartes ſeyt dan, 't is waar, dat wy hebben een klaar en onderſcheyden begrip van God, maar hy ontkent wel expreſſelijck, dat wy hebben van Godt een volmaackt begrip. Art. 54. l. 1. Princ. *Ut etiam habere poſſumus ideam claram & diſtinctam ſubſtantiæ cogitantis increatæ atque independentis, id eſt, Dei, modo ne illam adæquate omnia, quæ in Deo, ſunt exhibere ſupponamus. Gelijck wy oock hebben konnen een klaar en onderſcheyden begrip, van een denckende, ongeſchapene, en on-af-hangende ſelfſtandigheyt, dat is van Godt, als wy maar niet onderſtellen, dat dit denkbeelt adæquatè dat is, volmaacktelijk vertoont al 'tgeen in Godt is.*

De ontrouw van deſe luyden blijckt middagh klaar uyt de woorden, die ſy hier uyt des Cartes ter quader trouwe aantrecken. Monſieur des Cartes ſeydt, *totaque vis argumenti in eo eſt, quod agnoſcam fieri non poſſe, ut exiſtam talis naturæ qualis ſum, nempe ideam Dei in me habens, niſi revera Deus etiam exiſteret, Deus, inquam, ille idem cujus idea in me eſt, hoc eſt, habens omnes illas perfectiones, quas ego non comprehendere, ſed quocunque modo attingere cogitatione poſſum, & nullis plane defectibus obnoxius. De heele kracht van mijn argument ſtaat hier in, dat ick verſtaa, dat het onmooghlick is, dat ick ſoude ſijn ſoodanigh van natuur als ick ben, een Denckbeelt Godts namentlijck in my hebbende, ten ſy oock Godt was. Die ſelfde Godt, ſeg ick, wiens begrip in my is, dat is, die Godt, dewelcke heeft al die volmaacktheden, die ick wel niet omvatten, maar op eeniger wyſe met myn gedachten kan bereycken, en die ganſch geen gebreken is onderworpen.* Uyt vvelcke vvoorden ſoodanigh aangehaalt, als ſe leggen, de vuylſte ontrouwigheidt, die men bedencken, kan klaarlijk blijckt. Voor eerſt, dat ſy de voorſte woorden uytlatende, de achterſte, die alleen geen volkomen ſin maken,

by-

bybrengen. Ten tweeden, dat sy, om die woorden, *die gansch geen gebreken onderworpen is*, met kracht op het denckbeelt te verdraayen, daarse des Cartes op Godt duyt, expresselijk in het midden uytlaten dese woorden, *dat is*. Waar dat by komt, dat de vuylaardigheit van dese luy haar de oogen so verblint heeft, dat sy niet hebben gesien, dat de natuur van de Latijnsche taal, volgens de regelen diemen jongens in't eerste school leert, niet toelaat, datmen dese woorden, *nullis plane defectibus obnoxius, gansch geen gebreecken onderworpen*, op het woort *Idea Dei begrip van Godt* duyt, maer alleen op Godt selfs. Dese luyden souden seker beter gedaan hebben, dat sy eerst uyt Hulsii Rhematologia wat beter Latijn geleert hadden, als sich te moeyen met het verstaen van soodanige Autheur, die Lesers vereyst, die meer verstant in haar pink hebben, als dese Aenwysers in haar heele lijf. Maar wat sal men van de Aenwysers seggen, als des Cartes in dese eygen woorden, die hy aantreckt, claar het contrarie seght van dese positie? Seyt hy niet duidelijck, dat hy die volmaektheden, die in Godt sijn, niet kan omvatten, dat is, gelijck de Philosophen gewent sijn te spreken, niet volmaacktelijck kan begrijpen, maar alleenigh op eeniger wyse kan bereycken. Waar in weder de ontrouwe verklaring van dese Aenwysers uytblinkt, die de woorden, *quocunque modo, op eeniger wyse*, uytleggen *op alle wyse*. Sy brengen nevens Cartesius, om dese positie te bewysen, oock by een Dispuit den 27. Januarii 1671. gehouden Coroll. 41. *Die d'ingeboren* Idea, *of denckbeeldt van Godt verwerpt of verwaarloost, die stort sich nootsakelick in de Atheisterye.* Maar is dat te seggen, dat wy hebben een denckbeeldt, dat Godt volkomen begrijpt? is dan een denckbeeldt van een sake hebben, de selve volkomen begrijpen? Is nu alsoo dese stellinge bewesen met woorden van eenigh Autheur, daer die gene, die bygebracht worden, noch in woorden noch in de sake met dese stellinge over een komen. Het Corollarium selfs is soo seker en waerachtig, dat wy niet en sien, hoe 't van ymant, die 't maar verstaet, ende met geen woorden speelt, kan ontkent worden. Door het ingebooren denckbeelt wort anders niet verstaan, als 't gene van Godt kenlick is, Rom. I.19. gelijck het den Apostel Paulus noemt. Dit is immers van nature in den mensche, alsoo den Apostel leerdt, dat het de Heydenen van naturen gehadt hebben. Die dit verwerpt of verwaarloost, die verwerpt immers alle kennisse van Godt, ende

 die

die alle kenniſſe van Godt verwerpt, hoe kan hy ſich dan voor Atheiſterye wachten? want wat is doch een Atheiſt anders, als een verloochenaer van de weſentlijckheit van Godt? en die moet nootſakelick verloochent worden, als men de kenniſſe van Godt komt te verloochenen.

De twintichſte Poſitie.

De twintichſte ſtellinge is, *dat de Philoſophie is een uytlegſter van de H. Schrift.* Deſe ſtellinge moeſt nu beweſen worden alhier in de Academie geleert te ſijn, maar hier vint men niemant, die men kan ten voorſchijn brengen, als den onbekenden Autheur van 't Tractaet *De Philoſophie is de uytlegſter van de Schriftuire.* Heeft dan die oyt op de Academie tot Leyden geleert? Derf ymant wel ſoo onbeſchaemt ſijn, om dit te ſeggen? Wat raackt dan deſe ſtellinge de Univerſiteyt van Leiden? Maar heeft deſe ſtellinge wel ymant ſoo yverich tegengeſproken, en die ſoo heerlick wederleght, als de genaamde Carteſianen? die ſe te laſt wort geleidt, om dat den Autheur van dit Tractaat een Carteſiaan prætendeert te ſijn. Siet daar over Velthuiſen en Wolzogen. Dat deſen Autheur van ſich ſelfs ſeght, dat hy een Carteſiaan is, daarop is weinich ſtaat te maken. Hy ſeght oock, dat hy 't met de autoriteyt van Gods Woord houdt, is 't daarom waar, en ſtelt hy niet ſodanige dingen, waar door hy de autoriteyt van de Heilige Schrift teenemaal om verre werpt, wanneer hy leert, datmen niet moet aannemen van Godt in de Schriftuire geopenbaart te ſijn, als 't gene men uit de Philoſophie kan bewyſen, dat waerachtigh is? waar mede dan alle de myſterien van de Drie-eenheyt, van de Incarnatie, &c. vervallen, en daar nevens oock al 't gene alleen van Gods wil afhangt, als daar is de wech tot de ſalicheit, en al wat daar toe behoort; alſoo 't ſeker is, dat men geen van deſe ſaken uit de Philoſophie ofte reden kan bewyſen. Waarom ſal hy dan voor een Carteſiaan gehouden worden? Immers hy en volght niet de maximen van des Cartes, die hem noyt heeft willen bemoeyen met de Theologie, hy doet tegen dien heerlicken regel van des Cartes, welcke leert, dat alſoo God oneindig is, en wy eindige creaturen, wy niet moeten meenen, dat wy alles met ons eindig verſtant konnen bevatten; ſoo dat wy daarom niets van 't gene ons van God ge-

geopenbaert is, verwerpen moeten, om dat wy 't niet verstaan konnen. Siet des Cartes in sijn Principien in 't eerste Deel §: 24, 25. *Maar nu, om dat Godt alleen de ware oorsake is van alles dat is, of sijn kan, soo is 't klaar, dat wy de beste wegh om te Philosopheren sullen op volgen, indien wy onderstaen sullen, de kennisse van de saken, die van hem geschapen sijn, uit sijne kennisse uit te halen, op dat wy also de volkomenste wetenschap, die bestaat in de kennisse der effecten door hare oorsaken, verkrygen. 'T welcke, om seker ende sonder gevaar van te dwalen te beginnen, moeten wy dese waarschouwinge gebruycken, dat wy altoos ten hoochsten indachtig sijn, dat Godt den auteur van de saken oneindigh, maar wy teenemaal eindigh sijn. Alsoo, indien ons misschien God van hem selfs of van anderen yets openbaart, dat sich boven de krachten van ons verstandt uitstreckt, gelijck daar sijn de verborgentheden van de Menschwerdinge en Drie-eenheyt; moeten wy niet weygerich sijn, om die te geloven, alhoewel wyse niet klaarlick verstaan. En wy sullen ons oock geensins verwonderen, datter vele dingen sijn, soo wel in syne oneindige nature, als in die dingen, die van hem geschapen sijn, die ons verstandt te boven gaen.* Of salmen seggen, dat dien Auteur daarom voor een Cartesiaan kan passeren, om dat hy de reden in 't licht der nature soo wel opvolght? maar 't contrarie hebben die beyde bovengenoemde Heeren Velthuysen en Wohlzogen genoech aengewesen. Soo dat het de grootste onbillickheit soude sijn, 't geen den een of ander schrijft, seggende 't selve te doen op de gronden van des Cartes, aen hem of aen die, welke syne Philosophie volgen, op te dichten. De Universiteit van Leiden heeft dan geensins met dien Auteur te doen, en moet men syne opinien in geen maniere op de rekeningh van de Professoren van de selve Universiteit stellen. En 't is soo verre van haar, dat sy van dit gevoelen souden sijn, dat op 't versoek ende bevel van de H.H. Staten van Hollandt een advijs op dat Tractaet *de Philosophie uytlegster van de Schrifture* is uitgebracht, onderteeckent van Heydanus en Coccejus, waar in sy 't selve met veele reden tegenspreken ende verwerpen; gelijck 't selve onder de uitgegevene wercken van Coccejus is te vinden. Soo heeft oock Wittichius by alle gelegentheit de selve sententie in syn Collegien ende Lessen wederleyt, gelijck sulcks uit het getuigenisse van syn discipulen tot allen tijden kan vernomen worden.

Den onpartijdigen Leser, dese onse consideratien hebbende met

een aandachtigh gemoet overwogen, sal sich ten hoochsten moeten verwonderen, over het *Besluyt*, dat de *Aenwysers* maken, *datse meenen hare belofte voldaen te hebben*; en datse *van een onbeschaemde asseurantie* durven beschuldigen soodanige *luyden*, de welcke de *Gemeente dorven wijs maecken*, *dat sodanige Positien nergens te vinden zyn.* Laet ons hier over een weynigh stille staan. Die Luyden, welcke sy hier beschuldigen, noemense pag. 9. *Hoofden ende Dryvers van dese Nieuwicheden*, die in 't bewuste Decreet sijn verboden; het sijn dan, na hare meeninge, *de genaemde Coccejanen en Cartesianen*; ende alsoo 't Decreet van de H. Curateuren ende Borgermeesteren, die 20. Positien verbiedende in 't hooft stelt, dat *dese Positien van tijdt tot tijdt in de Universiteyt van Leyden sijn geventileert, die in de Formulieren van Eenicheyt alsoo niet sijn te vinden*, en dese Autheurs pag. 41. in haer *Besluyt* dit op dese 20. stellingen toepassen, soo is 't dan klaer, datse hadden moeten aenwysen, dat het de *genaemde Coccejanen ende Cartesianen* waren, die alle dese 20. stellingen leerden; en oock, dat de selve waren Professoren van de Universiteyt van Leyden, en dan noch, datse de selve geventileert en geleert hadden op de Universiteyt sijnde, en wel met de selve woorden, soo alsse in 't Decreet sijn geexpresseert. Want dit is het, dat *die luyden*, waer op sy het hebben, willen seggen, indien sy de *Gemeente* willen persuaderen, *dat sodanige Positien nergens te vinden sijn.* En wy hebben in 't voorgaende oock klaerlijck aengewesen, dat de meeste Positien noyt in de Universiteyt tot Leiden, en seer weinige sijn, die met die woorden, en geene, welcke in dien sin, daer mede sy opgegeven worden, sijn geleert. Wy willen hier gaerne aen den onpartijdigen Leser, *hy sy geleert of ongeleert*, verblyven, wie van beyden *met een onbeschaemde asseurantie* spreeckt, of die gene, welcke roemen, datse de Autheuren, boecken, pagien, van de selve hebben aengewesen, daerse in soo grooten gebreck blyven, of, de welcke dit alles in de bovengeseyde maniere ontkennen? Het is oock seer ongefondeert, dat dese Aenwysers voor vast stellen, dat niet in consideratie behoorde te komen, dat het die *Auteuren* of Professoren van de Academie van Leiden, die nu al eenige van dese stellingen met deselve woorden, alsse op 't tonneel sijn gebracht, mochten geleert hebben, *anders gemeent ende haere meeninge op andere plaetsen verklaert hebben*; seggende, *dat dit de vraege hier niet en is*, ende, *hebben sy 't*

an-

anders gemeent, soo moesten sy anders hebben gesproken; want op die wyse soude men oock met de woorden van de Schrifture konnen omspringen, ende uit de selve Extracten maken, en die afgesondert van 't voorgaende ende volgende voor *schadelijcke Nieuwicheden* uitroepen; ende, als dan yemant de sake voor de Schriftuire opnam, seggende, dat het de Heilige Schryvers anders gemeent ende haere meeninge op andere plaetsen verklaert hadden, soude men op deselve maniere konnen antwoorden, *dat dit de vrage hier niet en is*, ende, *indien sy 't anders gemeent hebben, sy oock anders moesten hebben gesproken.* Op die wyse handelde eertydts den afvalligen Keyser Julianus met de heilige schryvers, en socht spotsgewijse sijn Decreet tegens de Christenen genomen, (door 't welcke hy de Kercken alle haere middelen ende goederen, alle haere vryheden, vereeringen ende inkomsten, daer mede Constantinus de Groote deselve begaeft hadde, benam,) te bewysen uit de woorden Christi; *Salig syn de Armen, want haer is 't Koningrijk der Hemelen.* De woorden waren daer; indien nu yemand gesegt hadde, dat Christus sulcks anders gemeent ende sijne meeninge op andere plaatsen verklaart hadde, soude hem Julianus, indien hy dese schone regel van de Aenwysers hadde geweten, met 't selve recht niet konnen seggen? de vrage is hier niet, hoe 't Christus gemeent heeft, indien hy 't anders gemeent hadde, soo moeste hy anders gesproocken hebben. Volgens dese regel hebben de Mennoniten het grootste gelijk van de wereldt, wanneerse uit de woorden van Christus Matth. 5, 39. bewysen, dat men hem selven niet mach verdedigen; want Christus seght daar immers. *Ick segge u, dat ghy den boosen niet en wederstaat: maar soo wie uw op de rechter wange slaat, keert hem ook de andere toe.* Want indien dit yemandt met de Kantteeckenaers wilde verklaaren, *dat men dit liever soude doen als hem selven wreken, en dat het blykt uit het exempel Christi Ioh. in 't achtiende vers 23. dat dit niet simpelick te verstaan is*, sal daar op licht konnen gerepliceert worden, dat de vrage hier niet is, hoe 't Christus gemeent, maar hoe hy gesproken heeft, en dat hy anders moste gesproken hebben, indien hy 't anders hadde gemeent. Honderden van exempelen souden hier konnen bygebracht worden. Wat dan? de woorden sijn om de meening ende sin van de menschen uit te drucken, en de sin is 't waarom de woorden gevonden sijn; indien nu deselve een goeden

ſin konnen hebben, en dat 't blijkt, dat de Auteuren van die woorden een goeden ſin door deſelve hebben uitgedrukt, ſal men haar dan daarom op 't lijf vallen, indienſe niet deſelve woorden daar toegebruikt hebben, die wy naa onſe fantaſie meenen de beſte ende bequaamſte daar toe te weſen? wat meeſterſchap ſoude dit doch ſijn? moet dan elck een juiſt ſoo ſpreecken, als wy willen dat hy ſpreekt? wat recht hebben wy hier meer over een ander, als hy over ons heeft? 't Is waar, alſſer ſulcke woorden gebruikt worden, die volgens de natuur van de tale, ende 't gebruik van alle redelijcke menſchen, geen anderen ſin konnen hebben, als die vals ende ſchadelijk is, dan ſoude het niet konnen helpen, indien die gene, welke die heeft geſproken, ſoude ſeggen, dat hy 'er geen quaeden ſin in heeft beooght; want dan ſoude gelden, dat ſijn proteſtatie met ſijn daat quam te ſtryden; maar hier is aangeweſen, dat de woorden van eenige ſtellingen een goeden ſin konnen hebben, volgens 't rechte gebruick van alle redelijke menſchen en de natuire van de taale, en dan is t' eenemaal nodich, dat men niet alleen op de woorden, maar voornaamlik op de ſin van de woorden komt te letten, indien men ſich niet wil ſchuldig maken aan ſonden tegen 't negenſte gebodt, ende voor geen verdraeyer van woorden ende laſteraar wil gehouden worden. Dat *de Heeren Curateuren* ſouden alleen *geſien hebben, hoe d' Auteuren hebben geſproken ende niet hoe ſy 't gemeent hebben*, ſullen ons deſe Aenwyſers niet licht wys maeken; de goedaardicheit van die Heeren belooft ons van haar vry wat anders; de reden, dat *deſe ſtellingen* (ſy ſpreken van ſtellingen, niet van manieren van ſpreken, gelijk ons de Aenwyſers gaern wouden diets maeken) *in de Formulieren van Eenigheidt ſoo niet en ſijn te vinden*, vinden wy in Haer Ed. Achtb. Decreet geexpreſſcert, maar de andere reden, die hier wert voorgegeven, datſe *d' Academie ende de geheele Kercke in troubel ende onruſte ſtelden*, leſen wy in haare reſolutie niet. Hebben haar de Aenwyſers dit konnen perſuadeeren, ſoo hebbenſe die Heeren ſchandelijck miſleit, ende ſullen 't voor Godt verantwoorden moeten. Dat de Kercke ende Academie beroert werdt door ſodanige procedueren, die nu een jaar of drie herwaarts ſijn gehouden geworden, willen wy niet ontkennen; maar wy willen deſe onſe aanklagers tot antwoort geven 't gene Elias eertydts tot Achab ſeide. *Wy en hebben Iſrael niet beroert, maar*

ghy

ghy lieden, daarmede dat ghy lieden de geboden des Heeren verlaaten hebt, uwe Broeders vervolgende, haar willende overheerſchen, haar valſchelik laſterende ende beſchuldigende van Heterodoxien en ſchadelijcke nieuwigheden. Dit heeft gebleken uyt de Brief van de Claſſis van ter Goes, uyt het *Bericht* ende *Nader-bericht*, ende andere diergelijke boecken. En waar toe dient deſe geheele ophef, dat gylieden de Heeren Curateuren gaat wys maken, datter ik weet niet wat voor monſters uyt de Academie voortkomen, ende wanneer gy ſe ſult aanwyſen, van wien, wanneer, ende waar ſy ſijn gebaart, blyft men in gebreck, om ſe te vertoonen, hoewel ghy 't ſelve prætendeert te ſullen doen, ende ſtoutelijk derft roemen, het gedaan te hebben. Waar toe dient het, dat men ſijn Hoocheyt, de Heere Prince van Oranjen, ſoeckt by alle gelegenheit, met de grootſte laſteringe ende onwaarheden, in te boeſemen, dat de genaemde Coccejanen ende Carteſianen ſijn vyanden van't Illuſtre Huis van Oranien en Naſſouw, datſe verlaten de oude Orthodoxe Theologie; waar toe is het, dat men in 't Bericht Hoogh-aenſienelijcke Heeren heeft ſoecken op te hitſen, datſe Hagar, dat is, de Coccejaanſche en Carteſiaanſche Theologie, gelijckſe de Berichters gelieven te noemen, moeſten uitwerpen, anders, als om ſcheuringen, ende alſoo beroerten in de Kercke ende Politie uit te wercken? Hier door hebt gy immers uwe Broeders geterght, om tegens u lieden extracten te maecken, welcke lichtelijck veel meer dingen hadden konnen vinden, dieſe u hadden konnen, met meerder recht te laſte leggen, ende u dan van heterodoxie gaan beſchuldigen; ſy hadden immers oock haar werk daar van konnen maken, om ſijne Illuſtre Hoogheydt en andere Hooch-aanſienlicke Heeren dagelijcks moeyelick te vallen, ende haar over uwe quade proceduren te informeeren. Dit hebben ſe niet gedaan, willende liever alles lyden ende haar met voeten laten trappen, als oock de minſte gelegentheyt tot ſcheuringe ende onruſte in de Kercke ende Politie te geven. Sy hebben tegens uwe ſcandaleuſe maximen ſich niet anders als defenſif gedragen, Timotheus Verinus heeft op de Brief van de Claſſis van ter Goes, ende daarnae op de Verdediginge van Dn. Barentſoon in alle modeſtie geantwoort; ſoo hebben ook de Tegen-Berichters gedaan; ende is van dien allen aangeweſen, dat van uwe Broeders niet geſocht wort, als *waarheyt ende vrede*, en dat het valſche beſchuldingen ſijn,
die

die gy tegens haar hebt opgenomen, vertoonende haer rechtsinnigheidt in alle deelen. Hier syn de Berichters in gebreck gebleven, ende hebben de sake verlaten, misschien hierop steunende, dat eenen Ryssenius is opgestaan, die de selve op 't nieuw heeft opgevat, ende sijne medemackers in lasteren ende schelden verre heeft te boven gegaan, dien oock van Dn. Allinga ende anderen is geantwoort, ende verder sal geantwoort worden. En wie weet, of 't niet oock deselve sijn, die niet siende, hoe se de sake met schryven souden te boven komen, nu hebben de H. Curateuren gaande gemaackt, ende alsoo gesocht, door den Politycken arm hare Broederen te onderdrucken; 't welke wy vertrouwen haar al wederom niet sal gelucken, alsoo wy hopen, hare Ed: Achb. nu beter sijnde geinformeert, in't toekomende dit slach van menschen geen gelove meer sullen geven, maar de beklaeghde partye het ander oor verleenen, en, soo dit woelen van onse tegenpartyders niet ophout, sorge draegen, dat deser lieden drift magh ingetoomt worden, om hare Broeders in gerustheidt toe te laten, dat se in de kennisse en waarheit mogen wassen en toenemen, ende andere oock daarin onderwysen. De goede Godt wil hem over sijn Kerke ontfermen, hy geve ons verlichte oogen des verstands, dat wy hoe langer hoe meer sien mogen de wonderen van sijn Wet, hy verwecke in ons een yver ende lust tot de waarheidt die nae de Godtsaligheidt is, hy verwarme onse herten in de liefde, dat wy malkanderen opwecken tot kennisse ende vreese des Heeren, malkanderen verdragen, is yemandt gevallen, hem te rechte brengen met den geest der sachtmoedigheidt, dat wy in 't gene, daar toe wy gekomen sijn, na den selven regel wandelen ende het selve gevoelen, verwachtende met lydtsaamheidt; indien ymandt yet andersins gevoelt, dat het hem Godt oock openbare; hier mede eyndigen wy, en seggen uyt gront des herten den drie-eenigen Godt sy lof, prys, eer en danckbaarheidt van nu aan tot in der eeuwigheidt. Amen.